BİLİM ve SANAT

48

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ / ARALIK / 1984

200 TL.

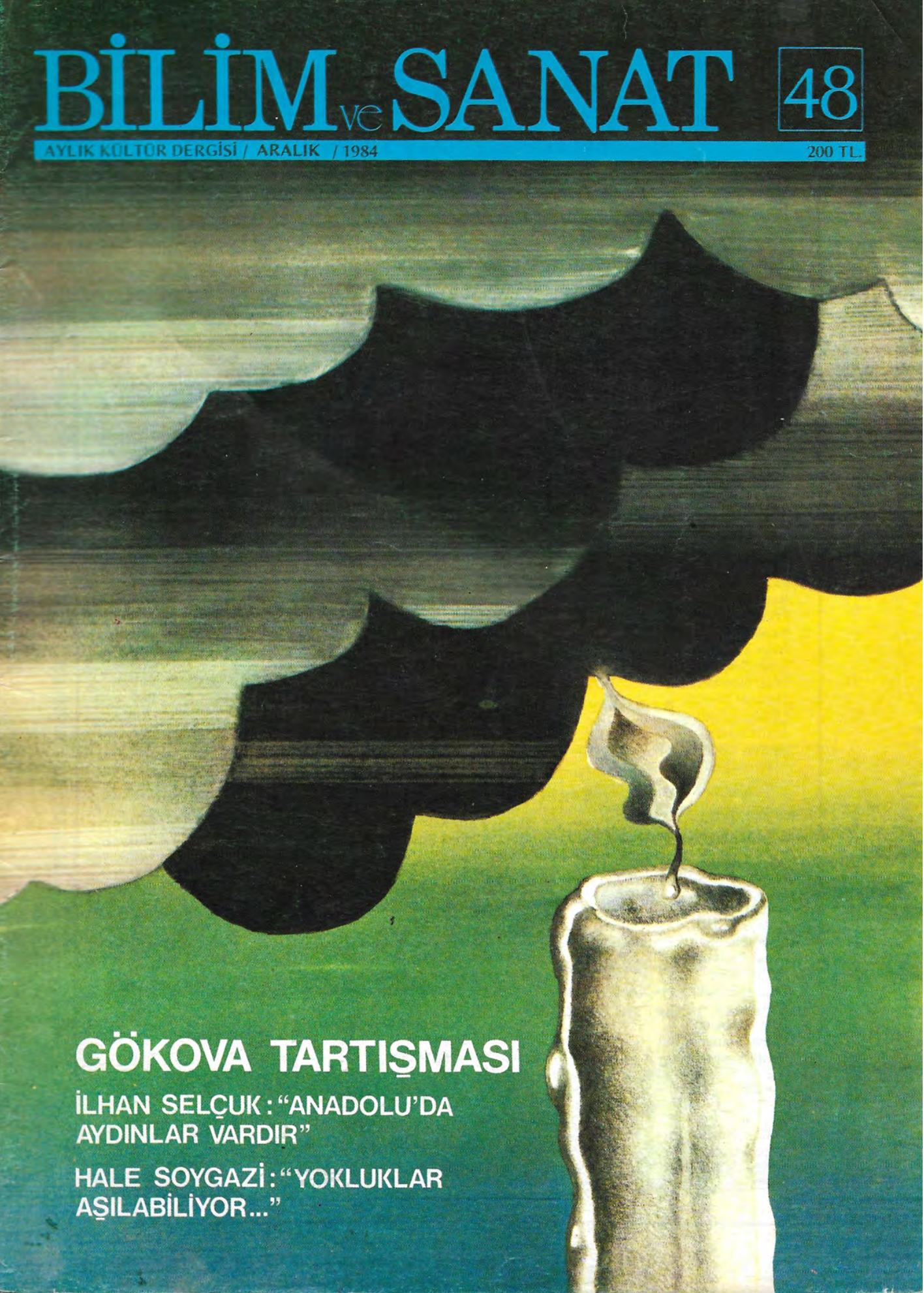

GÖKOVA TARTIŞMASI

İLHAN SELÇUK: "ANADOLU'DA AYDINLAR VARDIR"

HALE SOYGAZİ: "YOKLUKLAR AŞILABİLİYOR..."

Çağdaş Yayınları

OKURLARIMIZA ÖNEMLİ DUYURU

PTT giderlerinin yeniden artışı nedeniyle ödemeli kitap yollamak çok pahalılaştı. Neredeyse PTT ücreti, istenen kitabın ederine eş duruma geldi. Bu nedenle, kitap isteyenler ödemeli isteme yerine bedelini ve PTT giderlerini peşin yollarlarsa yararlarına olur.

Okuyucular için sipariş tutarına ortalama:

1 kitap için 80.–
2 kitap için 100.–
3 – 5 kitap için 125.–
6 – 10 kitap için 175.– lira

olan PTT giderlerini eklemelidir. İstek mektubunda gönderilen para makbuzunun tarih ve numarasını da belirtmek yararlı olur.

Kitap bedelini pul olarak gönderip, istekte bulunacakların yukarıda belirtilen PTT giderlerini de sipariş tutarlarına eklemelerini önemle rica ederiz.

Önemli Not: 1500 TL'den az siparişlerin ÖDEMELİ istenmemesini dileriz. Aksi halde yollayamayacağımızı bir kez daha belirtiriz.

Bu koşullarda ödemeli kitap isteyen okurlarımızdan isteklerini yenilemelerini rica ederiz.

BULUNAN YAYINLARIMIZ

DENEME DİZİSİ

Oktay Akbal:	Anılar ve Söyleşiler	250.–
Ahmet Rasim:	Anılar ve Söyleşiler	300.–
Vedat Nedim Tör:	Kemalizmin Dramı	200.–
Prof. Akşit Göktürk:	Okuma Uğraşı 2. bası	150.–
Şevket Süreyya Aydemir:	Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları	150.–
Prof. Macit Gökberk:	Değişen Dünya, Değişen Dil	150.–
Nadir Nadi:	Uyarılar 3. bası	250.–
Hıfzı V.Velidedeoğlu:	Yol Kesen Irmak	350.–
İlhan Selçuk:	Atatürkçülüğün Alfabesi 2. bası	200.–
Prof. Nusret Hızır:	Felsefe Yazıları 2. bası	250.–
Mehmet Kemal:	Şairler Dövüşür	250.–
Oktay Akbal:	Dünyaya Açılmak	200.-
Nadir Nadi:	Ben Atatürkçü Değilim. 4. bası	200.–
Samim Kocagöz:	Roman ve Yazarlık Onuru	200.–

TARİH – ANI – GEZİ – OLAY DİZİSİ

Mehmed Kemal:	Türkiye'nin Kalbi Ankara	350.–
Hıfzı V.Velidedeoğlu:	Ailenin Çilesi Boşanma	200.–
Hıfzı V.Velidedeoğlu:	Söylev 12. bası	400.–
Hıfzı V.Velidedeoğlu:	Söylev Belgeler	300.–
Azra Erhat:	Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı 2. bası	200.–
Kemal Üstün:	Menemen Olayı ve Kubilay 3. bası	150.–
Oktay Akbal:	Geçmişin Kuşları	250.–
Nadir Nadi:	Perde Aralığından 3. Bası	250.–
Meral Tolluoğlu:	Babam Nurullah Ataç	200.–
Nadir Nadi:	Olur Şey Değil 2. bası	200.–
Ebubekir Hazım Tepeyran:	Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları	200.–
	Savaş Anıları	200.–
Erol Ulubelen:	İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye	350.–
Cemal Madanoğlu:	Anılar I. Bölüm	400.–
Talip Apaydın:	Köy Enstitüsü Yılları	300.–

BAĞIMSIZ DİZİ

Philipp Soupoult:	Şarlo	150.–
Kemal Özer:	Sanatçılarla Konuşmalar	150.–
Atena Deponte:	Yaşayan Kosta	150.–
Benjamin Farrington:	Darwin Gerçeği	200.–

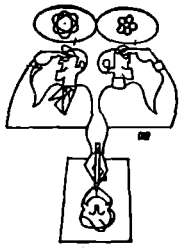

4. YIL MEKTUBU

"Bilim ve Sanat Dergisi Arkadaşlara
14.5.1984

Derginizi (daha uygun bir deyimle DERGİMİZİ) yayınlandığı gündenberi, coşku ile izliyorum. Geliş günlerini de iple çekiyorum demek yerinde.

İmanla ve güvenle Bilim ve Sanat'ı benimsedim adeta. Yürekli bir tutumla ve çağımız sorumluluğunu üstlenmiş ve bunu da yetkin bir şekilde gerçekleştirmek yapımını sürdürüyor. Hani bir süredir yüreğimi alabildiğine sıkıştıran şu kalb hastalığı da, şu 72 yaşımızda yüreğimin şurasına yapışmasaydı, size çoktan mektuplarımla ZİYARET'te bulunurdum.

Ama sizi yakından ve güvenle izleyerek yüreğimin gücünü kazanıyorum ne de olsa.

Sizleri, Bilim ve Sanat'ta yazı yazan tüm arkadaşlarımı candan kutlarım. Ve Bilim ve Sanat ciltleri başucumda... Gücüm elverdikçe de Editions du Progres'den bazı çevirileri de yapıyorum. Yaşamak, üretmektir, diyerek yüreğimin tökezlemelerini gideriyorum böylece.

Tümünüz var olun. Gözlerinizden ve yüreklerinizden inançla ve güvenle öperim.

Dr. Ziya Oykut"

* * *

Bu mektubuna yanıt veremeden, ülkemizin seçkin aydınlarından Dr. Ziya Oykut'un iki ay kadar önce aramızdan ayrıldığını acıyla öğrendik.

Bu sayısıyla Bilim ve Sanat 4. yayın yılını dolduruyor.

Bilim ve Sanat'ı ülkemizin kültürel dergi yayıncılığında en ön sıraya yükselten okuyucularımız ve yazarlarımızla 4 yılın onurunu paylaşmak istiyor, Dr. Oykut'un anısı ve mesajı önünde saygıyla eğiliyoruz.

Sevgiyle ve dostlukla...

REFET ERİM: "Gökova tartışması çok sağlıklı bir gelişmedir" Söyleşi: İrfan AYDIN 4

İLHAN TEKELİ/Gökova Kararının Düşündürdükleri 6

İLHAN SELÇUK/Artık,Anadolu'da aydınlar vardır" Söyleşi: Sadika Dikna ERDEN 7

AZİZ NESİN/Ey Güzel Yetmiş Yaşım, Merhaba! 10

AYDIN ÖZCAN/Yönetim Kuramları Açısından YÖK 12

YASEMİN ÇONGAR/Ezilmiş İzmarit ya da Amerikan Yaşantısı Üstüne 17

CANDAN ATAÖV–TÜRKKAYA ATAÖV–VARLIK ÖZMENEK/Reagan'ın Dış Politikası ve Devletler Hukuku (Söyleşi) 20

HASAN ESAT IŞIK/Barışın Korunması ve Birleşmiş Milletler 22

HALE SOYGAZİ/"Türkiye'de iyi sinema için öyle bir birikim var ki, yokluklar bile aşılabiliyor!.. 24

ALPASLAN IŞIKLI/İşten Çıkarma İzninin Kalkması 26

İSMAİL AKMAN/Ülkemizin Çocuk Adamları 27

YILMAZ ONAY/Örgütlü Sanat, Eğitimli Sanatçı 29

YAĞMUR ATSIZ/Bir Tesadüfi Röportaj 30

NİHAT AKSOY/Öğretmensiz Olmaz!.. 32

SEZAİ KAYNAK/"Çocukların bedensel ve tinsel gelişimi gözardı ediliyor" Söyleşi: Nihat AKSOY 34

İNCİ ASENA/"Görevimiz, kitabın yayın tarihindeki yerini almasına aracı olmaktır" 35

OĞUZ OYAN/Katma Değer Vergisi: Efsane Verginin Bazı Gerçekleri 36

RAHMİ KUMAŞ/24 Ocak Modeline Kan: Katma Değer Vergisi 38

SARGUT ŞÖLÇÜN/2x35 Yıl Bayrak Yarışı(2) Bir ülkenin/ulusun önüne geçilemeyen bölünmesiyle ilgili bir anti-tarih denemesi 39

TEVFİK ÇAVDAR/Kurtuluştan Cumhuriyete "Tevhid-i Efkâr" 45

GAZİ GÜNEŞ/ Gören Bulut'un Siyah-beyazları 49

EMREHAN HALICI/Satranç 50

FERRUH DOĞAN–HAKAN EKEN BOZKURT BELİBAĞLI /Karikatürler

Sahibi: **Ali Naki ÖNER** • Genel Yayın Yönetmeni: **Varlık ÖZMENEK** • Genel Yayın Danışmanı: **Güney GÜNENÇ** • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: **İrfan AYDIN** • Yazışma Adresi: Sümer Sk. 36/1-A Kızılay, Ankara, Tel: 30 28 16 • Posta Çeki No. 12526 1 • İstanbul Bürosu: **Dikna S. ERDEN**, Molla Fenari Sk. Nadir Han, Kat.5, Cağaloğlu, Tel: 520 54 20 • İzmir Temsilcisi: **Taner ÜNLÜ**, Tıbaş İşhanı 5/506, Konak, Tel: 14 86 08 • İsveç Temsilcisi: **Gürhan UÇKAN** Box 38045, 10064 Stockholm • F.Almanya Temsilcisi: **Duran TAŞTAN**, Franken Str. 47 4040 Neuss • Grafik Düzenleme: **Teknik Büro** • Dizgi: **TEMPO** – 18 34 65 • Film: **REPROMAT** • Baskı: Daily News Ofset Tesisleri • Dağıtım: **Yetkin** • Abone: Yıllık 1800, altı aylık 1000 TL; Avrupa: Yıllık 25 DM; ABD: Yıllık (uçakla) 60 DM; Avustralya: 70 DM • İlan Koşulları: Arka Kapak renkli 100.000, kapak içi renkli 80.000, iç sayfalar: tam 40.000, üçte iki 30.000, yarım 25.000, çeyrek 15.000 TL.

REFET ERİM: "Gökova Tartışması çok sağlıklı bir gelişmedir."

Söyleşi: İrfan AYDIN

"Basın, Gökova'ya turizm değerlerini koruma açısından yeterince yaklaşmadı"

☆ **Gökova'da kurulmak istenen termik santral konusu, yöre halkının karşı çıkması ile yerellikten çıkarak, tüm ülkeye maloldu. Baştan beri olayın içindeki bir yetkili olarak bu konudaki görüşlerinizi öğrenebilir miyiz?**

★ Gerçekten de Gökova Termik Santralı tartışması boyutunu çok aşan bir biçimde, yalnız basının değil, toplum kesimlerinin de ilgi duyduğu geniş alanlara yayıldı. Uzun bir süre gündemde kaldı ve kalıyor.

Niçin böyle oldu? Uzun bir süredir toplumun gündeminde daha önemli konuların bulunmasına karşın, daha tuzu kuru toplumlar açısından önem taşıması gereken (!) böyle bir sorunun bizim gündemimize girmesi çok ilginç. Bu gelişme, giderek doğal çevrenin, varlıkların daha iyi korunabilmesi yolunda bir aşama. Gelişmemiş toplumlarda görülmeyen, alışılmayan bu tür konulara ülkemizde ilgi duyulması, çevrenin ve doğal kaynakların korunmasına değer verilmesi çok sağlıklı bir gelişme. Toplumdaki bu bilinçlenme düzeyi, sağlıklı bir gelişmenin işareti olarak değerlendirilmelidir.

☆ **Tartışmanın ulaştığı boyutlar sizce sonuca ulaşmak bakımından yeterli mi?**

★ Eğer tartışmanın sonucunu, santral yapılacak veya yapılmayacak gibi dar bir kapsamda değerlendirirsek, yanılgıya düşeriz. Hükümet santralda ısrarlı. Karşı çıkanlar da kararlı. Bence olaya bir tek karşılaşma olarak bakmamak gerek. Uzun bir turnuva, maraton gibi bakmak gerek.

Santral yapılır veya yapılmaz. Tartışmaların olması, toplumdaki demokrasi anlayışı bakımından, bu tür konuların tartışma gündemine girmesi bakımından ilgi çekicidir. Ayrıca böyle konuların tartışılması, tartışma üslubu bakımından da bir seviye kazandıracaktır. Belki ilerki tartışmalarda, taraflardan biri, karşı tarafa "cahiller" diyerek işin içinden sıyrılmaya çalışmayacaktır. Çünkü, bugünkü tepkileri ölçecek, bundan bir ders çıkaracaktır. En önemlisi, giderek belli girişimlere karşı çıkanları, salt solculuk olsun diye veya tekere çomak sokmak için karşı çıkıyor şeklinde suçlayamayacak, karşı düşünceyi savunanların da içtenliğine inanmayı öğrenecek.

☆ **Basının bu konudaki tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?**

★ Türk basını bu tartışma dolayısı ile çok iyi bir sınav verdi. Bunu söylemek hakşinaslık olur. Siyasal görüş farkı gözetmeksizin olaya çok sağlıklı yaklaştılar. Geniş yer verdiler. Olayı çok boyutlu olarak incelemeye çalıştılar. Yalnız turizm değerlerini koruma açısından bakmadılar. Gerçekten sanayileşme zorunda bir ülke olduğumuzun, bunun gerçekleşmesi için enerji sorununun çözülmesi gerektiğinin bilincinde oldular. Özkaynaklara dayalı hidrolik ve termik santrallar kurmanın gerekliliğini teslim ettiler ama termik santral kurmada yer seçiminin özel önemine de dikkati çektiler. Santralın gerektiğini kabul ederken, yerini tartıştılar. Bu sağlıklı bir gelişmedir. Körükörüne bir karşı çıkış değil nedeni ve yöneldiği nokta belli olan bir karşı çıkış...

☆ **Gökova Santralı sizce vazgeçilmez bir yatırım mı?**

★ Bence Gökova'da yapılmak istenen santral vazgeçilmez bir yatırım değil. Bir kere ekonomik bakımdan değil. MTA'nın rakamlarına göre, bu santral için kullanılacak kömür, Hüsamlar Ocağı'ndan sağlanacak. Bu ocağın ekonomik işletilebilir rezervi 74 milyon ton. Santral iki üniteile çalışırsa 3 070 000 ton/yıl, üç ünite ile çalışırsa 4 600 000 ton/yıl kömür tüketecek. (Bunlar TEK'in rakamları) Öyleyse, santralın, iki üniteli olursa 24 yıl, üç üniteli olursa 16 yıl ömrü var. Değer mi? Bu santral Türkiye'de üretilen toplam elektrik enerjisinin ancak yüzde beşini üretecek. Değer mi sorusu yine akla geliyor.

Asıl önemlisi Hüsamlar kömürünü değerlendirmek söz konusu ise kömür 14 km güneye taşınmak yerine bir başka yere taşınır ve santral da oraya kurulur. Zaten aynı yörede Yeniköy Santralı yapılıyor. Yatağan Santralı da tevsi edilebilir.

☆ **Santral öne sürüldüğü gibi "kirlilik yaratmayacak, konu abartılıyor" deniliyor. Oysa, uzmanlar rutubet ve reçinenin etkisi ile kirliliğin daha da çoğalacağı kanısında.**

★ Yine TEK raporlarına dayanarak yanıtlamaya çalışayım. İki üniteli santral bacasından kükürtdioksit çıkışı saniyede 4 200 gram. Bu 1 saatte 15 120 ton ediyor. Aynı rapora göre, iki üniteli santralın yılda 6 000 — 6 500 saat üretim yapması bekleniyor. Yılda 90 bin 720 veya 98 bin 280 ton kükürtdioksit emisyonu söz konusu olacak. Aslında bu rakamlar da eksik. Kömürdeki kükürt oranı yüzde 1,39 olarak alınmış. Bir üretim bölgesinde üretilen kömürün her damarında aynı oranda kükürt bulunmaz. Buna göre hesap yapınca kükürt oranı yüzde 2'ye yaklaşıyor. Bu takdirde yakılan birim kömürden çıkacak kükürtdioksit daha fazla olacağına göre, gerçekte, iki ünite çalıştığı takdirde 150 bin ton yıl, üç ünite çalıştığı takdirde 225 bin ton yıl kükürtdioksit çıkması söz konusu.

Bu, Murgul ve Ankara'ya göre korkunç bir rakam. Ankara'nın geçen yıl kükürtdioksit emisyonu 25 bin tona düşürüldü, buna rağmen havakirliliği nasıldı gördünüz. Tahmin edilen rakamların yüzde 50'si bile gerçekleşse, Ankara'nın çok üstünde bir emisyon sözkonusu. Daha düşük bir emisyonu gerçekleştirecek teknolojiyi Türkiye'de uygulamak ise tecrübe ve bilgi birikimi açısından mümkün değil. Üstelik Ankara'dan farklı bir ortam da var. Reçineli, iğne yapraklı ağaçlar ve rutubet birim kükürtdioksitin asitleşme oranını artırıyor.

☆ **Yüksek baca yapılırsa, duman konsantrasyonu azalır deniyor. Buna ne diyeceksiniz?**

★ Bacayı yükseltirseniz tam santralın bulunduğu bölgede konsantrasyonu azaltabilirsiniz. Ama bu takdirde bacadan çıkan gazlar dar bir bölge yerine geniş bir alana yayılır.

Aslında, TEK, Çevre Müsteşarlığı'nın isteği üzerine bir duman yayılma modeli hazırlamıştı. Bu modele göre bacadan çıkan dumanın konsantrasyonunun oldukça düşük ve zararsız olacağı ileri sürüldü. Yalnız bu modelle ilgili birkaç söz söylemek isterim.

Birincisi, bu modelin sağlıklı uygulanması için yapılan düz alan (flat-surface) kabulü bu yöre için mümkün değil. Çünkü santralın yapılmak istendiği yerin hemen kuzeyinde 500-600 metreye yükselen dağlar var.

> *"Tartışmanın sonucunu, santralın yapılıp yapılmaması gibi dar bir kapsamda değerlendirmek yanılgıdır. Hükümet ısrarlı, karşı çıkanlarda kararlı. Olaya bir turnuva, maraton gibi bakmak gerek."*

İkincisi, yöredeki inversiyon olayı ki, bu hiç dikkate alınmamış. (İnversiyon, bir doğal olay. Ankara'da da var. Yerden bir miktar yükseklikte hava sıcaklığının olması gerekenin aksine, yer seviyesindeki sıcaklığın üzerinde olması, yani yer seviyesinde +2 iken, diyelim 500 m yüksekte birdenbire +5 veya daha yüksek sıcaklıkta bir hava tabakası meydana gelmesi. Bu takdirde yerden yükselen gazlar bu tabakaya gelince, buradaki sıcaklık kendi sıcaklığından yüksek olduğundan yükselemiyor.

300 metre baca yaptırırsanız, 400—450 metrede yayılması gereken baca gazı, eğer inversiyon tabakası bu seviyenin altında oluştu ise, yayılamaz ve zararlı gazların yükselmesi ve yoğunluğun azalması mümkün olmaz. Bu yüzden baca yüksekliği soruna çok etkili bir çözüm getirmiyor.

☆ **Santralın en zararlı etkisi sizce ne olacak?**

★ Kükürtdioksitin asitleşmesinden meydana gelen etkisi olacak. Kükürtdioksit, kükürttrioksite, bu da su buharı ile birleşerek sülfirik asite dönüşüyor.

Orman Bakanlığının raporunda açıklandığı gibi, sülfirik asit tüm orman varlığını tahrip ediyor. Bölgedeki arıcılığı yokediyor, toprağı çoraklaştırıyor. Bir başka etkisi denize ilişkin. Santralda, iki veya üç üniteye göre, 60 bin veya 90 bin m^3/saat deniz suyu, soğutma suyu olarak kullanılacak. Bu su alındığından 9-10 derece fazlasıyla tekrar denize dökülecek. Yörenin özellikle yaz aylarında deniz suyu sıcaklığı hesaba katılırsa, geniş bir bölgede denizsuyu 30°C ın üstünde olacak demektir. Bu da deniz ekolojisinin tamamen karakter değiştirmesine yol açar.

☆ **Tüm bu sakıncalara karşın ille de Gökova'da inat derecesinde ısrar neden?**

★ Evet, tam bir inatlaşma bu. Bir de galiba yol olur diye korkuluyor. Çoğulcu ve katılımcı bir tartışma ortamı modele ters düşüyor. Ben bu konuda politikacılardan çok teknisyenleri suçlu görüyorum. Olaya sadece bir açıdan bakıyorlar. Kendileri gibi düşünmeyenlerin gerek bilgi seviyelerine, gerekse içtenliklerine inanmıyorlar. Karşı çıkanları cahil, maksatlı, önyargılı olmakla suçluyorlar. Politikacı, ne olursa olsun, enerji sorununa çözüm bulmak istiyor. Önüne getirilen projeleri savunanlara eğilimli oluyor, karşı çıkanlara değil.

☆ **Yatağan, Murgul, Çatalağzı ve diğer örnekler önümüze nasıl bir tablo seriyor? Sizin de bir konuşmanızda değindiğiniz gibi, Murgul'da 10 km olan etki alanı, Gökova'da 40-50 km'ye çıkabilir mi? Bunu nasıl saptayabiliriz?**

★ Murgul'daki emisyonun miktarı 30 bin ton/yıl. Burada ise 150-200 bin ton/yıl olacak. Artı olarak nem ve reçine durumu var. Meltem var. Biliyorsunuz meltem yarım gün bir yana, yarım gün diğer yana eser. Yani dumanı alacak, tekrar geri getirecek.

☆ **Gökova konusunda ilginç bir demokratik direniş olayı yaşandı, yaşanıyor. Yöre halkının direnişi, "belli çevrelerce kışkırtılıyor" denilerek başka alanlara kaydırılmak isteniyor.**

★ Kimse kimseyi kışkırtmıyor. Kendimin de kışkırtıcı olmadığını biliyorum. 1 haftalık tatil için gitme olanağı bulduğum Bodrum'da, beni ANAP'lı Belediye Başkanı aradı ve Belediye Meclisinin özel oturumuna çağırdı. Halka da açık olan toplantıda Gökova termik santralını anlattım. İlgiyle dinlediler, sorular sordular. Arkasından tüm siyasi parti temsilcilerinden oluşan bir komite, DYP'li belediye başkan adayı dahil, SODEP ve ANAP'lıların da katıldığı bir imza kampanyası başlattı. Aynı tutum şu anda da sürüyor. Şimdi ANAP'lı Belediye Başkanına da kışkırtıcı mı diyeceğiz?..

GÖKOVA KARARININ DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

İlhan TEKELİ

Önce teknik konularda kısa bir saptama yapalım. Gökova'nın çok ender rastlanan bir doğa parçası olduğunun herkes farkında. Kurulacak santralın doğuracağı çevre etkileri konusundaki çalışmalar, bu santralın doğayı tahrip edeceğini açık olarak ortaya koymaktadır.

Bu olumsuz etkileri azaltmak için alınacak önlemler çok pahalı olacaktır. Bunun için yapılacağı ileri sürülen bacanın yüksekliği Eyfel kulesi kadardır. Eğer gerçekten bu önlemler alınırsa santralın ekonomik çekiciliği kalmayacaktır. Santralın kullanacağı linyit kömürü, Anadolu'nun çok değişik yörelerinde bulunan bir kaynaktır. Bu nedenle santralı zorunlu olarak bir yere bağlamamak gerekir.

Saptamalarımızı siyasal konulara uzatarak sürdürelim. Santralın yapılacağı köyün halkı direniyor. Yakın çevresindeki ilin tüm partilerinin yöneticileri, belediye başkanları karşı vaziyet alıyor. Ülkenin sağ ve sol kesimdeki yazarları, aydınları bu kararı Türkiye'de çok ender görülen bir birliktelik içinde eleştiriyorlar. Herhangi bir sermaye grubunun da bu santralın Gökova'yı tahrip edecek biçimde yapılmasından çıkarı olacağını söylemek zor. Bu saptamalar bizi ilginç bir noktaya getiriyor. Hiç olmazsa şimdilik bu kararın verilmesinin ve yapılan yanlışlıkta direnilmesinin akılcı bir temeli görünmemektedir. Böyle bir akılcı temelin bulunmayışının bir kanıtı da Başbakanın ve ilgili Bakanların tepkilerinde kendisini göstermektedir. Turizm Bakanı bağrına taş basarak karara razı olmaktadır. Başbakan eleştirileri teknik bilgilere dayanarak yanıtlayacağı yerde bir şey olmaz diye kişisel kefalet vermekte, karşı çıkanları karıştırıcılar diye suçlamakta, enerji işlerinden sorumlu bakan ise eleştirenleri cahiller diye azarlamakta, Turistik santral yapacağından söz etmektedir. Kuşkusuz bu savlar güldürü yazını için değerli bir malzeme oluştururken, bu konuda kararı savunmak için yeterli hazırlığın da olmadığını göstermektedir.

İşte bu saptamalar bizi belki de Gökova olayından daha önemli bir sorunla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu da iktidarın karar alma ve aldığı kararları gözden geçirme yapısının sağlıksızlığıdır. Gökova örneği bu yapıyı irdelemek bakımından değişik sorular sormamıza olanak veriyor. Sorulardan birincisi bu karar mekanizması toplumun çok değişik kesimlerinin tepkisine neden ve nasıl duyarsız kalabiliyor. Eğer Türkiye'de alışılagelmiş siyasal partilerdeki gibi bir karar alma mekanizması olsa ANAP iktidarının da bu etkilere açık olması gerekirdi.

Oysa bu gerçekleşmemektedir. Bunun nedeni iktidarın tepesinde, Özal'ın çevresinde siyasal kimliğinden çok teknisyenlik kimliği ağır basan küçük ve kapalı bir grubun oluştuğu bir karar odağının bulunması olarak görülebilir. Böyle bir karar odağı siyasal süreçlerden az etkilenen yanlış bir karar da ısrarı kolaylaştıran bir çevre yaratmaktadır. Bu karar mekanizması hakkında Gökova örnek olayından hareketle sorulabilecek ikinci soru, böyle küçük kapalı ve teknokratik niteliği ağır basan bir çevrenin niye Gökova gibi yanlış bir kararı üretebildiğidir. Kuşkusuz kararda ısrarı salt bir inatlaşma olarak görmenin açıklayıcılığı yoktur. Bu kararda ısrar edenlerin kendilerini haklı gördükleri bir değerler, referanslar çerçevesi vardır. Açıklayıcılık ancak bu çerçevenin anlaşılmasıyla doğar. Bunu anlamak için karar çevresinin teknokratik niteliğine bakmakta yarar var. Bu çevrenin teknokratikliği genellikle iki disiplinin sentezinden doğmaktadır. Bu çevre mühendislik eğitimi yaptıktan sonra daha çok proje değerlendirmesi tekniklerinin dar kapsamı içinde iktisat bilimi ile ilişkiler kurmuşlardır. Teknokratlıktan bu hüner kompozisyonu doğmaktadır. Bu hüner kompozisyonu ve iş ilişkilerinde bulundukları çevreler onları iş çevrelerinin pragmatizmiyle koşullandırmıştır. Toplumsal olaylara ise toplum bilim süzgecinden çok dini normatif kalıplar açısından yaklaşmaktadırlar. Böyle bir karar çevresinin kendisine özgü ve kesin iyi-kötü, doğruları-yanlışları vardır. Toplumsal gerçeğin sığ bir algılamasının ötesine geçilemez. Yanlış kararlarda ısrar için küçük gruplar içinde az sayıda ölçüte dayanan haklılık çerçeveleri kolayca üretilebilir. Hatta bir süre için bu katı tutumların toplumda siyasal getirisi de olabilir.

Bu yorumlarla, Gökova somutunun ötesinde bir noktaya varmış oluyoruz. İktidarın az çeşitli değer referensları içinde çok kolayca yeni Gökova kararlarının üretilebileceğini, bunda demokratik süreçlerin etkisi altında kalmadan ısrar edilebileceğini göstermektedir. Sanıyorum Gökova olayının bize gösterdiği en önemli tehlike de budur. ■

"Aydın; çağının bilinci, bilgisi, bilimiyle tutarlı bir benlik kazanmış kişidir"

İLHAN SELÇUK:
"Artık, Anadolu'da aydınlar vardır."

Söyleşi: Sadika Dikna ERDEN

☆ Sayın Selçuk, özellikle 1960'lı yıllardan beri kalemiyle savaşım veren yazarlarımızdan birisiniz. Yazarlık yaşamınız nasıl başladı. Kısaca anlatır mısınız?

★ 1950'de İstanbul Hukuk Fakültesi'nden diplomamı aldım; avukatlık yaparken bir dergi yayınında yönetmenlikle basın yaşamına adım attım. Bu bir mizah dergisiydi. 1958'e değin iki matbaa ve dört dergi, bir de günlük spor gazetesi çıkarıp batırdım; ya da başkasına devrettim. Yoğun bir yaşam içinde Babıâli'de her tür işi yaptım. Bu, zengin bir deneyim birikimi oldu. O dönemde siyasal iktidara karşı demokrasi savaşımı veriyor, özgürlüğün sınırlarını genişletmeye çabalıyorduk. Siyasal iktidar da çıkardığımız dergilerin kağıt tahsislerini keser, dergi matbaada basılırken polis ekibiyle toplatır, bizleri Savcılık eliyle kovuşturur, davalar açardı. Altı yıl böyle sürdü. 1957'den beri Doğan Avcıoğlu ile bir siyasal dergi düşünürdük. 1958'de askere gittim. 27 Mayıs devriminden sonra özgürlüğü sınırlandıran duvarlar bir ölçüde yıkılınca yazarlığa yöneldim. Akşam, Tanin, Vatan gazetelerinde köşeyazarlığı bir yıl sürdü. 1962'nin ilk aylarında Nadir Nadi'nin çağrısıyla Cumhuriyet'e geçtim. O günden bu yana Cumhuriyet'teyim. Ama yıllar kolay geçmedi. Türkiye'nin içinde yaşadığı sürekli bunalımın dışında olamazdık; mahkemeler hapisaneler, ve başka hanelerden geçtik...

☆ Hangi nedenlerle gazeteci oldunuz? Yazarlığı seçmenizde hangi etkenler rol oynadı?

★ Küçük yaştan beri gazete okuruydum. Çünkü eve giren iki günlük gazetenin önemli köşelerini babama ben okurdum. Babam neden gazeteyi bana okuturdu, bilemem. Belki yeni yazıyı çabucak okuyamazdı, belki benim yetişmemi istiyordu. Babam Birinci Dünya Savaşı'nda Şark Cephesi'ne katılmış, sonra Suriye ve Lübnan'da görevlendirilmiş; Mütareke'nin ardından Ege'de Kuvayı Milliye'de görev almış, daha sonra Uşak cephesine atanmış bir subaydı. Yurtseverlik bilinci doğal olarak cephelerde gelişmişti.

☆ Ağabeyinizin etkisi olmadı mı?

★ Kuşkusuz oldu. Turhan çok genç yaşta yolunu bulmuş, Babıâli'ye karikatürist olarak girmişti. Avukatlık hoşuma gitmemişti. Hakları savunayım derken formaliteler içinde boğuluyordum. Gazeteciliğe böyle kaydım, yazarlığı daha sonra benimsedim; mürekkep kokusunu bir kez alan insan da Babıâli'den kolay kolay kopamaz. Ama ben gazeteciliği hiçbir zaman amaç olarak düşünmedim; gazetecilik bir araçtır.

☆ Peki gazeteciliği amaç olarak düşünen yok mu?

★ Kuşkusuz var. Böyle düşünenlere de saygı duyarım. Onlar için haber en değerli şeydir; haberde objektif olmak kutsal kuramdır; ama bu düşünce çoğu zaman boşlukta kalır. Haberde objektif olmak sanıldığından kolay değildir.

☆ Neden?

★ Nedenler yabancı ülkelerde başka, bizde başka kaynaklardan oluşuyor. Bizim basın dünyadan nasıl haber alıyor? Amerikan UP, AP ajansları, Agence France Press, bir de İngiliz Reuter... Yabancı basını bir yana bırakalım; ama Türkiye'de yansız gazetecilik yapmak olanaksız. Sözgelimi "demokrasi"yi savunmak çağdaş ve uygar bir gazetecinin ülkemizdeki görevi değil mi? Öyleyse hemen yan tutmuş oluyorsunuz.

☆ Peki, nasıl gazetecilik yapılabilir?

★ Kendimi düşünerek bir yanıt vereyim. Özgürlüklerin kısıldığı bir ortamda soluk alıp verebilmek kolay değil. Gazeteci ya da köşeyazarı, bir kurum içinde işlevini sürdürebilir. Bugün Türkiye'de Cumhuriyet gibi bir başka kurum yok, bir başka gazete yok. Gazetenin bağımsızlığı korunmalı ki yazar da bağımsızlığını koruyabilsin.

☆ **Yazar İlhan Selçuk'un bir portresini çizer misiniz?**

★ Bir kişinin kendi portresini çizmesi güç iş. Kişinin gerçekçi olması gerekiyor. Gerçekçi olabilmek için sert bir özeleştiri yöntemini kullanmak doğru olmaz mı?

☆ **Sizde özeleştiri mekanizması gelişmiş görünüyor.**

★ Sanmıyorum. Ben yazılarımda özel yanlarımı ortaya koymam. Oysa Montaigne kaç yüzyıl önce bunu yapabilmiş!.. Montaigne kendi kendisini teşrih masasının üstüne yatırır, keser, biçer, anlatır. Bu, bizim toplumda geçerli bir yöntem değil. Daha o düzeye varamadık.

☆ **İnsan neden özeleştiriden kaçınır?**

★ Çünkü Türkiye'de gerici ve tutucu güçler ittifakı pusuya yatmış, bekliyor; daha da ötesi tuzaklar kuruyor. Demokrat-devrimci kişilerin açık yanlarını yakalayıp vurmak için her yöntemi kullanıyorlar. Özeleştirisini yaparak kendi kendisini tüm iyi ve kötü yanlarıyla kamuoyuna sergileyen kişiye alkış tutup "ne erdemli, ne yürekli adam" diyecek kadar bilinçli ve hoşgörülü ortamdamı yaşıyoruz?

☆ **Oysa özeleştiri mekanizmasında mesajlar gerçektir; ve insanı büyüten bir işlevi vardır.**

★ Türkiye bugün o düzeye ulaşmadı. Yazarlar arasında hoşgörülü, erdemli, açık kafalı olanlar sürekli saldırı altındadır. Bir yandan da holding basınında köşeleri tutmuş olanlar, sürekli biçimde kendi kendilerine övgü düzüyorlar. Okuyunca şaşırıyorsunuz; adam ne dini bütün, ne vatansever, ne milliyetçi, ne namuslu, ne üstün, ne bilgili kişi olduğunu söyleye söyleye bitiremiyor. Bu gibi kişilerin gülünç olması gerekir; ama alay konusu olacak şişinmeler ciddiye alınıyor. Bu ortamda en iyi yöntem, kendi kişiliğini ortaya koymadan yazmaktır. Yazarın kişiliği uzun bir süre sonunda kendiliğinden ortaya çıkar, belirginleşir, benimsenir.

☆ **Şu sırada ne okuyorsunuz? Ya da ne okumalı?**

★ Ben birçok kitabı birden okurum. Bu yöntem iyi mi, kötü mü? Bilemem. Benim işime geliyor. Bir kitabı okurken yorulduğumu duyumsayınca ötekine geçiyorum. Köşeyazarlığının gereği geniş açılı bir okuma sistemi tutturmak gerekiyor. Şiirden romana, ekonomiden politikaya, felsefeden bilimsel içerikli kitaplara değin geniş ufuk açısını yitirmek tehlikelidir. Dünya değişiyor. Bu değişimi yalnız sanatçının sezgileriyle kavramak da artık olanaksız. Somut olayları yakından izleyip bilimsel yenilikleri anlamaya çalışmak gerekir. Bir de güncel basını adım adım izlemek zorunluğu var.

☆ **Bu yöntem herkes için geçerli mi?**

★ Sanmıyorum. Ama bir kimseye "şu kitabı, ya da bu kitabı oku" diye öğüt vermek çok zor. Çünkü çok şey söyleyen bir kitap, o kitabı anlama düzeyinde bulunmayan insana hiçbir şey söylemeyebilir. Ya da bir kişi için çok yararlı olan kitap, o kitabı artık geride bırakmış ve aşmış bir kişiye yararsız bir "tekrar" olur.

☆ **Aydın kimdir?**

★ Çeşitli tanımları var. Aydın; çağının bilinci, bilgisi, bilimiyle tutarlı bir benlik kazanmış kişidir. Geçmişten gelerek geleceğe uzanan evrensel ve toplumsal değişimin yasalarını özümsemiş kimsedir. Aydın sözcüğü, bilimin evrimiyle birlikte toplumda bilimin egemenleşmeye başladığı tarih zamanlamasında ortaya çıkmıştır. Batı'da böyle oldu. "Daha çok özgürlük, daha az sömürü" yolunda yürüyen toplumsal gelişmenin bir evresinde aydın kişi ortaya çıktı. Çarpıcı olay, Dreyfus davası ve Emil Zola...

"Demokrasiyi çağdaş koşullarıyla kurmak, emekçilerle aydının görevidir"

> *"Bizim çoğu okumuşumuz kendi halkına tepeden bakar, batıya karşı da aşağılık duygusu içindedir. Ben bunlara 'tatlı su aydınları' diyorum, tatli su frenkleri gibi..."*

☆ **On iki yıl sürdü...**

★ Evet, Zola toplumun gerici ve tutucu güçlerine karşı insan haklarına dayalı hukuk devletinin savaşımını veriyordu. Aydın; ülkesindeki eskimiş, çürümüş, geri düşüncelere karşı halktan yana savaşım veren kişidir. Voltaire'den Gramschi'ye dek Batı' da ilerici-gerici çatışmasında yerini bilinçle seçen yazarlar görüyoruz. Ama bizde, Türkiye'de oluşum değişik...

☆ **Nasıl?**

★ Bizim aydın Batı emperyalizmine karşı ülkesini savunacak, ama Batı uygarlığının özünü kavrayacak... Batı'da sanayi devrimi gerçekleştiğinde ve bilimsel düşünce egemenleştiğinde Osmanlı toplumu İslam Ortaçağını aşamamıştı. Türkiye'den Batı'ya giden okumuş-yazmış kişi, bir o topluma baktı, bir bizimkini düşündü... çünkü aradaki uçurum düşündürücüydü. Osmanlı aydını bu çelişkiden doğdu. Soru ve sorun şuydu: Neden Batı ileri de biz geriyiz? Türk aydını bu çelişkinin kuyusunda kendisini yitirmemeli; çelişkilerden itici güçler doğar.

☆ **Ama tehlike var...**

★ Elbette var. Bizim çoğu okumuşumuz (aydın demiyorum bunlara) kendi halkına tepeden bakar; Batı' ya karşı da aşağılık duygusu içindedir. Ben bunlara "tatlı-su aydınları" diyorum; tatlı-su frenkleri gibi...

☆ **Ya da yarı aydın...**

★ Evet; ama bu yalnız bize özgü değil; çoğu Asya ve Afrika ülkesinde aydınlar, Batı emperyalizmiyle kendi toplumlarının gerici ve tutucu güçleri arasında sıkışıyorlar, kıskaca giriyorlar. Batı'da geçerli hazır reçeteleri kendi toplumlarına uygu-

"Suçu emekçi halkta ya da aydında arayanlar yanılıyorlar"

lamaya kalkışıyorlar, yanılgıyı da kötü biçimde ödüyorlar, ve ödetiyorlar...

☆ **Sizce ülkemizde aydın olmak lüks müdür? Ayrıcalık mıdır?**

★ Bakış açısına göre değişir. Artık aydın dediğimiz zaman ben üniversite çevrelerinde, ünlü meyhanelerde, seçkin çevrelerde ya da Babıâli'de dolaşan ve yaşayan kişiyi anlamıyorum. Anadolu'nun her kasabasında, çoğu köyünde aydın var. İşçi, tamirci, çiftçi, köfteci, kahveci, küçük memur, esnaf kesiminde aydınlar var. Aydın olmak diplomalı olmakla eşanlamlı değil...

☆ **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Yaban" romanındaki kahramanlarıyla günümüz aydınının varmış olduğu nokta arasında nasıl bir gelişme var?**

★ Ben de yanıtımı yineliyorum ve inanıyorum ki bugünkü toplum dünkü toplum değildir. Artık aydın olmak kentliye özgü değil, köylü aydınlarımız, daha doğrusu ayaklarını ülke gerçeklerine dayamış ve toplumca benimsenmiş aydınlarımızın sayısı çok. Eğer yasaklar duvarı yıkılsa, bugün 40 köy ve 30 bin mezrası olan ve yüzde 60'ı kent varoşlarının gecekondularında yaşayan halkın aydınlaşması patlamaya dönüşür.

> *"Anadolu'nun her kasabasında, çoğu köyünde aydın var. İşçi, çiftçi, kahveci, küçük memur ve esnaf kesiminde de var. Aydın olmak diplomalı olmakla eşanlamlı değil..."*

☆ **"Yaban"da roman kahramanı soruyor: "Yahu siz Türk değil misiniz?" Yanıt veriyor köylü: "Değiliz, o senin aradığın Türkler Ankara'da." Bu konu üzerinde söyleyecekleriniz?**

★ Ulusallaşma sürecinde yaşayan bir toplumda, kendisini milli değil, dini kimliğiyle bilip tanıyan köylülerin tutumu doğaldır. Dünyanın neresinde aydınlar ortaya fikirler atmış da halk hemen benimsemiş? "Süreç" diye bir kavram var. Aydın ile halk ilişkisinde aydının halktan öğreneceği çok şey olduğunu bilmek gerek. Tarihi yapan halktır; ama halkın itici gücünün eyleme dönüşmesi için gerekli koşullar oluştuğu zaman devinim başlar. Bu gerçekleri yeterince bilmeyen sözde aydın, büyük kitlenin kımıldamadığını görünce umutsuzluğa kapılır; ya dönekleşir; ya halk düşmanı olur; ya da egemen sınıfların uşaklığında çıkarlarını düşünen bir yaratık olup çıkar. Haaa... bir de korku var. Bu da insani bir şey... Tutup adamı hapse atarlar, iki hot bir zot ederler; bizimki yelkenleri suya indirir. Bunların hepsi yaşanacak, hepsi de hoşgörülecek.

☆ **Bir köşeyazarı olarak günlük yazının sorunlarını anlatır mısınız?**

★ Köşeyazarlığı ilginç bir tür. Her gün eylemin içindesin; yüzbinlerce kişiyle soluk alıp verebilirsin; ama, soluğunu duyurmak gerekiyor. Bu bir güç iştir. Başardın mı ün kazanırsın; ün kazandıkça sorumluluk artar, maraton sürer. Nereye kadar? Toplumsal gelişimde her insan bir yere kadar taşır bayrağı... Köşeyazarlığında çok yazılır; ne var ki çok okunmazsa, çok yaşanmazsa, çok duyarlı olunmazsa, geride kalınır. Akümülatörü sürekli olarak doldurmak gerek. Olayın bir de acı ya da gülünç yanları var. Sen bir yazı yazarsın, bir fikir ortaya atarsın, sezgilerinle yakaladığın bir tez ileri sürersin, birisi çıkıp o tezi, fikri, konuyu kitaplaştırır. Köşeyazısı unutulur; kitaptır kalıcı olan. Faturayı böylece ödersin. Sonra hergün kendini yenilemeye çalışacak, kendini yeniden üreteceksin. Türkçeyle al takke ver külah hesaplaşacaksın; sözcüklerle boğuşup en karmaşık konuları eskilerin "sehl-i mümten" dedikleri biçimde yalınlaştıracaksın. Açık vermeyeceksin ki, saldırılar işlemesin. Emperyalizmin, iç ve dış çıkar çevrelerinin donanımlı ve paralı hizmetkarlarına karşı savaş veriyorsun. Bunlar çok örgütlendiler; ama kofturlar.

☆ **Aşama yapabilmek çok önemli...**

★ Kendi kendini yeniden üreteceksin, dilde anlam, vurgulama gücün artacak, kafanda ufuk çizgisi gün geçtikçe genişleyecek; yoksa her gün yazayım derken bostan kuyusunun beygirine dönmek tehlikesi de var.

☆ **Geleceğe ilişkin düşünceleriniz?**

★ Türkiye'de devrimciler, demokratlar, ilericiler, bir değil, birkaç kez yenildiler. Ama yitirilen muharebeydi, savaş değil. Ülkede demokrasiyi çağdaş koşullarıyla kurmak görevi, yine de halkla birlikte, emekçi kitlelerin, aydınların eline bakıyor. Sanayi devrimini, çağdaşlaşmayı, "Bağımsız Türkiye"de emekçi halkın alınteri dökerek gerçekleştirmesi kaçınılmaz görünüyor. Türkiye'de otuz yıldan beri egemenleşen güçler bu işi kıvıramadılar, kıvıramayacaklar. Onların başarısızlığı, yenilgilerinin nedeni olacak; ama bu kendilerinden kaynaklanıyor. Suçu emekçi halkta veya aydında arayanlar yanılıyorlar. Emekçi halkın elinden bütün hakları alındığında, aydınlar susturulduğunda, Türkiye çağdaşlaşamıyor; çağdaşlaşamaz. Geleceğe dönük düşüncemde iyimserim. Ne var ki kolay olmayacak; Türkiye zorlanacak.

İçinde bulunduğumuz Aralık ayı, ülkemiz kitaplığına yaşının üstünde kitap armağan eden Aziz Nesin'in 70. yaş yıldönümü.

Bilim ve Sanat okuyucuları adına büyük yazarımıza nice yıllar dileyerek, yaşını, başını, emeğini saygı ile kutluyoruz.

B.S.

EY GÜZEL YETMİŞ YAŞIM, MERHABA!..

■ Aziz NESİN

Demek, yetmiş yaşında insan işte böyle, yani benim gibi olurmuş. İnanılır gibi değil! İnanılır gibi olmadığı için, ben de inanmıyorum ya... Haaa, inanmayan bir ben değilim, yarı yaşımdaki kimi arkadaşların da inanmıyor.

Her zamanki gibi açık söylemeliyim: Lise öğrenciliğimde elli yaşında biri ölünce, eh, ölme zamanı gelmiş de ölmüş, diye düşünürdüm. Altmışında biri ölmüşse, sanki ölüme biraz gecikmiş gibi gelirdi bana. Hele yetmişindekiler? Niçin ortalarda dolanıp kalabalık ediyorlardı? En çok, yirmi-otuz yaşlarında ölenlere acırdım. Bu acımasızlığım hayınlığımdan gelmiyordu. Öyleyse ya neden? Zaman ve uzam değerlendirmelerimizin yaşımızla değişmesinden. Çocukluğumuzda ova kadar geniş sandığımız bir oyun alanı, oraya kırk yaşımızda gittiğimizde avuç içi kadar daracık gelmez mi bize? Çocukluğumuzda oyunla geçen bir yarım gün, bitip tükenmezmiş gibi gelirken, elli yaşımızdan sonra, göz açıp kapayana dek yıllarımız hafta gibi gelmez mi bize? Ölüm yaşı da işte öyle. On sekiz yaşımızdayken, elli yaş, altmış, hele yetmiş yaş öyle uzaklarda geliyor ki bize...

Bir giz daha vereyim size: Benim yaşıma gelip de, dişlerini, tırnaklarını, ellerinin arasından kaymakta olan yaşama geçirip, kendi gözlerinde bile aşağılanıp küçülerek ille de ölmemek için direnenlerden iğreniyorum; yaşlılık işte o zaman bana acıklı geliyor. Asıl olan yaşamaktır; ama yaşam, her ne olursa olsun yaşamak için yaşamak değil ki...

Son yıllarda, benden on-on beş yaş küçük ya da daha genç bir tanıdığım, dostum, arkadaşın ölünce, onca genç biri ölmüşken hâlâ yaşamaktan, utanca benzer bir duygu duyuyor, kendimi sanki suçlu duyumsuyorum. Hele ölen, yaratıcı, üretici biriyse bu duygum daha da artıyor.

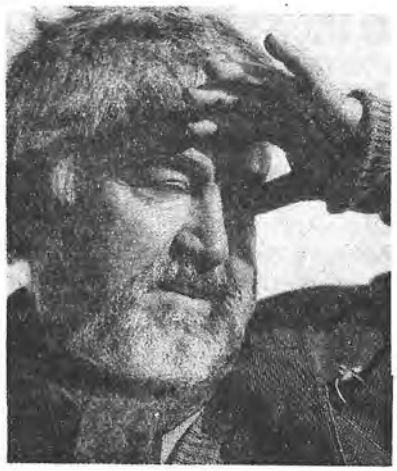

Paris'te, Londra'da, Moskova'da, Berlin'de, İstanbul'da, her yerde gördüm onları; ama en çok İstanbul'da Nuruosmaniye camisinin oralarda, Kapalıçarşı'ya girip çıkarlarken görüyorum. İnsanın genç yaşında, orta yaşında dünyayı gezip dolaşmasını anlıyorum. Ama bunlar tiridi çıkmış yaşlı kadınlar, erkekler, kokanalar, moruklar, içleri de geçmiş dışları da... Sarsak sarsak yürürler, elleri titrer, başları titrer, sesleri titrer, kimbilir daha neleri ve nereleri titrer... Yürürken birbirlerine dayana dayana düşmemeye çalışırlar. Desteklenmeden basamak çıkamazlar, otobüse binemezler. Taaa dünyanın nerelerinden kalkıp gelmişler. Ne o, bir cami, bir kilise, bir eskil taş görecekler. Böylelerini görünce içimden hep şöyle demek geçer:

"Bir camiyi, bir kiliseyi gördükten sonra ölmekle, görmeden ölmek arasında nasıl bir ayrım var ki bunca zahmete katlanıyorsunuz a enayiler!"

Biliyor musunuz, beş-on yıldanberi aynı enayiliğin başka bir biçimini kendim yaşamaktayım. Okumak isteyip de bitürlü okumaya zaman ve fırsat bulamadığım kitaplarıma bakıp bakıp "Ah, ya bunları okuyamadan ölürsem..." diye kendikendime yazıklanıp duruyorum. Sonra o yaşlı turistler için acımasızca düşündüklerimi anımsayıp kendikendime şöyle diyorum:

"A enayi, bu kitapları okuduktan sonra ölmekle, okumadan ölmek arasında nasıl bir ayrım var ki, böyle yazıklanıyorsun?"

Olsun işte, sanki bu kitapları okuduktan sonra ölüm, daha bir güzelleşecekmiş gibi geliyor ve o yaşlı turistlerin tarihsel yapıların duvarlarına neden enayi enayi bakıp durduklarını şimdi anlıyorum. Ne güzel bir enayilik!

Yaşlandığımı en çok ne zaman anlıyorum, biliyor musunuz? Eskiden basılmış kitaplarımı yeni basım için düzeltip düzenlerken. Örneğin, kırk yaşımda yazdığım bir öyküm de şöyle demişim: "Elli yaşındaki moruk, yirmisindeki fıstık gibi kızı almış..." Elli yaşıma gelip de bu kitabımın yeni basımını yaparken o sözü şöyle değiştiriyorum: "Altmış yaşındaki moruk, yirmisindeki fıstık gibi kızı almış..." Altmış yaşıma geldiğimde, moruğun yaşı da yetmiş oluyor: "Yetmiş yaşındaki moruk, yirmisindeki fıstık gibi kızı almış..."

Şimdi yetmiş yaşımdayım. Benim için yetmiş yaşındaki insan moruk olmayacağına göre o sözü yine değiştiriyorum: "Seksen yaşındaki moruk, yirmisindeki fıstık gibi kızı almış..."

Seksen yaşıma gelebilirsem, elbet moruğun yaşı da doksan olacak, ama o fıstık gibi kızın yaşı hiç değişmeyecek, hep yirmisindedir fıstık.

Safiye Ayla bigün bana şöyle demişti:

"Telefon defterimdeki numaraları çize çize, şimdi her sayfada ya bir, ya iki numara kaldı, kimi sayfada hiç kalmadı."

Bu yaşlara gelen hepimizin çektiği ortaklaşa bir acı bu... Ölümün defterlerini dürdüğü dostlarımızın telefon numaralarını telefon defterimizden çiziyoruz. Bu acıyı elimden geldiğince az duyabilmek için,

her yıl, hatta altı ayda bir, yeni telefon defteri alıyorum.

Ölümün bana en gülünçlü gelen yanı, öteki dünyada yaşayacağımız tasarısıdır. Gerçekten öteki dünya varsa ve gerçekten öteki dünyada yaşayacaksak, bizden önce oraya gidenlerle karşılaşıp buluşmamız çok gülünç olacaktır. Çünkü, ölüler yaşlanmadıklarından —anılarımızdaki gibi kaldıklarından— yaşıtım hatta yaşları benden büyük olan pekçok arkadaşım, dostum öteki dünyada bana ağabey demek zorunda kalacak. Düşünebiliyor musunuz, Orhan Veli'den daha şimdiden otuz dört yaş büyüğüm. Orhan Kemal'den on dört yaş büyüğüm. Benden dokuz yıl önce doğmuş olan Sait Faik'ten otuz yaş büyük oldum daha şimdiden. Kemal Tahir benden beş yaş büyüktü, şimdi ben ondan da on iki yaş büyük oldum. Benden on dört yaş büyük olan Nâzım Hikmet'in öteki dünyada bugün bile kendisinden on beş yaş büyük olduğum için bana "Aziz ağabey" dediğini düşünsenize... Hem niçin salt bizimkiler? Moliere'ler, O.Henry'ler, daha kimler kimler bana öteki dünyada, Aziz ağabey neyse de, Aziz amca derlerse ne olacak?

Yaşıtlarımdan kimilerinin yirmi beşle kırk yaş arasındaki güzel hanımlara —hem de içleri giderek— "kızım", "hanım kızım", "evladım", "yavrum" filan diyerek baba numaraları yapmalarından, hele hele babaca okşayıp makas almalarından iğrenirim. Ne edepsiz olur şu yaşlı erkekler! Ama onlardan daha çok iğrendiklerim de var. Yukardaki yaşlarda bir güzel hanım arkadaşımla birlikte olduğum zamanlar bana,

— Kızınız mı efendim? diye şaka yollu soran yaşlıca kadınlardan, içyüzlerini gördüğüm için, tiksiniyorum.

Eskiden... Ama ne kadar eskiden? Otuz-kırk yıl eskiden, konuşulması bile ayıp sayılan, özellikle cinsellik üzerine kimi konular, şimdilerde evlere giren gazetelerde yazılıyor, çocuklara bile anlatılıp açıklanıyor. Böyle olunca artık ben de bu konuya kıyısından köşesinden değinebilirim. Biz erkek milleti varız ya, bu cinsellik konusunda çok palavracıyızdır ve yaşlandıkça cinsellik üstüne palavracılığımız da artar. Bigün Müjdat Gezen'in arabasındayım. Arabada yaşıtım bir yazar da var. Yaşıtım ama, beş dakika önce söylediğini ve kendisine söylenileni unutuyor. Damar sertliği var; her yanı yumuşamış da salt damarı sertleşmiş zavallının.

Müjdat Gezen, benim yaşıma vardığında başına neler geleceğini merak ettiğinden öğrenmek için,

— Ağabey, kaç? diye sordu.

Ne de olsa eski kuşaktan olduğumdan, böyle konularda konuşmayı sevmem. Yanıt vermeyecek, sözü değiştirecektim. Ama damar sertleşmesi unutkanı yazar arkadaşım birden sesini de sertleştirerek,

— En az iki!.. diye bağırmaz mı?

Hay sen çok yaşa, emi?

Hızlı yaşamak diye bişey var ya, gençken de hızlı yaşadım, ama yaşım ilerledikçe yaşam hızım da artıyor. Yanlış anlaşılmak istemem; hızlı yaşamak, güçlü yaşamak değildir. Yetmiş yaşında insanın gücü her neyse, işte o güçle yaşıyorum, ne artık, ne eksik... Ama hızlı, daha daha hızlanarak. Yaşamın sonuna yaklaştıkça neden böyle artarak hızlanmakta olduğumun —kendimçe— bilimsel açıklamasını da buldum. Ortaokul fizik dersinden ($m^2 . L = X$) formülünü anımsayacaksınız. Yüksekten atılan herhangi bir cismin düşüş hızı (kitlesinin karesiyle yükseklik çarpımı kadar) yere yaklaştıkça artar. Eh, ben de toprağa doğru yaklaştıkça doğal olarak hızlanıyorum; en hızlı zamanımda toprağa düşmüş olacağım.

Ancak bu yaşımda ayrımsayabildiğim kimi doğrular beni şaşırtıyor. Örneğin kimi şeyleri (hatta pekçok şeyi) kendimiz düşünüp araştırıp denemeden, başkaları bize nasıl ezberleterek öğretmişse, biz de öylece doğru sayıp bilmekteyiz. Bize yanlış öğretilenlerden biri de, yaşamamızdan pişman olmamamız gerektiğine inanmamızdır. Bize sık sık sorarlar:

"Bikez daha doğsanız nasıl yaşardınız, ne olmak isterdiniz?"

"Yeniden dünyaya gelseniz ne yapardınız?"

Çoğumuzun yanıtı hazırdır:

"Yine aynı şeyleri yapar, aynı biçimde yaşardım."

Ben de kaç kez bu soruyu hep bu biçimde yanıtladım. Bikez de "Her ne yaptımsa, onları daha çok ve daha güçlü yapardım..." gibilerden yanıt vermiştim. Ne kendini beğenmişlik!.. Çünkü bize, yaşadığımızdan pişman olmamayı yiğitlik diye belletmişlerdi.

Pişman olmamak, yaşamdan ders almamak, yani boşuna yaşamak demektir. Ders almayacaksam, yanlışımı anlamayacaksam, daha güzelini yapmak ve yaşamak istemeyeceksem ben o geçmişi niçin yaşadım?

Şimdi yetmiş yaşımda, yaşadıklarımdan pek çok pişmanlıklar duyuyorum. Öyle çok, öyle çok yanlışlar yaptım ki... Herşeyden önce, en değerli varlığım ve herşeyim olan zamanımı isteğimce ve iyi kullanamadım. Bugün yetmiş yaşımdayım. Bana öyle geliyor ki, zamanımı iyi kullanabilseydim, bugün yetmiş değil, bu yetmiş yılda yüzkırk yaşımda, yani en az iki kat verimli olurdum. Yarı yarıya zamanımı, yani kendimi ziyan etmişim demek.

Bu yetmiş yılda ne yaptım? Yetmiş sekiz kitap yazdım. Şimdi size bir itirafta bulunuyorum: Herbiri beş-on basım yapmış olan bunca kitap bana, sanki yazacağım kitabın müsvettesi gibi gelmiştir. Yetmiş sekiz kitapta, hep ilerde —ne zaman olduğunu bilemediğim zamanda— yazacağım o kitabın müsvettesini yaptım. Kimbilir, belki de hep müsvette yapıyorum, yaşamım belki de bu müsvetteler içinde geçip gidecek, o kitabı —hangi kitapsa— hiçbir zaman yazamadan...

Peki, bu yetmiş yaşımda ben ne istiyorum? İstediğim tek şey var: Ölümü hakketmek... Ölen insanların pekçoğunun ölümü hakkederek ölmüş olduklarına inanmıyorum. Ölüm, insanın ulaşabileceği en üst düzey, en yüce, en ulu yer bence... Çünkü yaşamın en olgunluğunda ölüyoruz. Bu yüce, bu ulu, bu en üst düzeydeki yere layık olarak, ölümü hakkederek mi ölüyoruz? Hakkedilmesi en zor olan şey ölümdür. Ben ölünce, ölümü hakketmiş olmayı isterim. Kaç ölü, ölümü hakketmiştir? Ölümü hakketmemiş olanlar, yaşamışlar ama, yaşadıkları yaşamı da hakketmemişlerdir. Ölümlerini hakketmiş olanlar ancak yaşamlarını da hakketmiş, hatta yaşamdan alacaklı kalmış olurlar.

Yetmiş yaşımdayım ve dolu dolu seviyorum ve yetmiş yaşımı da seviyorum. Ey benim güzel yetmiş yaşım, sana merhaba demek ne güzel! Elbet bundan daha güzeli de var. Kimbilir, belki o güzeli de yaşarım. Umut işte...

Ey benim güzel yetmiş yaşım, merhaba! Ey benim bunca yıllık pişmanlıklarım, merhaba!

Nesin Vakfı 10.Kasım.1984 ■

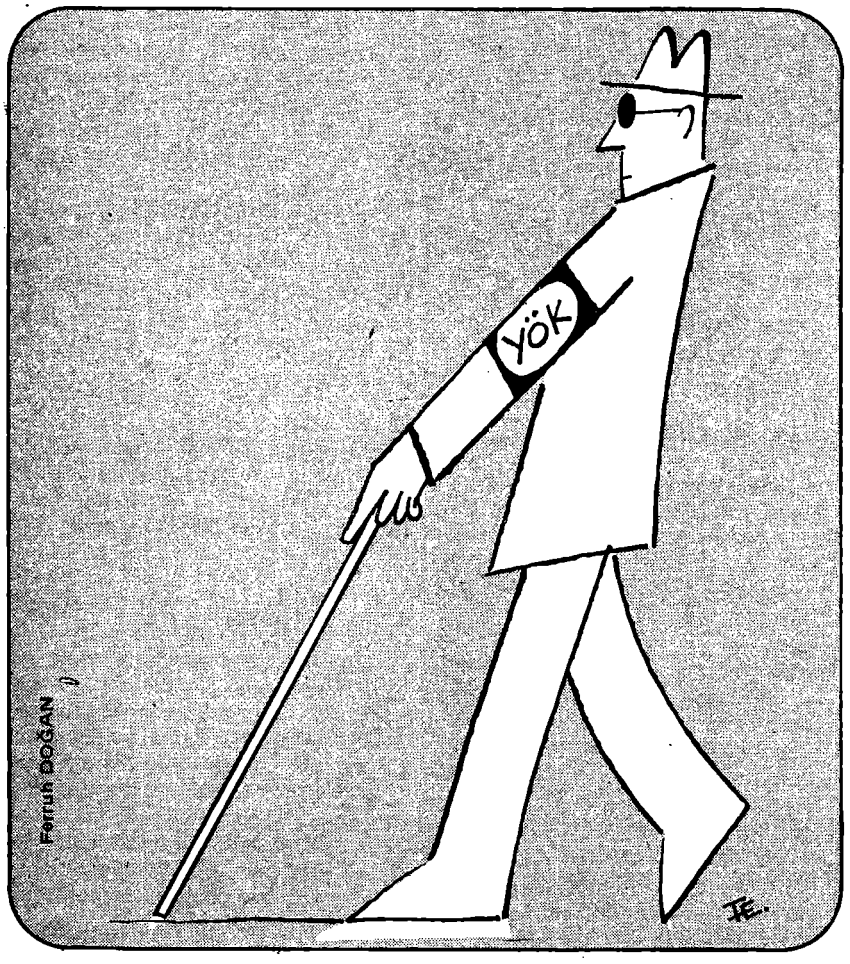

YÖNETİM KURAMLARI AÇISINDAN YÖK

■ Aydın ÖZCAN

YÖK yasalaştığı 6 Kasım 1981 den bu yana Türkiye'nin gündeminde yer alıyor. Daha bir süre de gündemde kalacak gibi görünüyor. Gerek YÖK'e vücut veren 2547 sayılı yasa ve gerekse YÖK'ün icraatı bir çok yönden tartışıldı, eleştirildi. Bu yazının amacı bu tartışmalara farklı bir açıdan katkıda bulunmak.

Yazıda YÖK'e ilişkin tüzel düzenlemelerin bir çözümlemesini yapmaya çalışacağız. Bu çözümlemeyi "yönetim kuramları" açısından yapacağız. Çıkış noktamız şu olacak: Her tüzel metnin arkasında bir "kuram" vardır. Bu kuramın çözümlenmesi o tüzel metne dayalı eylemlerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Önce "kuram" dan ne anladığımızı açıklayalım. Toplumsal bilimler, kendi alanlarında, toplumsal gerçekliği açıklayabilmek için kuramlar ortaya atarlar. Bu kuramlar kuramcıların kabullenmiş oldukları ideolojiler ile yakından ilgilidir. İdeolojiler kuramlar aracılığıyla sistematik bir biçimde dile getirilir. "..ideoloji, davranışların, düşünceler, değerler ve amaçlar aracılığı ile yönlendirildiği bir süreçtir... Düşünceler, değerler ve amaçlar davranışları yönlendirmek için belirli bir biçimde eklemlenmek zorundadır...Bu nedenle, düşünceler, değerler ve amaçlar kuramlar olarak biçimlendirilirler." (1)

Özetle, toplumsal bilimlerde kuramlar gerçekliği açıklama çabaları olduğu kadar, gerçekliği biçimlendirme, yönlendirme işlevini de görürler. Kuramların "açıklama" ve "biçimlendirme, yönlendirme işlevini de görürler. Kuramların "açıklama" ve "biçimlendirme" olarak adlandırabileceğimiz bu iki işlevi iç içedir. Biz bu yazıda YÖK'e ilişkin tüzel metinlerin arkasındaki kuramları ortaya koymaya çalışırken, bu kuramın insanı, insanlar arasındaki ilişkileri nasıl gördüğünü, açıkladığını ve bununla bağlantılı olarak insanlar arasındaki ilişkileri nasıl biçimlendirmek istediğini çözümlemeye çalışacağız.

Yönetim bilimi alanında çeşitli örgütlerin (sınai, askeri, kamu, dinsel, siyasal, vb.) yönetim süreçlerini açıklamayı ve biçimlendirmeyi amaçlayan kuramlar ortaya atılmıştır. Bunlara "yönetim kuramları", yada daha yaygın bir kullanım ile "örgüt kuramları", denilmektedir. Yönetim kuramları örgütlerin yapı ve ilişkilerini açıklamaya ve bunları yönetenler açısından biçimlendirmeye çalışmaktadır. Yönetim kuramları, toplumsal bilimlerin her alanında olduğu gibi, önermelerini ortaya koyarken bir takım varsayımlardan hareket ederler. Açıklamaya ve biçimlendirmeye çalışılan nesneler insanlar ve onların ilişkileri olduğu için, kuramların hareket noktaları "insan" hakkındaki varsayımlardır.

YÖK'ün arkasındaki kuramı ortaya koymaya çalışırken, önce bu kuramın Batı'daki düşünsel kaynaklarını ve bu kaynakların "insan" hakkındaki varsayımlarını, tarihsel koşuları içinde özetlemek gerekmektedir

İKİ YÖNETİM KURAMI: KLASİK VE NEO KLASİK KURAMLAR

Batı'da toplumsal örgütler ve onların yönetimi konusunda pek çok kuram ortaya atılmıştır. Her kuramcının özgün katkıları ile oluşan sonsuz denebilecek çeşitliliğe karşın, bu kuramları bazı kümeler içinde sınıflandırmak mümkündür. Bu konuda farklı sınıflandırmalar olmakla birlikte, çeşitli sınıflandırmalarda ortak olan iki kuram kümesinden söz edebiliriz: Klasik (Geleneksel) Kuram ve Neo-klasik Kuram (İnsan İlişkileri Okulu, Davranışçı Okul).

İzleyen satırlarda görülebileceği gibi, Yükseköğretim Kanunu'nun arkasındaki kuramın Klasik Kuram olduğunu savunmaktayız. O nedenle, önce bu kuramın Batı'daki olu-

şumundan, varsayım ve ilkelerinden söz etmek gerekmektedir. Bunun yanısıra, Batı toplumsal düşüncesi çerçevesinde Klasik Kuramın karşıtı olarak gösterilen Neo-klasik Kuram'dan da söz etmek savımızın açıklanmasına yardımcı olacaktır.

Klasik yönetim kuramı 20. yüzyılın başlarında, ABD'de ve İngiltere, Fransa ve Almanya gibi sanayileşmiş Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıktı. Bu kuramın geniş kabul gördüğü 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bu ülkeler hızlı bir sanayileşme ve ekonomik yapıda tekelleşme dönemi yaşıyorlardı. Tekelleşmenin bir sonucu ekonomik örgütlerde büyüme ve büyüyen örgütlerde yeni sorunların ortaya çıkması oldu. Ekonomik örgütlerin, kapitalizmin ortaya çıkışından beri var olan "verimlilik" sorunu, tekelleşme ile birlikte, daha da önem kazanmıştı. İşverenler büyüyen örgütlerinin içindeki ilişkileri verimliliğe uygun olarak düzenlemek için sistemli, bilimsel çalışmalara ve dolayısıyla bir kurama ihtiyaç duyuyorlardı.

İşverenlerin karşılaştıkları bir başka sorun da, 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında yoğunlaşan işçi hareketleri ve sendikalaşma idi. Bu gelişme bir yandan ekonomik örgütlerin verimliliği açısından sorunlar yaratırken (iş yavaşlatma ve iş bırakmalar verimliliği düşürüyordu), öte yandan bir takım "ideolojik" sorunları da ortaya çıkarıyordu. O zamanlara kadar egemen olan ve "liberalizm" ideolojisine dayanan Spencerci ve Sosyal Darwinist kuramlar bu hareketler ile sarsılmaya başlamıştı. Bu kuramlara göre toplumun refahı bireyler arası yarışma ile sağlanacaktı. En başarılı bireyler toplumda üst konumlara gelecekler, yönetici, işveren olacaklardı. Bir insan yönetici, işveren olmuş ise diğerlerinden daha üstün niteliklere sahip, bulunduğu konumu hak etmiş demekti. Üstün niteliklere sahip bu insanların diğerlerini yönetmesi, onlar üzerinde **mutlak bir otoriteye sahip olması** olağandı. Bunu hem hak etmişlerdi, hem de toplumun refahı için en iyisi buydu. Bu kuramlar, 19. yüzyıl sonlarına kadar, işverenler arasında olduğu kadar, işçiler arasında da yaygındı. İşte sendikal örgütlenmenin yaygınlaşması ve işçi hareketlerinin yoğunlaşması Spencerci ve Sosyal Darwinist kuramların doğruluğu hakkındaki yaygın kabullenmeyi sarstığı için bir "sorun" olmuştu.(2)

O halde bu iki sorunu (verimlilik ve ideolojik sarsıntı) çözebilmek için yeniden bir kuramlaştırma, yada daha doğru bir deyişle, Spencerci ve Sosyal Darwinist kuramların, yeni koşullara göre yeniden biçimlendirilmesi gerekiyordu. Böylece, işverenlerin ideolojik düzeyde sarsılan otoritesi yeniden kurulmuş olacaktı. Taylor (ABD), Fayol (Fransa), Urwick (İngiltere), Gulick (ABD), Weber (Almanya) gibi tanınmış kuramcılar olan Klasik Kuram ve gereksinmenin sonucu olarak ortaya çıktı.

Klasik Kuramın "insan" hakkındaki varsayımları toplumsal örgütler konusundaki görüşlerine temel olmuştur. İlk varsayım "ekonomik insan (homo economicus)" varsayımıdır. Buna göre insanın kısa erimli bireysel ekonomik çıkarlarını gözeten ve ona göre davranan bir varlıktır. Açıktır ki bu varsayım Klasik Ekonomi Kuramı'ndan alınmıştır. Bu varsayımdan hareketle, Klasikler örgütleri, her biri kendi ekonomik (maddi) çıkarları için çalışan bireylerden oluşan birimler olarak görmüşlerdir. O halde yöneticiler (işverenler) yönettiklerine parasal çıkarlar sağlayarak (ödüllendirme) veya bunları sağlamayarak yada sağlamamakla tehdit ederek (cezalandırma) onları örgüt amaçları doğrultusunda yönlendirmelidirler. Klasik Kuram'da maddi özendiriciler ve cezaların temel alınmasının arkasında bu bakış açısı vardır.

Ödüllendirme-cezalandırma kuramının, bir başka deyişle "havuç ve sopa kuramının" ardındaki bir diğer varsayım da, "Normal olarak insanoğlu işi sevmez ve elinden geldiği kadar işten kaçar" varsayımıdır. O halde, "..insanların çoğu örgütsel amaçların elde edilmesinde yeterli çabayı göstermeleri için zorlanmalı, denetlenmeli, yönetilmeli ve ceza ile korkutulmalıdır."(3)

Üçüncü varsayım örgüt içindeki insanların (daha doğrusu çalışanların, işçilerin) basit birer "üretim faktörü", bir başka deyişle, "eşya" sayılmalarıdır. Bu yaklaşımda insanın psikolojik ve toplumsal özellikleri, istekleri, gereksinmeleri göz ardı edilmektedir. Sonuçta, insanların özelliklerinden soyutlanan örgütler mekanik bir biçimde ele alınmakta, örgütler için bir "makina modeli" kurulmaktadır.(4) Bir başka deyişle, örgütler sadece biçimsel kurallar ve yapılardan oluşan birimler olarak görülmektedir. Örgütlerin birer "makina" olarak görülmesinin bir sonucu onların "uyum (harmony)" içinde çalıştıklarının, yada çalışmaları gerektiğinin düşünülmesidir. Klasik Kuram'da örgütün uyumu çok sık vurgulanır ve "uyum" ana ilkelerden biridir.

Sözünü etmemiz gereken son varsayım, insanlar karmaşık yönetim sürecini kavrayamazlar, üstelik "sorumluluktan kaçmak ister, yönetilmeyi tercih ederler" varsayımıdır.(5) Bu varsayımın sonucu, örgüt içinde çalışanların (işçilerin) yönetimde söz sahibi olmalarının reddedilmesidir. Bu durumda, doğaldır ki, çalışanların kendilerini yönetmeleri kabul edilemez. Hatta, çalışanların yönetime şu veya bu ölçüde katılmaları da Klasik Kuramcılarca hoş görülmemektedir.

Bütün bu varsayımlardan Klasiklerin "insan" hakkındaki görüşlerinin bir özetini çıkarabiliriz: İnsan bireysel çıkarlarını gözeten, çalışmayı sevmeyen, yönetimde söz sahibi olma istek ve yeteneğinden yoksun bir yaratıktır. Kısacası, Klasik Kuram "insan"ı kötü ve yeteneksiz görme eğilimindedir. O halde, insanı ödüllendirerek veya cezalandırarak yönetmek, üzerinde sıkı bir denetim kurmak gerekir.

Hemen anlaşılabileceği gibi, Klasiklerin yönetim kuramı yönetilenler üzerinde mutlak bir otorite kurulması anlayışına dayanmaktadır. Otorite temel ilkedir. Hatta, Klasik Kuram'da "örgüt yapısı otorite ilişkilerinin bir kuramından ibarettir."(6) Otoritenin bu denli önemli olması yukarıda özetlenen varsayımların mantıksal bir sonucudur.

İnsan hakkındaki varsayımlardan otorite anlayışına uzanan mantıksal zincirin neden bu biçimde kurulduğunu, Klasik Kuram'ın ortaya çıktığı dönemin koşullarını ve gereksinmelerini hatırlayarak daha iyi anlayabiliriz. Sendikalar ve işçi hareketleri ile sarsıntıya uğrayan "işverenlerin mutlak otoritesi" anlayışı onarılmalı, yeni kuramlar ile ussallaştırılmalıydı. İşte Klasik Kuram, oluşturduğu mantıksal zincir ile, bunu yapmaya çalıştı.

Klasikler, örgütte otoritenin sağlanması için merkeziyetçiliği kaçınılmaz bir ilke olarak görmüşlerdir. Örgüt içindeki tüm bilgiler tek merkezde toplanmalı ve emirler o tek merkezden verilmelidir. Bu, örgütsel bir ilke olmanın da ötesinde, "doğadaki düzenin bir gereğidir". Doğadaki tüm canlılarda tek beyin vardır. O halde, toplumsal örgütlerde de tek beyin olmalıdır.(7) Ancak, tek merkezin tüm örgüt işleyişini mükemmel bir biçimde izlemesi, gerekli tüm emirleri verebilmesi güçtür. Merkeze bilgi sağlayıp, öneri sunacak yardımcılara gereksinme vardır. Bu nedenle, örgütte "danışma (kurmay) birimleri" bulunmalıdır. Merkez, ayrıntılı konularda emir verme yetkisini alt düzeylere devretmelidir. (Yetki devri ilkesi). Klasik kuramda merkez, danışma birimlerinin önerilerini alsa da, yetkilerinin bir bölümünü devretse de, yine tüm otoriteyi kendinde toplamaktadır. Son söz her zaman merkezindir.

Klasikler için, örgütte "komuta zincirinin" de titizlikle korunması, acil durumlar dışında emir ve bilgi akışının zincirin dışına çıkmaması gerekir.(8) Bu ilke, Klasiklerin "hiyerarşik otorite" (otoritenin örgüt içinde hiyerarşik bir biçimde düzenlenmesi) anlayışlarının bir ürünüdür.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız Klasik Kuram 1920'lerin ortalarına kadar işverenler tarafından geniş bir kabul gördüyse de, bu yıllarda kuramın işverenler arasındaki prestiji sarsıldı. Çünkü, kuramın uygulamaları ile iki temel sorun (verimlilik ve işçi hareketlerinin yarattığı ideolojik sarsıntı) çözülememişti. Yeniden bir arayışa girildi, yeni bir kuramın temelleri atılmaya başlandı. Deneysel psikoloji alanında 20.yüzyılın başlarından beri yapılagelen araştırmalar (9) ve özellikle de sanayideki insan ilişkilerinin araştırıldığı Hawthorne Deneyleri (1927-1932) yeni kuram için gerekli malzemeyi sağladılar.

Kurucusu olarak Elton Mayo' nun kabul edildiği yeni kuram "İnsan İlişkileri Okulu" olarak adlandırıldı. Daha sonra örgütlerdeki insan davranışları ve ilişkilerini farklı biçimlerde inceleyen kuramcıları da katarak "Neo-klasik Kuram" adı kullanılmaya başlandı.

Neo-klasik Kuram, Klasik Kuram' ın insan hakkındaki varsayımlarını reddeder. İnsan, her zaman, bireysel ekonomik çıkarları peşinde değildir. Onun davranışlarını etkileyen bir çok psikolojik ve toplumsal etmen vardır. Örgütler içindeki insan davranışları ve ilişkilerinde de bu etmenler rol oynar. Bu nedenle, örgütler içindeki insan davranışlarını ve ilişkilerini, sadece maddi ödül ve cezalarla ve sadece biçimsel yapılar kurarak yönlendirmek mümkün değildir. "Biçimsel örgütler" içinde insanların kendi aralarındaki ilişkileri bir takım gruplaşmalar, diğer bir deyişle "doğal örgütler" ortaya çıkarır. Örgütteki liderler biçimsel örgüt yapısından farklı olan doğal örgütlerin varlığını kabul etmeli, onları zorlayarak değil, onların içindeki bireyler ile anlaşarak, biçimsel örgütle uyumlu hale getirmeye çalışmalıdırlar.

Neo-klasikler insanı etkileyen toplumsal, psikolojik etmenlerin varlığını kabul ettikleri için bu etmenlerin bireyler arasında farklılıklar yarattığını, bireylerin istemleri ile örgütünkinin farklı olabileceğini ve dolayısıyla bireyler (veya gruplar) arasında bir bireyler (veya gruplar) ile örgüt arasında uyumsuzluk ve çatışmalar olabileceğini de kabul etmişlerdir. Bu yaklaşım, Klasiklerin yönetim anlayışından önemli ölçüde farklıdır. Klasikler örgüt içi "uyumu" temel alarak, uyumu bozucu her davranışa karşı cezalandırıcı bir tavır almışlardır. Neo-klasikler ise, doğal kabul ettikleri uyumsuzluk ve çatışmayı "insancıl" yöntemlerle gidermeye çalışmışlardır. Neo-klasiklerin bu konudaki kabullenmeleri, uyumsuzluk ve çatışmayı olumlu karşılamaları sonucunu doğurmamıştır.Ama bu kabullenme başka bazı kuramcıların (Follet, Dahrendorf, Krupp gibi) uyumsuzluk ve çatışmayı olumlu, yararlı olarak değerlendirmelerine yol açmıştır.

Neo-klasikler, Klasiklerin insan hakkındaki "tembel, sorumsuz, yeteneksiz" biçimindeki varsayımlarına da karşı çıkmışlardır. Onlara göre; insan iş yapmayı sever, sorumluluk almak ister ve yönetimde söz sahibi olabilecek yeteneklere sahiptir.(10) bu varsayımların doğal sonucu örgütlerde çalışanların kendi işlerinde insiyatif sahibi olmalarının da ötesinde, yönetsel süreçlere katılmalarının öngörülmesidir. Nitekim, Neo-klasiklerin bu varsayımları, sosyal-demokrat partilerce ve bazı sendika liderlerince geliştirilen "katılmalı yönetim" kuramlarının temelini oluşturmuştur.

Yukarıda bir özetini verdiğimiz iki yönetim kuramı, her ne kadar 20.yüzyıl başlarının koşullarında ortaya çıkan ve o zamanların gereksinmelerine yönelik kuramlar gibi görünseler de, aslında Batı toplumlarında halen varolan, farklı yer ve koşullarda, farklı biçimlerde de olsa uygulanan iki kuram, bir başka deyişle iki "yönetim anlayışıdır."

Şimdi, bunlardan Klasik Kuram' ın günümüz Türkiye'sindeki bir yansımasının, Yüksek Öğretim Kanunu'nun incelenmesine geçebiliriz.

YÜKSEK ÖĞRETİM KANUNU: KLASİK KURAM'IN BİR YANSIMASI

2547 sayılı yasanın hareket noktası, gerekçesinde de belirtildiği gibi "yüksek öğretimde bütünlük sağlamaktır".(11) Bunu gerçekleştirmek için, Yüksek Öğretim Kurulu'ndan başlayıp, hiyerarşik olarak, üniversite, fakülte, enstitü, yüksek okul, bölüm birimlerini, bu birimlerde yer alan öğretim üyeleri (ve yardımcıları)'nı, diğer personel ve öğrencileri kapsayan dev bir biçimsel örgüt amaçlanmaktadır. Yasa metnini inceleyerek öngörülen biçimsel örgütün nasıl bir kurama dayandığını görebiliriz.

Makina Modeli

Önce söz konusu biçimsel örgütün öngörülen ana ilkesini ele alalım. Yasa'nın gerekçesinde ısrarla üzerinde durulan, örgütsel yapıda "ahenk (uyum)" sağlanmasıdır. Bu vurgulama dikkate alındığında, Yasa'nın gerekçesinde ve ana ilkelerinde (madde 5) yer alan "yüksek öğretimde bütünlük ve birlik sağlanması" ile anlatılmak istenenin "uyum sağlanması" olduğu anlaşılmaktadır. Önceki bölümde de belirttiğimiz gibi, uyum anlayışı Klasiklerin biçimsel örgüt anlayışlarının temel taşlarından biridir. Örgüt uyum içinde işleyen bir makina sayılmaktadır. Bu yaklaşımın, insanı toplumsal, psikolojik bir varlık değil, bir eşya, bir makina parçası olarak gören anlayışın ürünü olduğunu (toplumsal, psikolojik etmenlerin kabulü, ister istemez, uyumsuzluğun da kabulüdür) belirtmiştik. Yasa'ya egemen olan anlayış da budur.

Nitekim, Yasa'nın 40. ve 41. maddeleri öğretim üyelerinin ihtiyacı bulunan kuruluşlara Yüksek Öğretim Kurulu tarafından atanmalarını, yer değiştirmelerini öngörmektedir. (Sonradan, "rotasyon" uygulamalarında yapılan değişiklikler —rotasyon süresinin kısaltılması, vb,— bu konudaki temel yaklaşımı değiştirmemiştir.)- Yani öğretim üyeleri (makina parçaları) örgütte (makinada) gerekli görülen yerlere takılacaklardır. Bu "değiştirilebilir parçaların" makinanın o bölümüne uyup uymayacakları sorun değildir. Uyacakları varsayılmıştır. Ancak, uyumsuzluk kuşkusu yine de var olsa gerektir ki, Yüksek Öğretim Kanunu'nda değişiklik yapan 2653 sayılı yasa ile uyumsuzluk olasılığına karşı bir çözüm getirilmiştir. 2653'ün 1. maddesine göre "..öğretim elemanlarında bu kanunla öngörülen görevleri yerine getirmekte yetersizliği görülenler ile bu konunda belirtilen yüksek öğretimin amaç, ana ilkeleri ve öngördüğü düzene aykırı harekette bulunanlar" ın yüksek öğretim kurumları ile ilişkileri kesilecek ve denenmek üzere başka bir yüksek öğretim kurumuna atanacaklardır. Yani makinanın işleyişine uymayanlar ya sökülüp atılacak yada makinanın bir başka bölümüne uyup uymadıkları denenecektir.

Öngörülen makina modeli karşısında şu soruyu sormak gerekmektedir: Öğretim üyesi, toplumsal psikolojik özelliklerinden arınarak, makinanın istenilen yerine uyum gösterebilecek ve "verimli" bir üretim yapabilecekmidir? Bilindiği gibi, bilimsel çalışma tek başına yapılamaz. Bilim adamları biribirileri ile etkileşimde bulunmak ve kendilerine uygun buldukları bilimsel ortam içinde çalışmak gereksinmesini duyarlar. Düşünsel ve duygusal yapıları ile uyum içinde olabilecekleri kişiler ile birlikte bilimsel üretim

yaparlar. Çeşitli bilim dallarında "ekollerin" oluşması bu nedenledir. Öğretim üyelerinin bilimsel gereksinmeleri sonucunda ortaya çıkan gruplaşmaları (doğal örgütleri), katı bir biçimsel örgüt mantığı ile dağıtılıp, onları öngörülen makinanın herhangi bir yerine uydurmaya çalışmak, bu "makina parçalarının" kırılması, aşınması ve giderek "makinanın" işlemez hale gelmesi tehlikesini taşımaktadır.

Rotasyon uygulamasının "yumuşatılması" yönündeki kararlar öngörülen makina modelinin işlemediğine işaret etmektedir. Ancak, yine de yasaya egemen olan anlayış değişmemiştir. Makina modeli süregelmektedir.

Üniversitelerin tekdüze örgüt yapıları ve tek tip ders programı uygulamaları da makina modeli anlayışının ürünleridir. Standartlaştırılmış makinalarda, standart ürünler (öğrenciler) üretilmek istenmektedir. Bu anlayışla "üretilecek" öğrencilerin kalitesinin ne olacağını bir yana bırakalım; sonuçlar bir kaç yıl içinde ortaya çıkacaktır. Ama, makinanın birer dişlisi gibi görülen öğretim üyeleri ile ilgili sonuçlar ortaya çıkmıştır bile. Bilim ve Sanat'ın araştırmasının da ortaya koyduğu gibi yüzlerce "makina dişlisi" olmayı kabul etmeyen öğretim elemanı üniversiteden ayrılmıştır. Kalanlar ise makinaya uyum sağlayabilmek için "aşınma" tehlikesi ile karşı karşıyadırlar.

Merkeziyetçilik

Yüksek Öğretim Kanunu merkeziyetçi yönetim anlayışının, Türk kamu yönetimi tarihindeki en belirgin örneklerinden biridir. Bu anlayışın en önemli göstergeleri Yüksek Öğretim Kurulu'na ve Üniversite Rektörlerine verilen geniş yetkilerdir.

YÖK, yüksek öğretim örgütü üzerinde tüm yönetsel yetkileri tekelinde toplamaktadır (md.7) Bununla da kalınmamakta, akademik nitelikli alt birimlerin yetkilerini sınırlayan yetkiler de YÖK'e verilmektedir. Her ne kadar yıllık eğitim öğretim programlarının hazırlanması üniversitelerin çeşitli düzeylerindeki akademik kurullara bırakılmakta ise de (md 14, 17, 19, 20) YÖK'e verilen "yaz eğitimi, gece öğretimi, ikili öğretim gibi tedbirler almak" yetkisi akademik kurulların yetkilerini daraltmaktadır. Nitekim, YÖK daha sonra aldığı kararlar ile üniversitelerde anabilim ve anasanat dallarının kuruluşu ("Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği") ve uygulanacak ders programlarının saptanması gibi akademik konulu yetkileri kendinde toplamıştır. Böylece yasanın temelindeki merkeziyetçi anlayış bir kez daha ve açıkça vurgulanmıştır,

Üniversite rektörleri de kendi üniversitelerinde hemen hemen mutlak yetkili merkez organları durumundadırlar. Rektörlerin yetkilerini burada tek tek saymaya gerek yoktur. Ancak bir kaçını hatırlatalım:

doçent, yardımcı doçent ve öğretim yardımcılarını atamak (md. 21, 23, 32), üniversite ile ilgili yönetmelikleri onaylamak (md. 14), öğretim üyelerinin derneklere üye olmalarına izin vermek (md. 59), vb. Rektörün yetkileri, yönettiği kişilere karşı olan sorumluluklarıyla değil, YÖK'e karşı sorumluluklarıyla sınırlanmaktadır.

Yüksek öğretim örgütündeki yöneticilerin atanma biçimi merkeziyetçiliğin bir başka göstergesidir.

Her birimdeki yöneticilerin (YÖK üyeleri, rektör, dekan enstitü müdürü, yüksek okul müdürü, bölüm, anabilim ve anasanat dalı başkanları, bilim ve sanat dalı başkanları) seçilip atanmaları zincirleme biçimde üstten (YÖK üyeleri ve rektörler için Devlet Başkanından) yapılmakta, yüksek öğretim örgütünün üyelerinin bu konuda hiç bir söz hakkı bulunmamaktadır. Öğretim üyelerinin ve öğretim yardımcılarının atanmaları, yer değiştirmeleri ve kurumlardan atılmaları da YÖK'ün ve rektörün hemen hemen sınırsız yetkilerine bırakılmıştır.

Klasik Kuram'ın bir gereği olan, örgüt üyeleri üzerinde "sıkı denetim" kurulması da merkezi organlar ve onların seçip atadığı üstlerce yerine getirilmektedir. Örgütün öngörülen en alt birimi olan bilim (veya sanat) dallarından birinde görevli bir öğretim üyesi, bilim (veya sanat) dalı başkanı ve anabilim (veya sanat) dalı başkanının, ister istemez, bölüm başkanının (md. 21), dekanın (md. 16), rektörün (md. 13), Yüksek Öğretim Denetleme Kurulu'nun (md. 9) (dolayısıyla YÖK'ün) Yasa'da öngörülen denetimi altındadır.

Yasa'daki merkeziyetçilik ve sıkı denetim anlayışının mantığı, üniversitelerin yakın geçmişteki durumlarının yorumlanış biçimine dayanmaktadır. Buna göre, üniversiteler kargaşa içinde olmuşlar ve ülke çapındaki anarşinin de kaynağını oluşturmuşlardır. Bu kurumları düzen ve disipline sokmak için yetkilerin en üstte toplandığı ve alt birimlerin sıkıca denetlendiği bir yapı gerekir. Açıktır ki, bu yaklaşımın kökeninde, insanların olumsuz özelliklere sahip olduklarını varsayan ve onlara güvenmeyen Klasik Kuram bulunmaktadır. Her zaman olumsuz işler yapmaya hazır, güvenilmez durumda olan yüksek öğretim örgütü üyeleri merkezi otorite tarafından sıkı bir biçimde denetlenmelidir.

Hiyerarşi

Klasik Kuram'dan kaynaklanan tüm yasal ve yönetsel metinlerde olduğu gibi, Yüksek Öğretim Kanunu'nda "hiyerarşi" anlayışını görmek mümkündür. Gerekçede belirtildiği gibi "Yüksek Öğretim Kurulu Başkanı, Rektör, Dekan Bölüm Başkanı hiyerarşisi tam olarak sağlanmakla" yüksek öğretimde bütünlük sağlamanın mümkün olacağı düşünülmektedir.

Yasa ünvanlar hiyerarşisi konusunda da son derece duyarlıdır. Rektörlük, dekanlık gibi yönetim makamlarına atanacakların profesör ünvanını taşımaları koşuldur. Bölüm başkanı, profesör bulunmadığı hallerde doçent, o da bulunmazsa yardımcı doçent olabilir. "Akademik" ünvan sahiplerinin "yönetsel" görevlerdeki başarılarının ünvan hiyerarşisine göre olacağı varsayılmaktadır. Profesörler en iyi yönetici, doçentler daha az iyi yönetici, yardımcı doçentler en az iyi yöneticidirler.

Ödül-Ceza

Klasik Kuram'ın çalışanların başarısına (yada başarısızlığına) göre üstleri tarafından ödüllendirilmesi veya cezalandırılması anlayışı (havuç ve sopa anlayışı), YÖK'de bir yanı eksik olarak vardır. Ödüllendirme konusunda, Yasa'da hiç bir hüküm bulunmazken, özellikle 2653 sayılı yasa ile yapılan değişikliklerde, öğretim üyelerinin yüksek öğretim kurumları ile ilişkilerinin kesilmesine varan cezalar öngörülmektedir. Davranışlarının olumsuz olacağı varsayılan insanlara karşı "havuç" da bırakılmış, elde yalnız "sopa" kalmıştır.

Yönetime Katılma

Yüksek Öğretim Kanunu'nun yönetim anlayışı ile ilgili olarak, üzerinde durmak istediğimiz son konu yüksek öğretim örgütü üyelerinin yönetim sürecinde yer almaları konusudur. Önce yönetim sürecinde hiç yeri olmayanları sayalım: Öğrenciler, memurlar ve öğretim yardımcıları. Yüksek öğretim örgütü üyelerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan bu kesimler bütünüyle yönetim süreci dışında bırakılmışlardır. Bunlar arasında öğrenciler zaten örgütün üyeleri değil, ürettiği ürünler olarak görülmektedirler. Bu durumda, yönetim sürecine katılmaları mümkün değildir elbette.

Öğretim üyelerinin yönetim sürecindeki yerleri ise örgütün her düzeyinde farklılıklar göstermektedir. Yasa'nın ve Akademik Teşkilat Yönetmeliğinin çeşitli maddelerine göre Bilim (veya sanat) dalı, anabilim (veya anasanat) dalı ve bölüm

düzeylerinde öğretim üyelerinin katıldığı kurullar sadece birer danışma birimi durumunda bırakılmıştır. Karar almaları söz konusu değildir. Kararları alanlar hiyerarşik biçimde atanmış bulunan başkanlardır. O halde, bu düzeylerde yönetime katılma söz konusu değildir.

Enstitü ve yüksek okullarda müdürler ve sınırlı da olsa bazı yönetsel yetkileri olan, kurulların tüm üyeleri atanmayla göreve gelmektedir. (Md. 19, 20). Bu düzeylerde de yönetime katılmadan söz etmek mümkün değildir.

Fakülte Kurulu'nda üyelerin bir kısmı, fakültedeki öğretim üyeleri tarafından seçilmektedir (md. 17). Fakülte Yönetim Kurulu'nun dekan dışındaki üyelerini de Fakülte Kurulu seçmektedir (md. 18). Dekan, rektörün önerileri arasından YÖK'ce atanır (md. 16). Fakülte düzeyinde Fakülte Kurulunda öğretim üyelerinin yönetime katıldıkları görülmektedir. Bu kurulda, öğretim üyelerinin seçtikleri üyelerin, atanmış üyelerden (dekan, bölüm başkanları, enstitü ve yüksek okul müdürleri) az veya çok olacakları dolayısıyla yönetim sürecindeki ağırlıklarının ne olacağı fakültenin yapısına (bölüm, enstitü, yüksek okul sayısına) bağlı olacaktır. Yine de, kurulda öğretim üyelerinin yönetime katıldıklarını söyleyebiliriz. Öğretim üyelerinin kendi kendilerini yönetmeleri ise söz konusu değildir. (Kurulda atanmış üyeler vardır ve fakülte düzeyinde başka yönetsel organlar da vardır.) Fakülte kurulunca, Fakülte Yönetim Kurulu'na üye seçilmesi, yönetim kurulunda da, dolaylı bir katılım sağlamaktadır.

Fakülteden yukarı düzeylere çıkıldığında, öğretim üyelerinin doğrudan katılımının yerini, gittikçe daha dolaylı hale gelen katılımlar almaktadır. Fakülte Kurulu Senato'ya (md. 14), Senato Üniversite Yönetim Kuruluna (md. 15) ve Üniversitelerarası Kurula (ÜAK) (md. 11) üye seçmektedir. Katılmanın dolaylı hale gelmesi öğretim üyelerini, üst düzeylerdeki yönetim sürecinden uzaklaştırmaktadır. Zaten, üniversite düzeyinde rektör geniş yetkilere sahiptir. Bu nedenle, bu düzeydeki katılım anlamını yitirmektedir. ÜAK'un yetkilerinin sınırlılığı nedeniyle buradaki çok dolaylı katılımın da bir anlamı kalmamaktadır.

Yüksek Öğretim Kurulu'na gelindiğinde, hâlâ katılımdan söz edilebilir. Çünkü, ÜAK'ca seçilen 8 üye kurulda yer almaktadır. Ancak, artık katılım iyice soyutlaşmış öğretim üyelerinden uzakta kalmıştır. Bu soyut katılımın bile tümüyle ortadan kaldırılması olanağına Yasa'da yer verilmektedir. Yasa'ya göre, YÖK'ün ÜAK tarafından seçilmesi gereken üyeleri, diğer üyeleri gibi, doğrudan doğruya Devlet Başkanınca atanabilecektir (md. 6).

Bütün bu irdelemelerden sonra, yüksek öğretim örgütünde üyelerin yönetim sürecindeki yerlerini nasıl değerlendirebiliriz? Örgüt üyelerinin büyük çoğunluğu (öğrenciler, memurlar, öğretim yardımcıları) yönetim süreci dışında bırakılmışlardır. Öğretim üyeleri, fakülte düzeyinden başlayarak yönetime katılmaktadırlar. Fakültenin altındaki düzeylerde, her nedense, katılma yoktur. Üstteki düzeylerde ise, üst kurullara üye seçimi aracılığıyla dolaylı bir katılım söz konusudur. Kurullarda atanmış üyelerin bulunması (bunların çoğunluğu oluşturma olasılıkları) ve kurulların yönetimdeki yetkilerinin iyice sınırlandırılmış olması nedenleri ile katılım göstermelik bir duruma düşmektedir. Fakülte Kuruluna üye seçiminde 3 profesör, 2 doçent, 1 yardımcı doçent seçilmesinin öngörülmesi (md. 17), yani sayısı az olandan çok, çok olandan az temsilci bulunması, katılımın mantığının demokratik değil "hiyerarşik" olduğunu göstermektedir.

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Yasa'nın bazı maddelerinde öğretim üyelerine verilen yönetime katılma hakkı, oluşturulan örgütsel yapı içinde anlamsız hale getirilmektedir. Kanımızca, bu durum Yasa'nın kuramsal çıkış noktasının gereğidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Yasa'nın kaynaklandığı Klasik Kuram yönetime katılmayı reddetmektedir. Klasik Kuram'a göre insan yönetim sorumluluğu almak istemeyen, yönetimde yeteneksiz bir yaratıktır. Öyleyse, yüksek öğretim örgütündeki insanlara da yönetime katılma hakkı verilemez. Ancak, ilerde ülkenin yöneticisi durumuna gelecek olan insanları yetiştiren öğretim üyelerini sorumsuz ve yeteneksiz görmek tutarlı bir mantıkla açıklanamayacak bir durumdur. Üstelik, geçmişte öğretim üyelerinin üniversitelerde kendi kendilerini yönettikleri bir dönem de yaşanmıştır. Bu dönemin yarattığı gelenekler de öğretim üyelerinin yönetim sürecinden bütünüyle dışlanmalarını olanaksız duruma getirmiştir. Bu nedenlerle, Yasa'da öğretim üyelerinin yönetime katıldıkları görüntüsünü vermek gereği duyulmuştur.

SONUÇ

Yüksek Öğretim Kanunu'nun maddelerinde, ilk bakışta karmaşık görünen bir yönetim yapısı öngörülmektedir. Ancak, dikkatli bir irdeleme Yasa'nın arkasında, kendi içinde büyük ölçüde tutarlı bir yönetim anlayışının (kuramının) bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu kuram, 20. yüzyıl başlarında Batı'da sanayi örgütlerinin yönetimi için oluşturulan, insan hakkında olumsuz varsayımları olan ve bu olumsuz varsayımlara dayanan ilkeler ortaya atan Klasik Kuram'dır. Göstermeye çalıştığımız gibi, Yasa'da Klasik Yönetim Kuramı'nın varsayımları ve ilkeleri egemendir. Yine göstermeye çalıştığımız gibi, bu ilkelerden sapma gibi görünen bazı noktalar Yasa'nın karmaşık yapısı içinde egemen anlayışa uyumlu duruma getirilmektedir. Böylece, Yasa'daki kuramsal iç tutarlılık sağlanmış olmaktadır.

Bu yazı ile YÖK'ün dayandığı yönetim kuramını ortaya koymaya çalıştık. Bir dergi yazısı olmasının getirdiği sınırlılıklar nedeniyle eksik bırakmak zorunda kaldığımız noktalar yanısıra, daha önemli bir eksiklik de söz konusudur. O da Yüksek Öğretim Kanunu'nun içinde oluştuğu toplumsal, politik, ideolojik koşulların irdelenmesidir. Yapmaya çalıştığımız çözümleme bu koşullar çerçevesinde düşünüldüğünde daha anlamlı olacaktır.

(1) V.L.Allen, Social Analysis, Londra, 1975, s.24.
(2) Reinhardt Bendix, Work and Authority in Industry, New York, 1956, s.254-74.
(3) Douglas McGregor, Örgütün İnsan İlişkileri Yönü, Ankara, 1970, s.30.
(4) March ve Simon, Organizations, New York, 1958, s.36.
(5) McGregor, Op.cit., s.30. Burada, Klasik Kuram'ın paradoksu gibi görünen bir noktaya değinmek gerekiyor. İnsan yönetim sürecini kavrayamayan, sorumsuz, yönetilmeyi tercih eden bir yaratık ise, yönetici konumda bulunan insanların da öyle olması gerekmez mi? Klasiklere göre yöneticiler ayrı bir kategoridir. Onlar yeteneklerı ile yönetme hakkını elde etmiş "seçkin" insanlardır. Dolayısıyla, söz konusu, sorumsuz, yeteneksiz insanlar yönetilen konumunda bulunanlardır. Böylece, ilk bakışta var gibi görünen paradoks, seçkinci bir açıklama ile çözülmektedir.
(6) İbid., s.19.
(7) Henri Fayol, General and Industrial Management, Londra, 1963, s.39.
(8) İbid., s.36.
(9) Nicos P.Mouzelis, Organization and Bureaucracy, Londra, 1967, s.97.
(10) McGregor, Op.cit., s.39-40.
(11) "Milli Güvenlik Konseyi İhtisas Komisyonu YÖK Raporu", Cumhuriyet gazetesi, 21 Kasım 1981.

EZİLMİŞ İZMARİT YA DA AMERİKAN YAŞANTISI ÜSTÜNE

■ Yasemin ÇONGAR

New York'un ünlü Long Island yarımadasındaki C.W.Post Üniversitesi kampüsündeyim. Amerika Birleşik Devletleri'nde ikinci gecem. 1983 yılının ağustos ayı ortaları. Yapış yapış bir sıcak. Çimlerin üstüne uzanmışım. Yanımda biri Filistinli, öteki Brezilya'lı iki arkadaş var. Ürdün'de okuyan Filistinli Aiman'la ben İngilizce konuşuyoruz. Brezilyalı Eduardo Portekizceden başka dil bilmiyor, gene de dinliyor bizi, anlıyor sanki. Aiman'la Amerika Birleşik Devletleri'nde bir yıl süreyle yaşamanın ne biçim bir şey olacağından, Filistin'in kurtuluş savaşımından ve çimlerin kokusundan konuşuyoruz. Birden o ana dek hiç kıpırdamadan öylece oturan Eduardo kalkıyor. Biten sigarasını söndürüyor, yere atıp eziyor ayağıyla. Sonra eliyle ayakkabılarını gösterip "Amerika" diyor, uzanıp yerden alıyor izmariti, bana doğru tutuyor, "Bu da benim ülkem: Brezilya"...

****

Amerika Birleşik Devletleri'nde geçireceğim bir yıl öncesinde, kendimi bu ülkeye ilişkin oluşagelmiş tüm önyargılarımdan kurtarmaya çalışıyordum. Gelişmiş kapitalist sistemin insan ilişkilerine etkisinden, "umurunda mı dünya" dizesiyle özdeşleştirdiğim Amerikan gençliğine ve televizyonunun karşısında rahat koltuğuna gömülmüş, kot pantolonlu göbekli, ağzı patlamış mısır dolu ve "mutlu" orta sınıf Amerikan vatandaşı imgesine dek Birleşik Amerika'ya ilişkin tüm düşüncelerim, yerinden 12 bin kilometre uzakta, okuduklarımın, duyduklarımın, izlediklerimin etkisiyle oluşmuştu. Oysa şimdi, burada, Amerika Birleşik Devletleri'ndeydim ve artık aracılar olmadan yaşayarak anlamak istiyordum Amerikan yaşamını. Bu nedenle Türkiye'den ayrılırken kafamda kalmış tek tük imge kırıntılarından da arınmaya çalıştım; ancak Eduardo'nun nemli New York gecesinde, garip bir İngilizce ile söylediklerini unutmak çok güçtü, hele 1984 gibi Amerikan yayılımcılığının oyunlarıyla dopdolu bir yıl yaşanırken...

****

Amerika Birleşik Devletleri sınırları içinde olmanın izin verdiği ölçüde dünya olaylarını izlerken, Nikaragua'dan Lübnan'a, Güneydoğu Asya'dan Batı Avrupa'ya dek her yere elini uzatmış olan Reagan yönetiminin, diktatörlükleri desteklemekten, adaları işgale varan yeni kararlarını, neredeyse "tüm insanlığın yararına, iyi niyetli ve barışçı girişimler" olarak değerlendirmeye başlayacaktım. Dünyada olup bitenler, Amerikan halkına öylesine tek yönlü yansıtılıyor ve gizli-açık o kadar çok koldan beyinlere belli düşünceler yerleştiriliyor ki, Türkiye'den gelen gazeteleri okumak, dostlarla yazışmak da olmasaydı, dünyada olup bitenden yarımyamalak ve alabildiğine öznel bir süzgeçten geçirilmiş biçimiyle haberdar olacaktım; o da özel bir merakla gazeteleri didik didik okuyup, radyo haberlerini kaçırmamak için kimi zaman saatimi kurarak beklediğimden. Sık sık, içinde biraz olsun merak, kuşkuculuk taşımayan, benim gibi Ortadoğu'da ya da dünyanın kavgasıyla sevgisiyle insancıl bir yaşam sürdürülen herhangi bir yöresinde yetişmemiş birinin, kendisini para, oyun, din üçlüsünün egemenliğindeki bu "kolay yaşama" kaptırabileceğini düşündüm. Bu yaşam içinde böyle birinin dünyada olanlara boş verip, birgün Amerikalı bir lise son sınıf öğrencisinin "Türkiye hakkında tek bildiğim, Güney Amerika'da oluşu"

demesine gülüp geçmesi işten bile değildi. Nasıl olsa, Amerika'nın "THE BEST" (en iyi ve tek iyi) olduğuna inandırılmış Amerikan halkının büyük çoğunluğu, televizyonunun 42 kanalından beyzbol maçları izlemek, canının istediği yerden kredi kartıyla rahatça alış veriş etmek ve pazar sabahları kilisede ekmek yiyip, şarap içerek İsa'nın etine, kanına bulaşmak gibi "büyük mutluluklarla örülü" yaşamlarından alabildiğine hoşnuttular...

****

Memleketimden, dilimi konuşan insanlardan, 17 yılda oluşmuş tüm yaşantılarımdan uzakta, kendime yeni bir dünya kurmaya çalışırken karşılaştığım en büyük güçlük, bana en çok yardımı dokunması gereken insan ilişkilerinden kaynaklanıyordu. İlişkiler her düzeyde büyük bir yabancılaşma geçirmiş, iki insanın birlikteliği sonucu doğal olarak ortaya çıkan sevgi, güven, nefret gibi duygu birikimleri yok olmuştu sanki. Agucukları bırakıp, ilk sözcükleri söylemeye başlamasıyla adı ve görevi "birey" sözcüğüyle belirlenen kişi, daha doğru bir deyişle, toplumsal bilinç yoksunu bir bireyler kalabalığı içinde buluyordu kendini. Parayla, İsa'yla, otomatik içecek makineleriyle ve karşı cinsle diye özetlenerek önem sırasına (!) konulabileceği ilişkilerinde birey, hep tek başına ve tek taraftı. Tüm ilişkilere sinmiş bir çıkarcılık en doğal hak olarak görülüyordu. Otomatik içecek makinesinden 25 sentiniz karşılığında bir teneke kola aldığınız gibi, "iyi bir Hıristiyan yaşamı "sürmenin semeresini de, İsa'nın "kıyametten sonra kuracağı İsrail krallığında" yaşam ötesi bir sonsuz yaşam garantisiyle topluyordunuz. Bir erkeğin kız arkadaşına verdiği ve aldığı belirli şeyler vardı. Birgün Fransız bir kız arkadaşımla yakın ilişkisi olan Amerikalı bir genç, "Siz yabancılar ne biçim insanlarsınız? Birbirinize çekinmeden ne çok şeyinizi anlatıyorsunuz" demişti ikimize. Arkadaşımla birbirimize bakakalmıştık. Kendi yaşamları içinde, ekonomik yapılarının bir sonucu olarak tükenmekte olan "paylaşma olayı", Amerikalıları şaşırtıyordu. Alıp vermek yerine, yaşamı ortaklaşa üretip, paylaşarak tüketmek, duyguları açığa vurmak, sorunlara ortak çözüm aramak, hatta bir dosta yardım etmek, "birey sınırlarını ihlal", "benliğe tecavüz" gibi suçlar kapsamına giriyordu sanki. Şu an, bu "yordu"ların, "di"lerin, "mişti"lerin, 12 bin kilometre ötemde sürüp gittiğini düşündükçe, toplumculuktan olduğu gibi biribirinden de korkan, çekinen Amerikan insanının ürkek, tedirgin, yalnız bir varlık biçimindeki imgesi, kafamda daha da belirginleşiyor. Erkek arkadaşının biz yabancılar hakkındaki sözlerinden sonra, Fransız arkadaşımla saatler boyu memleketlerimizden, insanlarımızdan özlem dolu konuşmamızın nedenini şimdi daha iyi anlıyorum.

****

Kendimi güzel bir yaşam kurma çabası içerisinde, insan ilişkilerinin kolaylıktan öte güçlük oluşturduğunu sezinlediğim andan başlayarak, beni gerek düşünsel ve duyusal, gerekse toplumsal doyumlara ulaştırabilecek kurumlara yönelmiştim. Dünyada, sanatsal ve kültürel etkinliklerin, ekonomik olanaklar çerçevesinde sınırsız gelişebileceği bir ülkede olmanın avantajını iyi değerlendirmekti amacım. Yaşadığım 400 bin nüfuslu Minneapolis kenti, Birleşik Amerika'nın Orta-batı olarak bilinen bölgesinin Sanat merkezi durumundaydı. Kentin herbir yanında tiyatrolar, sinemalar, ülkenin en iyi beş orkestrası arasında yeralan Minnesota Senfoni'nin düzenli dinletileri ve dünya çapında ün kazanmış yorumcular... Tüm bunların varlığı çok büyük bir olanaktı kuşkusuz. Ama çok geçmeden, Birleşik Amerika'da sanat olayının da toplumsallıktan çok uzak olduğu, en yoğun yaratım sürecinin bile bireysel doyumlar uğruna bir tüketim maddesi olarak görüldüğü gerçeğiyle karşılaşıverdim. Sanat, herşeyden önce, büyük bir kesimin ilgi alanı dışında kalmasıyla yitiriyordu toplumsallığını. Çevremdeki hemen hepsi en azından lisa eğitimini tamamlamış olan Amerikalılar, bir sanat yapıtını estetik ve toplumsal boyutları içinde algılayabilecek düzeyde olmaktan çok uzaktılar. Kültürün yozlaşması diye bir olay söz konusuydu elbette. Ama insanların sanattan kopukluğunun temelinde, onları saatlerce bir ekranın içinde yüzlerini gülünç biçimlere sokan Hollywood oyuncularına bağlayan şey yatıyordu: Düşünce tembelliği. Amerikan insanı "The best" inancının oluşumu, daha doğrusu oluşturulma süreci içersinde, bu sürecin bir sonucu olarak alıştırılmıştı düşünmemeye. "Herşey iyiydi, olabileceğin en iyisiydi hatta; hiçbir şey değişmemeliydi, değişim kötüydü. Eğer herşey olduğu gibi kalacak ve kalmalıydı ise, düşünmeye ne gerek vardı." Evet, bu son tümceleri, uzun bir tartışmanın sonunda Amerikalı bir dostumdan duymuştum. Sonra "bunları bana sen söylettin" demişti. "Hiç düşünmemiştim daha önce." Amerikan halkının büyük bölümü pekçok şeyi "hiç düşünmemiştir daha önce." Belki daha da büyük bölümü içinse, öncesi sonrası da yoktur bu işin.

Sanatın toplumsallıktan, ya da doğrudan halktan uzak oluşunun bir başka nedeni de işin tecimsel yanı hiç kuşkusuz. Bir konser biletinin 15 dolar, tiyatroların 8, sinemanın 5 dolar olduğunu düşünürsek, sanat gösterilerinin "lüks" olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Konsere gitmenin bazı Amerikalılar için "ulaşılması güç", diğerleri içinse "zenginliklerine yakışır bir eğlence" olarak yorumlanması da haklı görülebilir bir bakıma. Bir keresinde sıradan bir Amerika'lının "30 hamburger parasını bir konsere yatıramam" dediğini duymuş, şaşırmıştım. Amerika'da 30 hamburger fiyatına bir müzik dinletisine gidilebiliyor, Türkiye'de ise Amerika'dakiyle aynı olan hamburger fiyatı bir konser biletine eşit. "Ne garip" diye düşünmüştüm.

****

Ancak, sanatın toplumsallıktan uzak oluşu, "tüketici" kesimin sanata ilgisizliğiyle de sınırlandırılmaması gereken bir olay. Bir sanat merkezinde çalıştığım iki ay süresince, karşılaşıp, konuşma olanağı elde ettiğim sanatçıların bende uyandırdığı izlenime göre, Birleşik Amerika'da sanatı yapan "üretici" kesimin kendisi bile toplumsal bir sorumluluk taşımaktan çok uzak. Bireysel doyumlara oluşmanın, tümüyle kişisel bir dışavurum çabasının ötesinde, sanatıyla toplumsal gerçekleri sergilemek, bir mesaj vermek, insanların kafasında yeni duygu, düşünce kıvılcımları uyandırmak amacını taşıyan sanatçı yok denecek kadar az. Sanatta bile paylaşma olgusunun yitip gidişine, değişimin reddedilişine tanık oluyorsunuz. İşte işin en acı yanı da bu.

Ben aradığım düşünsel, duyusal doyumları insan ilişkilerinden sonra sanatta da bulamamış olmanın bir çeşit hayalkırıklığı içindeyken, çevremdeki Amerikalılar beni, ülkelerinin "The best" olduğundan emin olmanın verdiği bir üstünlük duygusuyla, sorguya çekip, "Amerika'da yaşamaya alıştın mı?", "Türkiye'ye

dönüş zor olmayacak mı?" gibi sorular yağmuruna tutuyorlardı. Hepsi, mutluluğun ancak kendilerininki gibi bir sistem içinde, kendilerininki gibi bir yaşam olduğu inancına öylesine koşullandırılmışlardı ki, benim aradıklarımın başka şeyler olması, sistemin onları robotlaştırdığı, mekanik ilişkiler içine soktuğu, üreticiliği, yaratıcılığı, umutları ya tamamen öldürdüğü, ya da öte dünyaya bağladığı yolundaki düşüncelerimi, dilimin döndüğünce anlatmama karşın, pek anlıyamıyorlardı. Ve na zaman ülkelerine ilişkin en ufak bir olumsuz eleştiri getirdiğimi sezinleseler, hemen önüme Birleşik Amerika'nın ulusal savunma mekanizması halini almış bir paravan olguyu sürüyorlardı: Düşünce özgürlüğü...

****

Hiç unutmuyorum, çok soğuk bir gecede, Minnesota'nın başkenti Saint Paul'da, nükleer silahlanmaya karşı bir protesto yürüyüşü yapıyorduk. Benim elimde kendi yaptığım "No nukes" (Nükleer silahlara hayır) yazılı bir pankart vardı. Yürüyor, bir yandan da, yanımda benimle aynı örgütte çalışan ve özellikle sıradan bir Amerikan gencine göre çok ilerici sayılabilecek bir arkadaşla konuşuyordum. O güne dek, kendisiyle paylaştığım pekçok düşüncemi anlamış olmasına karşın, "Amerika'da düşünce özgürlüğü yor" dememin nedenini bir türlü kavrayamıyordu. Bana büyük özeleştirilerle yüklü Amerikan filmlerinden, örgütümüzün çalışmalarından söz etti durdu. Sonra birden, benim Türkiye hakkında anlattıklarımı anımsayıp, "Sen Ankara'da istediğin zaman pankartını alıp yürüyebilir misin?" dedi. Yanıtımın ne olacağını zaten bildiği için, birşey söylemedim.

****

Amerika'da "Socialist Action" (Sosyalist Eylem) örgütünde, günlük insan ilişkileri ve sanattan sonra, siyasal ortamı, bu ortam içinde çaba gösterenleri ve çabaları tanımak, yaşamına yeni bir boyut kazandırmak açısından, biraz da nicedir özlemlediğim bir özgürlük duygusuyla yazabilmek, konuşabilmek, yürüyebilmek, yani düşüncelerimi olduğu gibi ortaya dökebilmek arzusundan çalışmaya başlamıştım. İyi de etmişim, hem Amerikan sisteminin nasıl işlediğini, hem de düşünce özgürlüğü kavramının gerçek yüzünü tanımak açısından çok yararlı olduğu bu örgüt deneyimi.

****

Anlatı'mın başından beri sözettiğim herşey, dünya olaylarını tam izleyememekten, çıkarcı insan ilişkilerinin, dinin, öte yaşam inancıyla koşut biçimde yaygınlık ve katılıkla benimsenmiş olmasına, sanatın kazandığı bireysel işleve kadar gözlemlediğim tüm olaylar, Amerika'da kapitalist sistemin süreğenliğini sağlamak ve sistemin işleyişini güçleştirebilecek olguları ortadan kaldırmak amacına dayandırılmıştı. Değişim kavramı kötümseniyor, değişimi aramayacak, istemeyecek, yapamayacak beyinler oluşturuluyordu. Toplumsal bilincin gelişmemiş olmasının bir sonucu olarak, birey sistemin kurallarına uygun biçimde, kendi ekonomik durumunu kurtarma savaşımı veriyor ve toplumdaki çarpıklıkları, eşitsizlikleri, örneğin büyük kentlerdeki yoksulluk yuvası gettolarda yaşayan azınlıkları görmüyor, önemsemiyordu. Birkez parası oldu mu, inanılmaz bir tüketme içgüdüsüyle sistemi besliyor, sürekli harcıyor ve satın aldığı yeni bir makine, karnını doyurduğu "junk food" (besin değeri olmayan yiyecekler) ile "mutlu" oluyordu. Daha sonra düşünmeme süreçlerinden birini, ya oyunu, sporu, balığı, ya da en kötüsü —Amerikan komedi filmlerinde, izleyene nerede gülüneceğini göstermek için, kahkaha efekti kullanacak kadar işi ileriye götüren— aptal kutusunu seçiyordu. İnsanlarla ilişkileri çıkarları doğrultusunda gelişiyor ve fazla zamanını alınıyordu. En büyük sosyal yaşantısı ise, pazar günleri kilisede gördüğü din kardeşleri ile arasında kurulu oluyor, eğer düşünmemeye alışmış beyni, kazayla birtakım hoş olmayan durumların ayrımına vardıysa, bunların düzelmesini İsa'dan istiyordu. Öte yaşamda mutlu olmak için, özünde zaten tutucu olan Hıristiyanlık dinini, Ortaçağ insanına taş çıkartacak bir tutuculukla yorumluyor ve uyguluyordu. Onun için Birleşik Amerika dışında dünya, yoksullardan ve komünistlerden oluşuyordu ki, ikisi de birbirinden korkunçtu! Bunlar olmasın diye, "Yaşasın Amerika"ydı, "Yaşasın Sistem"di...

****

Evet, Amerika'da neyin olmadığını, düşünce özgürlüğünün varlığını tartışırken anladım. Düşünce yoktu, oluşmasına bile izin verilmiyordu ki uygulanışına verilsin. Gizli-açık pekçok koldan büyük bir beyin yıkama makinesi çalışıyor, düşünce olanaklarını kısıtlıyordu. Peki, ama o özeleştiri yüklü filmler diyeceksiniz, "Sosyalist Eylem" örgütü, o yürüyüşler... Amerika Birleşik Devletleri 230 milyon nüfuslu bir ülke ve böylesine büyük bir ülkede tek tük istisnanın çıkması çok doğal, bir de üstelik azınlıkların büyük bir eşitsizlik, ırkçılık politikasıyla yüzyüze olmaları sonucu bazı düşünceleri, eylemleri filizlendirmeleri de olası. Ancak tüm bunlar kuralı bozmayan istisnalar durumunda. Zaten, tüm bunların varlığına, sistemi doğrudan eleştirmeyecek, etkili eylemler gerçekleştiremeyecek olduğu sürece göz yumuluyor, ülkedeki "düşünce özgürlüğü"nü kanıtlamak, kocaman bir aldatmacayı daha inandırıcı kılabilmek için.

****

Oysa, 1984 Başkanlık Seçimleri'ne bir bakmak bile yetiyor, paravanın arkasındaki Amerika'yı görmeye. Okullarda dua okutulmasına, Darwin'in teorilerinin kitaplardan çıkarılmasına, silahlanma yarışının hızlanmasına, Orta Amerika'daki dikta rejimlerinin desteklenmesine, insan haklarının çiğnenmesine, 300 milyarlık kocaman bir bütçe açığına, eyaletlerin, kent halkının görülmedik biçimde yoksullaşmasına göz yuman bir kişinin sağladığı büyük desteğin arkasında yatan, başarılı bir beyin yıkama politikasıyla oluşturulan "güçlü Amerika" imgesinden başka bir şey değil. Amerika'da madem "düşünce özgürlüğü" diye kocaman bir balon var, neden yalnızca sistemde, temelde hiçbir görüş ayrılığı olmayan iki partiden başkasının sözü geçmiyor yönetimde? Niye "Sosyal Eylem" gibi eşitlikçi, özgürlükçü bir kuruluşun gerçekten somut birşeyler yapabilecek kadar güçlenmesine izin verilmiyor? Yoksa balonun patlaması mı sözkonusu?..

Geçtiğimiz ekim ayının ortalarında, Eduardo'dan bir mektup aldım. Ülkesini "şimdi daha çok sevdiğini, Amerikanlaşmaya karşı daha çok direneceğini" yazıyordu. Beni bir yıl öncesine götürdü bu mektup. New York'un ıslak gecesinde, ezilmiş izmariti düşündüm. Amerika Birleşik Devletleri hakkındaki önyargılarımı öldürüp, bir yıl yaşamıştım orada. Ve ülkeme kafamda yeni yargılarla dönmüştüm. Yerlerde izmaritler gördükçe, birşeyler yapmanın gerektiğini ta içimden duyarak yürümüştüm özlediğim Ankara sokaklarında. Bir aşağı, bir yukarı... ■

Söyleşi:

Reagan'ın Dış Politikası ve Devletler Hukuku

Candan Ataöv, Prof.Dr. Türkkaya Ataöv, Varlık Özmenek.

VARLIK ÖZMENEK: Özellikle dış basındaki bazı yazı ve haberlerden anladığımıza göre, 28-30 Eylül 1984 tarihlerinde Brüksel'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Ronald Reagan'ın son dört yıldır uygaladığı dış politikayı devletler hukuku açısından inceleyen uluslararası bilimsel bir toplantı yapılmış, buna katılan bazı araştırmacılar çeşitli konularda incelemelerine dayalı raporlar sunmuşlar ve bu belgelerin ışığında genel bir değerlendirme yapılarak sonuçlar dünya kamuoyuna açıklanmıştır. Siz de bu toplantıyı çağrılı olarak izlediniz. Toplantının gerekçesi ve hazırlayıcı kuruluş hakkında kısa bilgi verir misiniz?

CANDAN ATAÖV (Gazeteci): Başkan Reagan'ın birinci dört yıllık iktidarının sona erişi ve ABD'de yeni başkanlık seçimlerinin gündeme gelmesi bu toplantıya ilgiyi kuşkusuz artırmıştır. Üç gün boyunca açıklanan ayrıntılı bilimsel raporlardan da anlaşılabileceği gibi, akademik yönü (hiç değilse, içerik açısından) ağır basan bir toplantıydı bu. Sanırım, asıl amaç izlenen politikaların ve bazı olayların devletler hukukunda kabul edilmiş ilkeler, teamül ve andlaşmalara uygunluğunu ölçmekti. Böyle bir çalışmanın akademik açıdan önemi yanında, dünya barışına katkısı da yadsınamaz. Kanımca, hem gazetecilik, hem de uluslararası güvenlik yönünden konunun içeriği ve zamanlaması yerindedir.

Toplantıyı hazırlayanların böyle bir tartışma açmaya gösterdikleri neden, bizzat kendilerinin açıklamalarına göre şudur: ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki temsilcisi Bayan Jeanne Kirkpatrick, Amerikan Devletler Hukuku Derneği'nin 12 Nisan 1984'deki 78'inci Yıllık Toplantı'sında gerçekten çok "ilginç" bir konuşma yapmış ve Reagan yönetiminin "başkalarının konunsuzluklarına yanıt olmak üzere" Nikaragua limanlarını mayınladığını ve iki yıllığına Uluslararası Adalet Divanı'ndan çekileceğini söylemiştir. Devletler hukukuyla uğraşanlar bir kanunsuzluğa (eğer varsa) başka bir kanunsuzlukla tepki göstermenin Batı'daki mevcut hukuk ve siyaset sistemini çökertmeye yönelik olduğu üstünde herhalde hemfikirdirler. Bu tür davranışlarla ortaya çıkması olası sonuç her dünya yurttaşını ilgilendirdiğinden, konu yalnızca akademik sayılmamalıdır. Üstelik, yasadışı eylem içinde olduğunu itiraf eden taraf da bir büyük devlettir. O devlet ki, daha bir kaç kuşak önce, devletler hukukuna dayalı birçok uluslararası kuruluşun ve Birleşmiş Milletler'in gerçekleşmesine önderlik etmişti.

Bu çelişkinin bir başka önemli yanı da, Başkan Reagan'ın dış politika çerçevesindeki diğer bazı eylemlerinin de devletler hukukuyla giderek çatışıyor olmasıdır. Nikaragua Hükümetine karşı "contra" denilen yarı-askeri görünümlü gerillaları desteklemesi de bu toplantının hazırlanmasında bir başka gerekçedir. Aynı biçimde, Çad'a (daha sonra çektiği) müdahalesi, Kuzey ve Güney Afrika'daki tutumu, nükleer silahların denetimine ilişkin ikili andlaşmalara yanaşmayışı da aynı çerçeve içinde kabul edilmiştir. 1984 yılının Amerikan Barosu Birliği'nce "Devletler Hukuku Yılı" olarak ilan edilmiş olduğu hatırlanırsa, barışı temelden ilgilendiren bu gibi tavırların yerleşmiş hukuk normlarıyla ne derece bağdaştığını tartmak bana yararlı ve yerinde bir girişim olarak göründü.

Toplantıyı hazırlayan, IPO kısa adıyla bilinen, B.M.'e danışmanlık statüsü ile bağlı olan bir kuruluştur. Yansız olarak tanınır. Merkezi Viyana'dadır. Bundan önceki etkinlikleri hakkında eski ve yeni B.M. Genel Sekreterleri Kurt Waldheim ve Perez de Cuellar'ın övücü değerlendirmeleri olmuştur. Brüksel'deki bu toplantıya 31 ABD'li, 40 Avrupalı, 17 Lâtin Amerikalı, 15 Afrikalı, 15 Asyalı ve 3 Avustralyalı katıldı. Toplantıya sunulan bilimsel çalışmaları değerlendirip sonuca ulaşan panel'in başkanı da bir Amerikalı profesördü. Başkan Reagan'ın dış politikasının savunmasını da gene bir Amerikalı profesör üstlendi. Sanırım, Doğu blokundan kimse yoktu.

ÖZMENEK: Bn. Ataöv, toplantıya katılanlardan birkaç isim verebilir misiniz?

C.ATAÖV: İlk aklıma gelenler, Nobel ödülü sahibi İrlandalı (ve sanırım eski başbakan) Sean MacBride, Harvard Üniversitesi'nden gene Nobel ödülü sahibi Prof.George Wald, Peru eski başbakanı E.M.Jarrin, NATO eski Başkomutan yardımcısı General Nino Pasti, Nuremberg Savaş Suçları Mahkemesi'nin Amerikalı savcılarından Bn. Mary M.Kaufman, Amerikan eski Başsavcısı Ramsay Clark, Bangladeş Parlamentosu eski başkanı G.Hafız, Avrupa Parlamentosu'ndan birkaç milletvekili... Türkiye'den, bizden başka, Prof. Mümtaz Soysal vardı; araştırmaların sonuçlarını derleyen panel'de görev yaptı.

ÖZMENEK: Prof. Ataöv, varılan sonuçları siz nasıl özetlersiniz?

PROF. DR. TÜRKKAYA ATAÖV (S.B.F. Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Başkanı): Her bölge ve ko-

nu hakkında ayrı ayrı değerlendirmeleri dile getirmek gerekse de, Reagan döneminin dış politika uygulamasına salt devletler hukuku açısından bakıldığında bunun yer yer ve zaman zaman şu belgelerle çatıştığı görülüyor: Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın temel hukuk ilkeleri, B.M. Genel Kurulu'nun 1965'deki kararında da belirttiği teamülden doğan devletler hukukunun belirli kuralları, 1974'de yapılan "Saldırının Tanımı", Üçüncü ve Dördüncü 1949 Cenevre Konvansiyonları...

ÖZMENEK: Birkaç ibarede özetlenen bu andlaşma ve kararların içine birçok madde, belge ve onlarla birlikte ciddi suçlamalar girer.

PROF. ATAÖV: Üzülerek söylüyorum ki, öyle. Konu ve bölge ayrıntılarına girdiğimizde, iş daha ciddileşiyor. Örneğin, Lübnan olayları. Bu ülkenin 1982'de İsrail tarafından işgal edilişinde Amerika'nın teşviki, hazırlığı, tasarlaması, en azından "izni" saptanmıştır. Nüremberg'in ortaya koyduğu ilkelere göre, bu tavırdan çok şeyler doğuyor. Önce, barışa karşı suç. Sonra, Falanj ve Haddad milislerinin cinayetleri ile 1949 Cenevre Konvansiyonlarının çiğnenmesi ve dolayısıyla "İnsanlığa Karşı Suç" ve "Savaş Suçları"nın işlenmesi... Reagan yönetiminin Filistin halkına karşı tavrı ve 1 Eylül 1982 tarihli sözde "Barış Planı" ile Amerika, Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın ("self-determinasyon" hakkına yer veren) Madde 1/2 ile karşı karşıya gelmektedir. Filistin Kurtuluş Örgütü B.M. Genel Kurulu'nun resmen tanıdığı bir kuruluştur. Reagan yönetiminin işgal altındaki bölgelerdeki İsrail yerleşmeleri için yaptığı "yasa-dışı değildir" açıklaması 1949 Dördüncü Cenevre Konvansiyonu'nun Birinci Maddesi'ne aykırıdır. ABD Altıncı Filosunun Libya'nın Sidra Körfezi'ne gerekirse silahlı çatışmaya girmek için gönderilmesi B.M. Andlaşması M. 39 ile çatışır. Libya yöneticilerini iktidardan uzaklaştırma girişimleri M.2/4'e ters düşer.

ÖZMENEK: Sanırım, siz Güney Afrika ile ilgili bir araştırma sundunuz. Yaklaşık on yıldır Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin listesinde Afrika sorunları uzmanı olarak yer almaktasınız. Kurt Waldheim'ın Genel Sekreterliği zamanında Sekreterya adına bazı görevler de yaptınız. Afrika konularını büyük ölçüde içine alan ve B.M.'e bağlı bir uluslararası örgütün de yöneticilerindensiniz.

PROF. ATAÖV: Benim raporum Güney Afrika rejimine ilişkin olarak son dört yılın ayrıntılı ve bilimsel bir incelemesiydi. Burada özetlemek zor. New York'da, Yeni Delhi'de, Viyana'da ve Bağdat'ta ayrı ayrı yayınlanacağını sanıyorum. Sonuç şu: Reagan politikası "apartheid" siyasetine destek olmakla, daha birçok şeylerin yanıbaşında, 1973'de kabul edilen uluslararası konvansiyonu da çiğnemektedir. Namibya'ya bağımsızlık verilmesini öngören 435 (1978) sayılı B.M. Güvenlik Kurulu kararını uygulamamaktadır. Reagan'ın Namibya'nın bağımsızlığını Angola'da Küba kuvvetlerinin bulunuşuna bağlamaya hakkı yoktur. SWAPO, Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiş olan meşru bir örgüttür. ABD'nin Hint Okyanusu'nda Diego Garcia askeri üssünü kullanmakta devam edişi Mauritius halkının "self-determinasyon" hakkını çiğner. Reagan'ın Hint Okyanusu'na karşı genel tutumu da bu sular çevresinin bir barış bölgesi olması gerektiğine ilişkin 1971'de Birleşmiş Milletler'ce kabul edilmiş Bildiri ile ters düşmektedir.

ÖZMENEK: Son dört yıldaki gelişmeler dünya kamuoyunun dikkatini Lâtin Amerika olaylarına da çekti. Reagan yönetiminin 1983'de Grenada'yı işgalinden başka, Orta Amerika'da silahlı çatışmaların tırmandırıldığı dünya kamuoyunun gözünden kaçmıyor.

PROF. ATAÖV: Hukuk açısından bakıldığında, Grenada'daki Amerikan varlığı B.M. Andlaşması M. 2/3, 2/4 ve 33 ile çatışır. Bu çerçevede gene aynı Andlaşma M. 39'un anlayışı içinde bir "saldırı eylemi"dir. Amerikan Devletleri Örgütü'nde yer alan M. 18, 20 ve 21 ile de gene aynı nedenlerle bağdaşmaz. Reagan yönetiminin Orta Amerika'da silahlı çatışmaları alevlendirecek bir yaklaşım içinde olduğu söz konusu toplantıda da kabul edilmiştir. Bu yönetim El Salvador'daki iç savaşta bir taraf gibi görünüyor. Böyle bir müdahale B.M. Andlaşması M. 1/2 ile çatışır. Amerika'nın Nikaragua'da meşru hükümeti devirme çabaları içinde olduğu da bilinmektedir. Bu ülkede "contra" denilen muhalefet gruplarının askeri eylemlerine silahla yardımcı olması hukuk açısından onaylanabilecek bir tavır olamaz. Reagan'ın Nikaragua limanlarını mayınlaması kararı (hem Amerika'nın, hem Nikaragua'nın imzacı devlet olarak katıldığı) 1907 La Haye Konvansiyonu'na aykırıdır.

ÖZMENEK: Toplantı Reagan yönetiminin nükleer silahlara ilişkin bazı tavırlarını da saptamış olmalıdır.

PROF. ATAÖV: Amerika'nın bugünkü genel tavrı 1968'de imzalanmış olan ve Nükleer Silahların Yayılmasına Karşı Andlaşma'nın 6'ncı maddesine aykırıdır. Bu madde tarafların nükleer silah yarışını durdurmalarını ve nükleer silahsızlanmaya giden yolları araştırmalarını emreder. Oysa, Reagan yönetimi nükleer testleri yasaklayan (1974), barışçı amaçlara yönelik nükleer patlamalara ilişkin (1976) ve İkinci SALT (1979) andlaşmalarını onaylamaktan geri durmaktadır. Devletler hukukçularına göre, Pershing-2 füzelerinin yerleştirilmesi SALT II Andlaşması'nın 12'nci Madde'sini çiğnemektedir. Aynı biçimde, MX füzesi de bir saldırı silahı niteliğinde olduğundan, B.M. Andlaşması anlayışı çerçevesinde meşru bir savunma aracı değildir.

ÖZMENEK: Bn. Ataöv, toplantının ilginç simaları hakkında bazı gözlemlerinizi aktarabilir misiniz?

C. ATAÖV: Toplantının kuşkusuz en ilginç kişisi, geleneksel Kızılderili giysi ve takıları içinde, şimdi ABD'de sayısı bir milyondan fazla olan halkının sorunlarını dile getiren Wa Bun-Inini idi. Yaptığı konuşmada, Kristof Kolomb adlı bir korsanın Asya'ya ayak bastığı yanılgısıyla "Hintli" denilen, fakat Amerika'nın yerli ve asıl halkı olan, Avrupalıların kıtaya yerleşmesiyle ve giderek ABD'nin kurulmasıyla gerçek bir soykırıma uğrayan, Kuzey'den Güney Amerika'nın en alt ucuna kadar yayılmış bulunan insanlarının yaşadıkları tüm ülkelerde baskı altında olduklarını tek tek örnekledi. ABD'de, tarımsal bakımdan çorak olduğu için sürüldükleri fakat sonradan en zengin yeraltı madenlerinin keşfedildiği topraklarında Amerikan yönetiminin gözü ve bazı tasarımları olduğuna dikkat çekti. Bir özel sohbetimizde, Kızılderililerin ilkel ve barbar gösterildiği Hollywood edebiyatından sonra konuya ilk kez Kızılderili açısından yaklaşan bir filmin Türk televizyonunda yakınlarda gösterildiğini söylediğimde, Dustin Hofman'ın bu filmini "şöyle, böyle", diye niteledi.

ÖZMENEK: Sayın Ataöv'ler, Bilim ve Sanat okuyucuları adına teşekkür ederim.

BARIŞIN KORUNMASI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

■ Hasan Esat IŞIK

Birleşmiş Milletler'e yaklaşımımızda genel olarak bir çelişki göze çarpar: Hem Birleşmiş Milletler'den pek çok şey bekleriz, hem de Birleşmiş Milletler'in özlemlerimize göre değil ancak tutumumuza uygun meyveler verebileceğini pek düşünmek istemeyiz. "Birleşmiş Milletler önüne getirilmiş sorunlara adil çözümler bulmalıdır" deriz, ama fiiliyatta asıl istediğimiz, sorunların bizim işimize gelecek şekilde çözümlenmesine yardımcı olmasıdır. Birleşmiş Milletler'den BENCİLLİĞİN ADALET KİSVESİNE BÜRÜNDÜRÜLMESİNİ bekleyenler az değildir.

Birleşmiş Milletler bu koşullar altında bile insanlığa yararlı olmayı başarmıştır. Devletler Birleşmiş Milletler temel ilkelerine, davranışlarında da gereken itibarı gösterebildikleri ölçüde Birleşmiş Milletler'in hizmetleri kuşkusuz daha da büyük olacaktır.

"Birleşmiş Milletler'in uluslararası sorunlara adil ve kalıcı siyasal çözümler getirebilecek güçte olması istenir. Böyle olursa savunma amacına yönelik askeri gruplaşmalara da gerek kalmaz, ama bugünkü durum bu değildir."

I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki süre sadece 20 yıldır. Bugün Birleşmiş Milletler'in 39. yıldönümünü kutluyoruz. Demek ki bu süreyi şimdiden iki defa katlamışız.

Evet, Dünyanın pek çok yerinde savaş, haksızlık, ıstırap bugün de hüküm sürmektedir. Bu önlenememiştir, çok acıdır. Fakat insanlık yeni bir dünya savaşından korunabilmiştir. Bu da azımsanamaz. Bu yarınlar için de umut verici bir gelişmedir. Buna da sevinmelidir.

Yeni bir genel savaşın önlenebilmesinde en büyük etken teknik alanda, silah sistemlerinde kaydedilen gelişmeler olmuştur denebilir. Bu geçerli bir düşüncedir. Muhakkak ki bu gelişmeler bir dünya savaşının göze alınabilmesini, her devlet için çok zorlaştırmıştır. Fakat böyle olmakla beraber, kanımca, "yeni bir dünya savaşını Birleşmiş Milletler önlemiştir" demek nasıl abartma olursa, Birleşmiş Milletler'in bunda bir payı olmadığını söylemek de yanlış olur.

Birleşmiş Milletler'in tutumu Cemiyeti Akvam'ın tutumundan farklı olmuştur.

Cemiyeti Akvam, bir bakıma "Mukaddes İttifak"a benzetilebilecek bir tutum içine girmişti. "Galip Devletler" lehine oluşturulmuş olan statükoyu korumak, "eşitlik" ve "hakkaniyet" ilkelerine sadakatın üstünde tutulan bir kaygı haline getirilmişti. Nitekim "Mağlup Devletler" zamanla güçlenip Cemiyeti Akvamdaki bu uygulamayı zorlayıcı bir duruma geldiklerinde bu kuruluş içinde kalamamışlardır, kopmuşlardır. "Bir veya bir kaç üyenin kopması önemli değildir" diyemeyiz. Bu kopmalar önlenemeyince "savaş" da önlenememiştir.

Başlangıçta Birleşmiş Milletler'de egemen olan zihniyet de Cemiyeti Akvam'ın belirtmeye çalıştığım zihniyetinden pek farklı değildi. Fakat kuruluşundan çok kısa bir süre sonra galip devletler arasında büyük anlaşmazlıklar çıktı, Birleşmiş Milletler "Galip Devletler Kulübü" haline dönüşemedi. Belki de bu suretle "bir aksilikten bir hayır doğmuş oldu", büyük devletler, herhalde yandaş sağlayabilmek amacı ile, diğer devletlerin görüşlerine de itibar etmek gereğini duydular.

Bu gelişmeler sonucu devletler iki büyük devlet etrafında kamplaşmış olsalardı, yeni bir dünya savaşını önlemek kolay olmazdı. Fakat böyle olmadı, "Bağlantısızlar" diye tanımlanan bir 3. grup ortaya çıktı.

"Bağlantısız" tanımlamasına karşın, bu gruba dahil tüm devletlerin gerçekten büyük devletlerin tamamen etkisi dışında hareket ettiklerini söylemek zordur. Fakat yine de Bağlantısızlar Birleşmiş Milletler'in işlerliğine önemli katkıda bulunmuşlardır. Büyük devletler arasındaki anlaşmazlıklar nasıl Birleşmiş Milletler'in "Galipler Kulübü" haline gelmesini önlemiş ise, Bağlantısızlar hareketi de Birleşmiş Milletler'in, VETO HAKKI'na karşın "büyük Devletler Kulübü" haline dönüşmesini önleyebilmiştir.

Bütün bu gelişmeler sürecinde çok önemli bir şey daha kazanılmıştır: Bu ortam devletlerin birbirine tahammülünü kolaylaştırmıştır. Aralarında büyük rekabet veya görüş ayrılıkları olan devletler bile bu tahammüle kendilerini ikna etmek zorunda kalmışlardır.

Nitekim, Birleşmiş Milletler çerçevesinde büyük devletler arasında çok ciddi karşılıklı suçlamalar olmuştur, Birleşmiş Milletler çalışamaz hale gelmiştir, fakat bir "afaroz" veya "kopma" olayı ile karşılaşılmamıştır.

İşte Cemiyeti Akvam ile Birleşmiş Milletler arasındaki büyük fark buradadır. Bu aşamaya gelinebilmiş olması Birleşmiş Milletler için, doğrudan insanlık için bir yengidir. Bu aşamadan geriye dönmek artık söz

konusu olmamalıdır. '"ayrılmalar"a, "çıkarmalar"a mahal bırakmamak gerekir.

Kuruluşların statülerinde "çıkarma", "çekilme" gibi olasılıkların öngörülmemesinin zorluğunu, hatta olanaksızlığını biliyorum. Fakat her olasılıktan yararlanmak da şart değildir.

Birleşmiş Milletler'in ana kuruluşunda olduğu gibi, ihtisas kuruluşlarında da "çekilme" ve "çıkarma" haklarının kullanılmamasına azami özen gösterilmelidir.

Yanlış uygulamaların farkına varılır ve bunlar düzeltilir. Her kuruluşta üyelerin birbirinin davranışlarından, kuruluşun yönetiliş tarzından yakınmaları, bu konuda dilekleri olabilir. Elbette bir kuruluşun yozlaşmasına seyirci kalınmamalıdır. Ama bütün bunlar kuruluştan kopmayı değil, kuruluş içinde kalıp uğraşı vermeyi gerektirir.

Hele UNESCO gibi bir kuruluş söz konusu olduğunda burada daha da dikkatli ve sabırlı olmak gerekir. Belki de bizi dünya boyutunda adil ve kalıcı barışa ulaştırabilecek en etkin kuruluş UNESCO'dur.

Toplumları kendi görüşlerinden ayrılıp başkalarınkine katılmaya ikna edebilmek çok güçtür. Denenecek şey: Toplumların bir yandan kendi değer ölçülerine göre hareket devam ederken bir yandan da değer ölçülerini birbirininkine yaklaştırmaya özen göstermeleridir. Bu bir eğitim sorunudur. Sağlıklı verilere dayalı, dünya boyutunda ortak bir tutum gerekir. Bu, UNESCO tarafından gerçekleştirilebilecek bir işlevdir.

Atatürk daha 1920'li yıllarda: Devamlı bir barışa ulaşabilmek için tüm toplumların haset, aç gözlülük ve kinden uzak bir şekilde yetiştirilmeleri gerektiğine işaret etmiştir. Bunu başarmalıyız. Atatürk dediği için değil, gerçek barışa ulaşabilmek için. Zaten bu Türkiye sorunu değil, Dünya sorunudur.

Tüm toplumlar bu şekilde eğitilince "eşitlik zevki" yanında "ayrıcalık zevki"nin ne kadar yavan olduğunu anlamak, hırçınlıktan sakınıp hoşgörüye itibar etmek kolaylaşacaktır.

Birleşmiş Milletler'in faaliyeti hükümetler çerçevesi içinde kalırsa böyle bir ortama ulaşabilmek çok zor olur, belki de mümkün olmaz. Her ülkenin halkları da bu faaliyeti yakından ve kolayca izleyebilmelidir. Toplumlar arasında karşılıklı saygı, sevgi ve anlayış sağlamanın ve toplumları ortak değer kıstaslarına yöneltebilmenin en emin yolu budur.

Birleşmiş Milletler'in teknik alandaki ve düşünce alanındaki faaliyeti siyasal faaliyetinden daha az önemli değildir. Belki de bugünkü koşullar altında en çok yarar sağlanabilecek alanlar bunlardır.

Birleşmiş Milletler'in daha şimdiden uluslararası sorunlara adil ve kalıcı siyasal çözümler getirebilecek, bunları uygulatabilecek ve saldırı eğiliminde olanları bundan caydırabilecek bir durumda ve güçte olması elbette temenni edilir. Böyle olursa savunma amacına yönelik askeri gruplaşmalara da gerek kalmamış olur. Fakat bugünkü durum bu değildir. Ne zaman böyle bir duruma gelinebileceği de belli değildir.

Şimdiki halde Birleşmiş Milletler'e, tanınmış bir siyaset adamının vaktiyle dediği gibi: Bir askeri güç veya yargıç gözü ile değil, bir doktor gözü ile bakmak ve ondan bu yönü ile yararlanmaya çalışmak sanırım en gerçekçi ve isabetli bir davranış olacaktır.

Sadece Birleşmiş Milletler'in ilkelerinin mükemmelliği ile övünemeyiz. Önemli olan bunları uygulamakla övünebilmektir.

Birleşmiş Milletler'in temel felsefesi dünya boyutunda işbirliğine dayanır, zümrecilikten sakınılmasını emreder. Birleşmiş Milletler de zaten "ırk", "renk", "din" ayırımı yapılmasına titizlikle karşı çıkmıştır ve bu alanda takdire değer bir başarı sağlamıştır.

Devletler de bu ilkelere uygun bir tutum içinde olmalıdırlar, uluslararası sorunları böyle kıstaslara dayalı gruplar içinde ele almaktan sakınmalıdırlar.

Emin olabiliriz: Birleşmiş Milletler bir dipsiz kuyu değildir. Tersine, daima aldığından fazlasını verebilir. Ama elbette NE EKİLİR İSE O BİÇİLİR. Birleşmiş Milletler'den bu kuralın dışında kalması beklenemez. Mucizeler dönemi arkada kalmıştır.

Dilerim hepimizin eli sadece ve sadece kardeşlik ve barış tohumları ile dolu olsun. ■

AKADEMİ KİTABEVİ ÖDÜLLERİ

Akademi Kitabevi'nin, genç yazarların ilk yapıtlarına verdiği ödüller açıklandı.

Öykü dalında Şükran Fırıncı birincilik, Muzaffer Abayhan başarı, şiir dalında Nevzat Çelik birincilik, Salih Bolat başarı, Atilla Çınar da mansiyon ödüllerini alırken, deneme-inceleme-eleştiri dalında A.Mümtaz İdil'in "Gerçeklik ve Roman" adlı yapıtına birincilik ödülü verildi.

YABANCILAŞMANIN MİZAHI

Ferruh Doğan'ın Asrileşen Köy karikatür albümünün üçüncü basımı yapıldı. Ferruh Doğan, Asrileşen Köy karikatür dizisini 1953'de yayımlamaya başladı; gazete ve dergilerde süren bu çalışmalar ilk kez 1956'da albüm olarak yayınlandı.

İkinci basımı 1976'da yapılan bu albümde, yaşayışı geçeği gibi değişmemiş köy çevresindeki çağdaş teknik araçların, kent yaşamının getirdiği yabancılaşmanın mizahı, çizgi diliyle anlatılmaktadır.

70 karikatürden oluşan Asrileşen Köy albümünün üçüncü basımı, Cem Yayınevi tarafından, karikatürlerin ilk yayımlandıkları biçimiyle yapıldı.

Fiyatı: 250.–

HALE SOYGAZİ:

"Türkiye'de iyi sinema için öyle bir birikim var ki, yokluklar bile aşılabiliyor..."

Türkiye'de sinema oyunculuğunun nitel gelişimine bilinçli bir katkı sağlama yönünde yaratıcı çabalarına tanık olduğumuz Hale Soygazi ile "Bir Yudum Sevgi"nin yarattığı güncel olumlu yankılar ortamında yaptığımız söyleşiyi sunuyoruz.

B.S.

☆ "Maden" ve "Bir Yudum Sevgi" gibi, aralarında oldukça uzun bir zaman aralığı olmasına karşın nitelikleri yönünden tutarlı bir çizgi izleyen filmlerde oynadınız. Bunun, bilinçli bir tavrın sonucu olduğunu biliyoruz. Bu tavrı anlatır mısınız?

★ Nitelikli filmlerde oynamakta direnişim sevgiden doğan bir tavır. İnsan çok sevdiği bir şeyin sahtesiyle yetinemez. Gerçek sinema sanatıyla doğrudan ilgisi olmayan tutkularla girdim sinemaya. Tanınmak, beğenilmek, para kazanmak. Biraz da oyun gibi. Sonra bir yere geldiğimde baktım ki bu oyunu çok sevmişim. Vazgeçemeyeceğim kadar çok.

O zaman ilk tutkularımın ikinci planda kaldığını da anladım. "Maden" filmiyle iyice anladım bunu.

İnsan bir tavrı tek başına oturup oluşturmuyor tabii. İzleyici kitlesinin, yakın uzak çevremin bana bir bakışı, bir değerlendirişi vardı. Bunun değiştiğini gördüm. İnsanların benden farklı bir şeyler beklediğini hissettim. Orda sorumluluk başlıyor işte. Bir oyuncunun en ağır, en güzel yükü bu sorumluluk duygusu.

Öylece kendimi, geldiğim yeri, gitmem gereken yeri düşünmeye başladım. Yapmış olduğum işleri sorguya çektim. Bana o işleri yaptıran, iyi ve kötü yanlarıyla içinde olduğum ortamı sorguya çektim. Yavaş yavaş yanıtlar oluşmaya başladı kafamda. Nelere evet, nelere hayır demem gerektiğini düşündüm. Ve bunları düşündüğüm günlerde Türkiye'nin ve bizim piyasanın koşulları çoğunlukla "hayır" dememi gerektiriyordu. Zor da olsa... Şu çok sözü edilen beş yıllık ayrılık doğdu bundan. Ben kavuşacağıma inancımı hiç yitirmedim. Yitirmemenin yolu çalışmak, öğrenmek, gelişmekti.

Çalıştım... Sevgime sadık kaldım.

Tavrım bu işte. İnsanın çok çok sevdiği birine verdiği sözü tutması gibi bir şey.

☆ Son zamanlarda, özellikle Sergio Leone'nin bir konuşması nedeni ile, bizim sinema çevrelerimizde de "Star" ve "oyuncu" arasındaki ayrım üzerinde tartışılıyor. Oynadığınız rollerde belli kalıpları tekrarlamayışınız nedeni ile, "star" olayına nasıl bakıyorsunuz?

★ "Star" sisteminin, "star" olmanın çeşitli kuralları var. Ama bu

işin tek değişmez ve kaçınılmaz koşulu, geniş kitlelerin büyük özdeşlik kurabilecekleri bir tip olmak. Leone'nin örnek verdiği Eastwood'un yürüyüş tarzı gençlere, tabanca çekme stili çocuk oyunlarına kadar geçmişti. De Niro da bana kalırsa bunun tümüyle dışında değil. Ama bundan ibaret de değil. Önemli olan bu galiba. Geniş kitlelerin özdeşleşmesiyle karşılaşmak önce hoş görünebilir. Ama bir oyuncunun özgürlüğünü daha çok kısacak şey de bulunmaz. Star olmanın avantajını çok iyi kullanan oyuncular da var; star olmanın, belki olamamanın özgürlüğünü çok iyi kullananlar da. Ben kendi adıma, belli alışkanlıklara yanıt verip duran, bu yüzden de hoşa gide i biri olmak hiç istemedim.

☆ **"Bir Yudum Sevgi" ile ilgili çalışmalarınız nasıl başladı? Yönetmen Atıf Yılmaz, senaryo yazarı Latife Tekin'le canlandırdığınız karakteri oluşturma aşamasında ne gibi çalışmalar yaptınız?**

★ Senaryoyu okur okumaz çok sevdim ve hemen Aygül'le kavga etmeye başladık. Her haliyle bana meydan okuyordu. Esprisi, davranışları, kendini dışa vurabilmesi, neşeli, canlı hali... Sanırım Atıf Yılmaz da gizli bir endişe duyarak hep izledi bu kavgayı. Çok haklıydı çünkü Aygül tipini neresinden tutacağıma, nasıl bakacağıma karar vermek için gerçekten terledim. Senaryo çalışmalarına katılmam, Şengül'le ve çevresiyle tanışmam, senaryoyu tekrar tekrar okuyup yorumlamam hep o kavganın parçaları oldu. Bir noktada uzlaştık Aygül'le. Birbirimizin ne kadar inatçı ve mücadeleci olduğunu anlayıp kabullendik. Ortak yanımız buydu. O zaman senaryo beni içine aldı. Ben de Aygül'e sözümü geçireceğimi anladım. Bunun profesyonel araçlarını bulmada Macit Koper'le yaptığımız çalışmaların büyük yararı oldu. Benim kişilik malzememi kullanıp Aygül'ü kurduk.

☆ **Sizce "Aygül" nasıl bir karakterdir? Biliyorsunuz bu konuda birbirinden biraz farklı iki yorum var. Biri "kadının bağımsızlaşması" konusu ile ilgili. Öbürü ise düpedüz gecekondu koşullarında yaşamın getirdiği zorlamalarla ilgili. Sizin bakış açınız nasıl?**

★ Gecekondu koşullarında yaşam herkesi zorluyor. Ama bu zorlamalar belli kişileri cesur adımlar atmaya, bir şeyleri değiştirmek için silkinmeye itebiliyor. Aygül'ün kişiliği bu açıdan önemli. Gerçi bu karakteri geçmişi ve tüm ilişkileriyle görmüyoruz filmde, ama ipuçları var. Aygül'ün kendi cinselliğiyle ilgili tavrı, bundan geçerek çevresindekilere karşı tavrı çok önemli. Filmin de sinemamıza yenilik getirdiği bir nokta bu bence. Kabullenilen, olumlanan kadın cinselliği. Tabii burada da belli koşullara bağlı bu onaylama. Sözgelimi karı koca ilişkisinin tümüyle bitmesine bağlı. Yeni ilişki kuracağı Cemal'in, başta çocuğuyla ilgilenmesine bağlı. Hastane sahnesi dönüm noktalarından biri. Hem kocası bitiyor Aygül için, hem de bilinçaltı da olsa birşeyler başlıyor. İçten içe onun kararı alınıyor. Sonrasında Cemal'le ilişkide belirleyici olan hep Aygül'dür. Bütün bunlar hem kadının bağımsızlaşması, hem de koşulların zorlaması, birbiri içinde. Ama başta da kadının bağımsız bir kişiliği var; bunu unutmamalı. Neden böyle bu? Geri planda bunun da ipuçları var. Aygül'ün kısacık ziyaret ettiği baba evi, güçlü, otoriter bir babadan veya ağabeylerden yoksun. Aygül'ün baba evinde alışılmış erkek otoritesi altında biçimlenmediğini çıkarabiliriz buradan. Bu onun aynı zamanda zayıf yanı. Sahipsiz kız dediklerinden. Böyle bir kız kocaya gittiğinde iyice kul köle olmak zorunda kalabilir. Ama kocası da öyle zapt-ü rapt altına alacaklardan değil. Koca, baba, erkek rollerini beceremiyor. Bütün bunlar görünüşte Aygül'ün büyük dertleri, talihsizlikleri. Tabii Aygül'ü bize, ya da kendine kazandıran biraz da bu talihsizlikler.

> *"Gerçek sinema sanatıyla doğrudan ilgisi olmayan tutkularla girdim sinemaya. Zamanla ilk tutkularımın ikinci planda kaldığını anladım. 'Maden' filmiyle iyice anladım bunu. İnsanların benden farklı birşeyler beklediğini hissettim..."*

☆ **Türk ve Dünya sinemasının nitelikli ürünlerini yakından izleyen bir sanatçımız olarak, sinemamızın son yıllardaki gelişmelerini nasıl karşılıyorsunuz? Bu gelişmede "oyuncularımızın" rolü nedir, ne olmalıdır?**

★ Sinemamızın son yıllardaki gelişmeleri umut verici. Ekonomik bunalım, sinema piyasasının hali, sünsür... Bunlar artık herkesin bildiği şeyler. Nasıl oluyor da sinemamız atılım yapabiliyor bu koşullarda, bunu düşünmeli. Ben bu gelişmeyi bir şeylerin yıkılmasına ve başka bir şeylerin de birikmiş olmasına bağlıyorum. Yıkılan bazı kalıplar, kurallar, ilişkiler var. Ekonomik yıkım bile sırasında kimilerinin her şeyi göze alıp cesur işler yapmasına yol açabiliyor. Birikim dediğim şey ise en başta insan malzemesinin birikimi. Türkiye'de iyi sinema olabilmesi için kültürel önkoşulların varolduğuna inanıyorum. Para yok ve yeterince yaratma özgürlüğü yok... Ama yazarıyla, yönetmeniyle, oyuncularıyla öyle bir birikim var ki, bu yoklukları bile aşabiliyoruz yer yer. Heyecanlı bir dönem. Olgun ürünleri, baş yapıtları ile gelişkin bir Türk sinemasından söz edilemez belki ama tek tek arayışlar, deneyler var. Biz oyuncular için de bu bir şans olabilir. Çoğumuz bunu iyi kullanmayı, kolaya kaçmamayı seçersek, gelişmeye büyük katkımız olur eminim. Biz oyuncular olarak iyi filmler yapmak istediğimizi açıkça belli etsek bile çok şey değişir.

☆ **Gerek "Maden"de, gerekse "Bir Yudum Sevgi"de, çalışan ya da çalışma olanağını bile bulamayan geniş emekçi kitlelerinin dünyası ele alınıyor. Sinema sanatçısının, oyalayıcı, eğlendirici, ya da salt yapımcı ve starlara para kazandırıcı filmler üretme dışında nasıl bir sorumluluğu vardır?**

★ Bence sinema sanatçısının düzeyli, nitelikli film yapma sorumluluğu var. Dediğiniz gibi salt kazanca yönelik olursa düşüş, yozlaşma, bayağılaşma başlıyor. Yalnızca emekçi kitlelerin dünyasını ele almakla da iş bitmiyor. Bunun da zaman zaman kötü örneklerini gördük. Söz gelimi ben çeşitli toplumsal kesimlerden insanları canlandırabilmek isterim. Ama sinema zaten bir halk sanatı. "Üç beş kişinin beğenisi bana yeter" diyen başka bir sanat dalı seçmek zorunda kendine. Milyonlarca insanla ilişki kurunca da, bu insanlara ne demeli diye düşünmemek elde değil. Sinema sanatçısının sorumluluğu, bu milyonlarca insanın her seyrettikleri filmle kendi gerçeklerini, dünyayı daha iyi kavraması olmalı. Bu, sinemanın toplumsal değişimleri, gelişmeyi hızlandırıcı bir işlev kazanmasını da sağlar. Bütün sanatçılar gibi sinema sanatçısı da en başta kendisine karşı sorumlu. Kendisine karşı sonuna kadar dürüst ve yalansız olma sorumluluğu bu...

İŞTEN ÇIKARMA İZNİNİN KALKMASI

■ Alpaslan IŞIKLI

12 Eylül ertesinde, sıkıyönetim komutanlıkları, birbirini izleyen bildirilerle, grev hakkının ve lokavt yetkisinin kullanımının yanı sıra işverenlerin işten çıkarma işlemlerini de izne bağlamışlardı. Bu uygulama kısa bir süre önce son verilmiş; ilk olarak Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 27.10.1984 tarihinden itibaren, ardından İstanbul ve İzmir Sıkıyönetim Komutanlıkları 29.10.1984 tarihinden itibaren ve nihayet Adana, İçel, Kahraman Maraş, Gaziantep, Hatay, Adıyaman, Malatya, Konya ve Kayseri illerinde 30.10.1984 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere ve giderek tüm ülkede bu tür kısıtlamalar kaldırılmıştır.

İŞTEN ÇIKARMA YETKİSİ VE SOSYAL HAKLAR

Bu bağlam içinde işten çıkarma yetkisinin ve grev hakkının kullanımının birlikte ele alınmış olması düşündürücüdür. Bu arada dikkat çeken bir durum, grev hakkına ilişkin izin alma zorunluluğunun kalkmasının hemen hiç bir yankıya yol açmamış olmasına karşın, işçi çıkarma izninin kalkmasından dolayı oldukça yaygın ve değişik tepkilerin belirmesidir.

Grev hakkının kullanımının, bundan böyle sıkıyönetim iznine bağlı olmamasının, fiilen çok önemli bir değişiklik olarak algılanmaması, bu durumu belirleyen başlıca etken olarak görülebilir. Gerçekten, son yıllarda çalışma hayatını düzenleyen yasalarda meydana getirilen değişiklikler dolayısıyla, grev hakkı, sıkıyönetim iznine gerek kalmayacak ölçüde denetime tabi tutulmuş bulunuyor. Nitekim, Türk-İş yetkilileri de aradan geçen bir kaç yıllık süreden sonra, grev hakkının kullanımının çok güçleşmiş olduğunu itiraf etmek zorunda kalmış bulunuyorlar. Bu nedenledir ki grev hakkının kullanımına ilişkin sıkıyönetim izininin kalkması karşısında sendikalarda belirgin bir yankılanma meydana gelmemiş olması doğal sayılabilir.

Buna karşılık, işten çıkarmanın bundan böyle sıkıyönetim iznine bağlı olmayacağı yolundaki kararların, işçi ve sendika çevrelerinde belli bir kaygı uyandırdığı, işverenler adına ise olumlu bir gelişme olarak karşılandığı görülmektedir. Bu durum da gene konuya ilişkin yürürlükteki yasal düzenlemelerin niteliğiyle ilgili görünmektedir. Toplu sözleşme, grev ve sendika haklarını düzenleyen mevzuatın aksine, İş Kanunu son yıllarda köklü bir değişikliğe uğramış değildir. Ancak bu kanunun işten çıkarmaya ilişkin hükümlerinin keyfiliğe elverişli ve

ÜLKEMİZİN

■ İsmail AKMAN

Gelişmekte olan ülkelerde, işçilerin gelecekleri, güçlü sendikalarının olup olmadığına bağlıdır. Bu ülkelerdeki sendikaların, işçi çıkarlarını işverenlere ve hükümete karşı savunamadıkları durumlarda, işçiler yıllar boyu sömürülmekte, artan hayat pahalılığı ve enflasyon karşısında, evlerine her gün biraz daha yoksul dönmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerden Kolombiya'da sendikal haklar yetersiz olup, işçilerin etkili ve güçlü sendikaları bulunmamaktadır; hayat pahalılığı doruk noktaya ulaşmış olup, enflasyon hızla artmaktadır. Kolombiya'lı aileler çocuklarını 8 yaşında maden ocaklarında çalıştırmak zorunda kalmışlardır. Maden ocaklarında cevher çıkaran Kolombiya'lı çocukların yaşamları ortalama 32 yıl sonra noktalanmaktadır. Ailelerini bu cinayete sürükleyen, artan hayat pahalılığı karşısında yaşamlarını sürdürebilme çabalarındandır. Küçücük çocuklar aile bütçelerine katkıda bulunabilmek için sabahın erken saatlerinde maden ocaklarına çalışmaya gitmektedirler. Kolombiya'da güçlü işçi sendikalarının ortaya çıkışına kadar, çocuk işçiler maden ocaklarında çalışacaklar, alın terlerini utanmazca sömüren işverenlerinin bitmez tükenmez para hırsları sürecek ve Kolombiya'lı çocuk işçiler ortalama 32 yıl yaşayabileceklerdir.

Kolombiya örneği gibi olmamasına karşın, ülkemizdeki çocuk işçilerde bir artış vardır. Son çıkan sendikal yasaların yetersizliği, işçilerin geleceklerinin ne olacağı konusunda bizi düşündürmektedir. Türkiye'nin hemen her yerinde, özellikle büyük kentlerimizin çevrelerinde, 18—10 yaşlarındaki çocukları, çeşitli işlerde çalışırken, üretim yaparken izleyebiliriz. Küçük, karanlık ve sağlıksız işyerlerinde plastiğe şekil veren, metal dökümü yapan, cam işleyen, torna tezgahlarında civata çeken ve çekiç sallayarak metali şekillendiren binlerce çocuk işçi çırak adı altında ekmek parası kazanabilmek için çalışmaktadır. Ülkemizde bu konuda sağlıklı bir istatistik yapılmamıştır. Çocuk işçiler bu konuda araştırma yapan bir kişiye gerçeği söyleyemezler, çünkü iş güvenceleri bulunmadığı için işsiz kalacaklarını ve hatta iş sahiplerinden dayak yiyeceklerini bilirler.

Bu çocuk adamlar aileleri, büyükleri tarafından "sanat öğrensin, bir an önce aileye gelir kaynağı olsun" diye çalışma hayatına itilmişlerdir. Çoğu zaman, işyeri sahibine "para vermesen de olur, işi öğrenince para verirsin" pazarlıkları ile, veya üste para vererek bu işyerlerine sokulmaktadırlar. İş kazaları ve meslek hastalıkları çok görülen bir ülke olduğumuzun bilincinde çocuk işçilerin durumunun farklı olamayacağı da acı bir gerçektir.

Çatısı açık, duvarları yıkık işyerlerinde, kışın soğuk, yazın sıcak

anti-sosyal niteliği ötedenberi bilinmektedir. Üstelik, bu konuda işçinin başlıca güvencesi olan kıdem tazminatına konulmuş olan bazı sınırlamaların yanı sıra, kıdem tazminatı fonuna ilişkin düzenlemelerle bu kuruma indirilecek gibi görünen yeni darbeler, işten çıkarma yetkisi karşısında işçilerin güvencesiz konumunu büsbütün ağırlaştıracağa benzemektedir.

İŞTEN ÇI ARMA VE DEMOKRATİKLEŞME

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu adına yapılan açıklamada, "İşçi çıkarma yasağının kalkmasını demokratikleşme yolunda yeni bir adım olarak görmekteyiz" denilmiştir.

İşsizlik sigortasından yoksun, sendikal hakları sınırlanmış, kıdem tazminatının işten çıkarma konusundaki frenleyici etkilerinden yararlanma olanağı giderek ortadan kalkacak gibi görünen bir işçi kitlesi karşısında, işten çıkarmada belli bir denetim işlevi gördüğü ileri sürülen bazı kayıtların kaldırılmış olmasını demokratikleşme olarak değerlendirmek, ancak demokrasiyi 19.yüzyıl kapitalizmiyle eşanlamlı gören bir anlayış çerçevesinde mümkün olabilir. Gerçek demokratik kurumları birer "burjuva aldatmacası" saymak kadar, günümüzde "taş devri liberalizmi" olarak nitelendirilen koşulların devamını demokratikleşmeyle özdeş görmek de aynı ölçüde yanıltıcıdır.

İşten çıkarma yetkisini bir demokratik kurum veya hak olarak gören, hiç bir demokratik ülke mevzuatı veya sosyal nitelikli hiç bir uluslararası anlaşma gösterilemez. Demokratik bir toplumda, işten çıkarma yetkisinin kullanımı, kaçınılması gerekli, kaçınılması mümkün olmayan hallerde ise bazı sosyal önlemlerle dengelenmesi gerekli olan bir sosyal sorundan öte anlam taşımaz.

Bu konuda, hak olarak nitelendirilmesi gereken ve nitelendirilen kurum, "çalışma hakkı" dır. Unutmamak gerekir ki bugün insanlığın en büyük kazanımlarından biri olan demokrasi, ayrılmaz parçasını oluşturan sosyal haklarla ve bu arada "çalışma hakkı" ile birlikte uzun mücadelelerin sonucunda yeryüzünde gerçeklik kazandığı ölçüde 19.yüzyıla özgü anlayış ve uygulamaları geçersizleştirmektedir.

ÇALIŞMA HAKKI

Belli bir iş sahibi olmanın güvence altına alınması anlamında, çalışmak hakkı (droit au travail), tarihte ilk defa olarak 1848 tarihli Fransız Cumhuriyet Anayasasında yer almıştır. Bu anayasanın, ayrıca, demokrasinin tarihsel gelişim süreci içinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmesi anlamlıdır.

Çalışma hakkı, bazı dalgalanmalardan sonra, 2. Dünya Savaşı ertesinde refah devleti veya sosyal devlet ilkelerini benimsemiş olan çeşitli ülkelerin anayasalarında kesin ifadesini kazanmıştır. Ülkemizde, 1961 Anayasasında yer almış bulunan çalışma hakkı, "Çalışma herkesin hakkı ve ödevidir" hükmünü öngören 1982 Anayasasında da ilke olarak korunmuştur.

ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ VE ÇALIŞMA HAKKI

Çalışma hakkının güvence altına alınması, ülkemizin de üyesi olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü'nün başlıca amaçlarından birisidir. Bu örgüt bünyesinde, 1963'de kabul edilmiş bulunan İşveren Tarafından Hizmet Sözleşmesinin Feshedilme-

ÇOCUK ADAMLARI

altında, havalandırma tertibatı olmayan, nem ve duman içindeki bodrum katlarında sağlıksız koşullarda çalışan çocuk işçiler, yaşlarının gereği okula gidemeden, uyuyamadan ve oyun oynayamadan, büyük bir özveri ve disiplin içinde alın teri dökmektedirler. İşçi çocuklarımızın hastalanmaları, iş kazaları sonucu yaralanmaları veya yaşamlarını yitirmeleri durumunda, insanlık adına hesabını kim verecektir, onlara çocukluğunu niçin yaşayamadıklarını kim anlatabilecektir?

Çocuk işçilerin sayılarının artmaması için 2821 ve 2822 sayılı yasaların işçi haklarını koruyucu niteliğe dönüştürülmesi gereklidir. Bu yasaların çağdışı ve yetersiz oluşları işçi ailelerini güç durumda bırakmakta yaşam koşullarına uygun toplu iş sözleşmelerinin yapılmasını engellemektedir.

Konuya yüzeysel olarak baktığımızda, geçmiş dönemde imzalanan, o zaman şartlarının en iyi toplu iş sözleşmesinde bile, işletme kârının yüzde 4'ünden fazlası alınmamıştır. Yeni yasaların çıkışından sonra yapılan sözleşmelerin yüzde 4'ün altında kalması,gerçeği gözler önüne sermektedir.

İçinde bulunduğumuz 1984 yılında enflasyon ve hayat pahalılığı, çağın adına uygun nitelikte süper hızla tırmanmaktadır. Günümüzde bir odun,ekmekten daha pahalı duruma gelmiştir.

Geçen ay içinde törenlerle imzalanan, asrın buluşu gibi reklamı yapılan Türk-Metal—MESS sözleşmesinin gerçekte yüzde kaç olduğu, sözleşmenin yapıldığı işyerlerinde çalışan işçiler tarafından bilinmektedir. Reklam kampanyası bıçakla kesilir gibi sona erdirilmiş ve olay kamuoyuna tek yönlü olarak duyurulmuştur. Bunda amaç MESS ile daha çok sayıda işyeri adına sözleşmeye oturacak olan sendikaya, dışı yaldızlı içi hileli sözleşmeyi dayatmaktır.

2821 ve 2822 sayılı yasalar yeniden düzenlenip, işçiler hak alabilir duruma gelmedikçe, böylesi dayatmalar sürecek, hayat pahalılığı karşısında bunalan işçiler toplu iş sözleşmeleri ile şartların çok gerisinde ücret artışları alarak, düştükleri parasal zorluklara daha da gömüleceklerdir. Sonuçta küçücük çocuklar bile ağır şartlar altında çalışmak zorunda kalacaklardır.

Latin Amerika ülkeleri örneği gibi yüz kızartıcı durumlarla karşılaşmamamız için, hukuk ilkelerine bile ters düşen 2821 ve 2822 sayılı iş yasalarının yeniden gözden geçirilmesi, çağımız şartlarına uygun, işçi-işveren ilişkileri açısından dengeli olarak düzenlenmesi gereklidir. ■

sine dair 119 no.lu Tavsiye Kararı, konunun iş güvencesine ilişkin yanlarını düzenleyen temel bir metin niteliği taşımaktadır.

Sözü edilen tavsiye kararı, "geçerli neden" olmadan işten çıkarmaları yasaklamakta ve sendikal faaliyetlerde bulunmanın veya din, siyasal inanç gibi unsurların işten çıkarmada "geçerli neden" sayılamayacağını öngörmektedir. 119 Sayılı Tavsiye Kararı, ayrıca, işten çıkarılan işçinin bu karara karşı tarafsız bir örgüt nezdinde itirazda bulunma hakkının güvence altına alınmasını hükme bağlamıştır. Öte yandan, hizmet aktinin feshinde ihbar önellerine uyulması ve belli bir tazminat ödenmesi, Tavsiyenin içerdiği önlemler arasındadır. Tavsiye kararına göre, işten çıkarılan işçinin gelir kaybının telafisi için işsizlik sigortası uygulaması, başta gelen bir önlem teşkil etmektedir. Bunlara ek olarak işten çıkarmalarda işçi temsilcilerine danışılması ve kamu makamlarına bilgi verilmesi öngörülmüştür.

Öte yandan 1964 yılında U.Ç.Ö. Konferansında kabul edilmiş ve ülkemiz tarafından da onaylanmış bulunan İstihdam Politikası Hakkında 122 no.lu Sözleşme, çalışma hakkının sağlanmasını devlete bir görev olarak yüklemiştir. Sözleşmeye göre, "açıkta ve iş arayan herkese iş sağlanması" ve "her işçinin kendisine elverişli bir işte çalışması için gerekli nitelikleri kazanması" yolunda önlemler alınması bu görevler arasındadır. Öte yandan, gene U.Ç.Ö. Konferansınca aynı yıl kabul edilmiş bulunan 122 no.lu İstihdam Politikası Tavsiye Kararı ile konuya ilişkin daha ayrıntılı ve gelişkin hükümler öngörülmüştür.

Halen bütün Dünya'da giderek yaygınlaşan ekonomik bunalımın sonuçlarının çalışanlara yüklenmesine karşı bir önlem olarak, U.Ç.Ö., içinde bulunduğumuz yıl, istihdama ilişkin yeni bir tavsiye kararı ile bir karar sureti kabul etmiştir. 26 Haziran 1984 tarihinde kabul edilmiş bulunan İstihdam Politikasına İlişkin 169 no.lu Tavsiye Kararı çalışma hakkının güvence altına alınması açısından önem taşıyan bir unsur olarak istihdam düzeyini yükseltici kamusal yatırımların gereğine işaret etmektedir. Gene bu yıl kabul edilmiş bulunan Karar Suretinde ise, IMF gibi uluslararası mali kurumların, bu kurumların yardımına muhtaç ülkelere önerdikleri ekonomik politikaların, istihdama ilişkin ve ciddi toplumsal sonuçlarını hesaba katmaları talep edilmiştir.

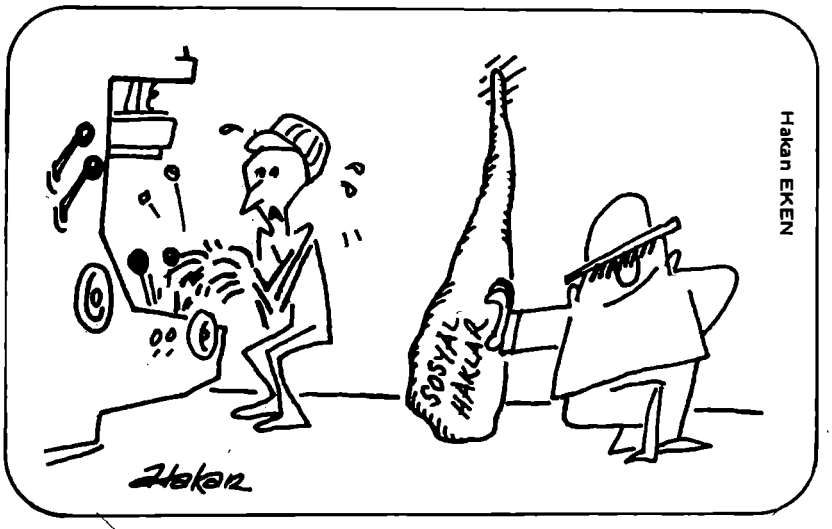

İŞTEN ÇIKARMA VE SIKIYÖNETİM

Uluslararası geçerlikteki metinlerin öngördüğü doğrultuda, çalışma hakkının sağlanması, işten çıkarmanın yargı denetimine veya tarafsız (veya karma) kurulların iznine bağlı bir uygulama olarak düzenlenmesi ve işini kaybeden işçinin işsizlik sigortasından yararlanması veya yeni bir işe kavuşturulması, günümüzde pek çok ülkede demokratikleşmenin gereği olarak güvence altına alınmıştır. Ülkemizde ise işsizlik sigortasının bulunmadığı bir ortamda, kıdem tazminatının caydırıcılığının da ortadan kalkmasıyla, işten çıkarma karar ve işlemleri karşısında herhangi bir denetim unsuru veya dengeleyici unsur kalmamaktadır.

Mevcut koşullarda, çalışma hakkını güvence altına almaya yönelik olağan-demokratik önlemler yerine, bu konudaki tartışmaların sıkıyönetim komutanlıklarının izin yetkisinin kalkması noktasında yoğunlaşması oldukça çelişkili bir durum doğurmaktadır. Ayrıca, olağanüstü hal durumunda, işten çıkarmaların valiler tarafından azami üç yıl süreyle izne bağlanabilmesini öngören bir tasarının Meclis'de kabul edilmiş olması bu çelişkiye başka bir boyut getirmiştir. Böylece, sıkıyönetim veya olağanüstü hal, iş güvencesi sağlamanın kaçınılmaz unsurları haline getirilmiş olmaktadır. TİSK Genel Başkanına göre, işten çıkarmaların sıkıyönetim iznine bağlanması "ekonomimizin işçilerin yönetimine bırakılmasıyla eş anlamlıdır" (Cumhuriyet, 7 Kasım 1984).

Görüldüğü üzere, sıkıyönetim uygulamalarının anlam ve niteliği üzerinde görüş beyan etme olanağı —hukuken tartışmalı da olsa— fiilen bazı çevrelerin tekelinde bulunan bir imtiyaz olarak devam edegelmektedir. Gerçekte, sıkıyönetim uygulamalarının genel olarak sosyal haklar, ve bu arada çalışma hakkı ve iş güvencesi açısından değerlendirilmesi bir bütün olarak yapılmalıdır.

Ancak, konumuzla ilgisi dolayısıyla anımsanması gerekir ki sıkıyönetim komutanlıkları, ilgili yasa uyarınca, kamu kesiminde işten çıkarma yetkisine bizzat sahiptirler ve bu yetkilerini —basından öğrendiğimize göre— kullanmışlardır. Acaba, sayın TİSK Başkanı, bu tür karar ve uygulamaları da "ekonomimizin işçilerin yönetimine bırakılmasıyla eşanlamlı" mı saymaktadır. ■

Saniyeler Önemliyse;
— ÜNİVERSİTEYİ, KOLEJLERİ kazanmak kolay!
— TÜBİTAK'ça onanmış matematik buluş kitabı:
AKILDAN ÇARPMA TEKNİĞİ çıktı.
Dr.Bahri Kaderoğlu
P.K.2 Şirinyer — İZMİR
400 Liralık posta havalesi veya puluyla gönderilir.
Dağıtım: Yetkin Dağıtım

ÖRGÜTLÜ SANAT, EĞİTİMLİ SANATÇI

■Yılmaz ONAY

UNİMA diye bir uluslararası kuruluş var. Bu kuruluş, kukla tiyatrolarının ve kukla sanatının, UNESCO'ya bağlı olarak uluslararası örgütlülüğünü sağlıyor. Aynen Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) kuruluşunda olduğu gibi (Uluslararası Tiyatro Enstitüsü için Bilim ve Sanat'ın Nisan ve Mayıs 1982'deki 17. ve 18. sayılarına bakınız). UNİMA kuruluşunun da her ülkede ulusal merkezleri bulunuyor ve örgüt işleyişi bu ulusal merkezlere dayanıyor. Bizde ITI'nin ulusal merkezi var, fakat UNİMA'nın ve daha bazı öteki sanat dallarının ulusal merkezleri henüz kurulamamış. Oysa Birleşmiş Milletler çerçevesindeki UNESCO'ya bağlı bu uluslararası örgütlenmelerin içinde olmak, her ülkenin sanatsal gelişmesine önmli yararlar sağlamakta. O kadar ki, örneğin Varna Kukla Tiyatrosu direktörü Yordan Todorov, bir konuşmasında, Bulgar kukla sanatının bugün eriştiği gelişimi, 1958'de UNİMA'nın çabasıyla Bükreş'te düzenlenen ilk uluslararası kukla tiyatroları festivaline katılmanın sağladığı başlangıca dayamıştı.

Avrupa ülkeleri içinde, UNİMA ulusal merkezi bulunmayan, yalnızca iki ülke var: Türkiye ile Yunanistan. Bu yılın Ekim ayında Varna'da yapılan altıncı Uluslararası "Altın Yunus" Kukla Tiyatroları Şenliği sırasında, Federal Almanya'nın UNİMA ulusal merkez yetkilisi Gisela Lohmann, özellikle gelip beni bularak, Türkiye'de ulusal merkez kuruluşunun ne aşamada olduğunu sordu. Düşündüm gerçekten: Ne aşamada?

Ülkemizde genel olarak kukla tiyatroları ve kukla sanatı alanındaki çalışmalar ne aşamada peki? İkisi arasında hiç bağlantı yok mu? Dahası, kukla sanatının çağdaş tiyatro sanatı içinde bugün eriştiği boyutlar yeterince biliniyor mu ki? Yukarıda sözünü ettiğim "Altın Yunus" şenliğinin beşincisini izlediğimde (1981), bu konuda ayrıntılı bilgi iletmeye çalışmıştım ("Kukla Tiyatrosu Deyip Geçmeyin", Yarın, Kasım 1981; Bilim ve Sanat, Ekim 1981). Bu kez aynı şenliğin altıncısını izlerken, aradan geçen süre içinde, gerek Bulgaristan'da ve gerekse çeşitli ülkelerde bu alanda zaten varolan gelişkinliğin üstüne, kuramsal, örgütsel ve sanatsal yönden daha da ileri gelişmelerin yaşandığını gördüm. Bizde bu gelişmenin başlayamaması neden? Gelenek mi yok? Hayır, gelenek var. Peki çalışma ve çaba mı yok? Bireysel çabalar var, ama kendiliğindenliğe bırakılmış.

EĞİTİMİN ÖNEMİ

"Haftada on saat oyunculuk, yirmi saat kukla tekniği eğitimi, dans, müzik, plastik, en az bir enstrüman

çalma, konuşma, kuramsal dersler —güzel sanatlar, tarih, ekonomi-politik vb.—. Haftada ortalama elli iki saat. Kukla tiyatrosu öğrencileri sabah saat sekizde girip akşam onda çıkıyorlar. Böyle bir dört yıllık yüksek öğrenim. Rejisörler içinse beş yıl. Böyle yoğun eğitime çok karşı çıkanlar var. Ama pratikte biz ısrarlıyız". Böyle diyordu Bulgar Devlet Tiyatroları Gn.Md.Yardımcısı ve okulda da hoca olan Dimitir Stoyanov.

Evet, tiyatro eğitiminin başlıca dallarından biri olarak kukla sanatçısı da böyle bir yüksek öğrenimle yetişiyor. Bu eğitim, ilk mezunlarını 1962'de vermiş. Bu yıl, otuz iki oyuncu ve dört rejisör, okulu bitirirken, otuz oyunculuk ve beş dereji öğrencisi okula başlamış. Sayıları gittikçe artan devlet kukla tiyatrolarında daha da fazla ihtiyaç bulunduğu için, dışarıdan (sayıları dört yüzü aşkın amatör tiyatrolarda yetişmiş) sanatçılar da sınavla alınıyor ve belli staj dönemlerinden sonra eğitimli sanatçılar düzeyine geliyorlar. Şu anda, akademiden yetişmiş sanatçı sayısıyla, böyle dışarıdan alınmış sanatçı sayısı birbirine yakın durumdaymış. Öte yandan, dışarıda bu sanatçıların yetiştiği amatör tiyatrolar da kendiliğindenliğe terkedilmiş değil. Onlar da profesyonel sanatçılarla çalışıyorlar ve yerel kurumlarca destekleniyorlar.

"Profesyonalizm" deyiminin altını çizercesine profesyonelliğe, profesyonel örgütlenmeye önem veren bu yaklaşım, aynı zamanda gene bir toplumsal örgütlenmeye dayalı bulunan yaygın amatör yaşamdan beslendiğinin de bir o kadar önemle altını çiziyor: "Bulgar profesyonel tiyatroları, o amatörlerden kaynaklanmaktadır", diyor Stoyanov.

Çalgıları da kendileri çalarak oyunun bir parçası haline getirebilen, dans, müzik, söz, oyun, teknik vb. bileşenlerin bir sentezi düzeyindeki "sentetik" sahne sanatına böyle varılıyor demek ki. Öte yandan, tiyatronun, hemen her kesimi kapsayan yaygın yaşanışma da gene ancak sanatın toplumsal örgütlenişi sayesinde varılabiliyor. Ve deniyor ki, bu gelişmenin başlangıcı da, uluslararası örgütlülüğe (UNİMA) ve onun çalışmalarına etkin katılım sayesinde olabilmiştir.

Ülkemizde de kukla tiyatrosu alanında çaba gösteren sanatçıların bulunduğunu biliyoruz. Bu sanatçılara destek olmak, bu alanda bir eğitim bölümü açmak, bir başkan bir de sekreterle olsun UNİMA ulusal merkezinin kurulmasını sağlamak, uluslararası etkinliklere katılmak vb. gerek ulusal, gerekse uluslararası örgütlülük aşamasına geçmek, çok mu zor, çok mu pahalı? Bir Zeki Müren konserinden, bir televizyon eğlence programından, bir Sheraton düğününden, Bir TÜSİAD'ın (dernek olduğu halde) siyasal ve ekonomik fetvalar çıkaran uluslararası sermaye "seminer"inden daha mı pahalı yani? Hayır.

Ama diyeceksiniz ki: Oohoo, kukla tiyatrosuna gelene kadar, daha... Evet, orası da öyle. Ve asıl "zor"luk da orada ya! ■

BİR TESADÜFİ RÖPORTAJ

■Yağmur ATSIZ

Frankfurt'tan Köln'e giden Intercity Ekspresi'nin lokantalı vagonundayım. Saat 21.30 suları. Yorgun ve keyifsizim. Bu kez birlikte çalıştığım kamera takımı hiç iyi değildi. Sabah randevuya 35 dakika geç geldiler. Otobandan şehre giriş yolları tıkalıymış. Laf ola, beri gele! Sanki o yolların, hele sabah saatlerinde, tıkalı olmadığı varmış gibi... Üstelik kameraman ağır kanlıydı. En basit sekanslar için bile benim tâlimât vermem gerekiyordu. Sesçi kız dağınıktı. Gerekli mikrofonlardan bir bölümünü —ne istediğimi başından anlattığım hâlde— arabada bırakmıştı. Üstelik kameraman kız arkadaşını da berâber getirmişti. Tahta Felemenk papuçlu, yırtık blucinli, ağzı çikletli bir tâze... Hiç tv çalışması görmemişmiş de, merak ediyormuş da, bilmem neymiş de, filan falan... Bütün gün onu da sepet gibi yanımızda dolaştırdık. Kamera asistanı derseniz oburun biri. Her yirmi dakikada bir sosis yemek üzere kayboluyor. O kadar sosisi neresine sığdırdı anlayamadım. Zâten bu Frankfurt Kitap Fuarı'na her gelişimde hey-heylerim tutar. 312.000 kitap, 91.000 ilk basım, 62.000 yayınevi. Hangi birine bakacaksınız? Her yıl olduğu gibi yine migrenim tuttu tabii. Neyse bitirdik, vedâlaştık, "Yarın sabahı beklemeksizin, Köln'e döner dönmez Kopyahâne'ye verin materyali!" diye tenbihledik, onlar otomobille çekip gittiler ben de işte trenle dönüyorum. Ama tâlihsizlik orada da yakamı bırakmadı ve peronda "kâzib edebi şöhret"lerimizden birine yakalandım. Aslında kendinden öyle bahsettiğimi farketse bana kızar. Ama ne yapayım; bana zâten kızıyor. İkincisi, son yıllarda kendi yazdıklarından başka birşey okumadığı için bu "tesâdüfi röportaj"ın nasıl olsa farkına varmayacağını tahmin ediyorum. Trende, mecburen berâberiz artık. "Senin biletin nasıl olsa birinci mevkidir. Salon sosyalisti, gel de ikinci mevkide benimle birlikte otur! Böylece biraz halkı da tanımış olursun" dedi. Bir insan başka bir insanın sinirine dokunmaya başladı mı artık onun herşeyi batar. Aslında pek aldırmam, fakat bana 'sen' demesi de âsâbımı bozuyor. Üstelik söylediğinin ipe sapa gelir yeri yok: Evet, biletim birinci mevki. Ancak ben görevli olarak seyâhat ettiğimden bu benim hakkım. sonra bana "halkı" (yâni Alman Halkı'nı) tanıma tavsiyesinde bulunan bu zât-ı muhterem, üç buçuk yıldır Almanya'da olmasına rağmen, değil Almanca okuyup yazmak, ağzını açıp saati sormaktan âciz hâlâ. Almanca olarak söyleyebildiği tek şey, katıldığı bazı gösteri yürüyüşlerinden kaptığı, özümsediği meşkuk ve "yaşasın uluslararası dayanışma" anlamına gelen bir slogan. Hoş, Türkçe'de de sloganlardan başka pek birşey çıktığı yok ağzından ya, neyse. Dedim ya, berbat bir gün. Köln'e bir kapağı atabilsem. "Gelin, lokantalı vagona oturalım. Birşeyler içeriz" teklifinde bulundum. Niyetim, iki saatlik yolculuk boyunca kendimi alkolle yatıştırıp, durumumu biraz olsun tahammül edilebilir kılmak.

— İçkiler senden olursa gelirim.

— Tamam, tamam, hadi gelin!

Daha yerlerimize oturmadan Yugoslav garsona iyi kadehle bir şişe şnaps ısmarladım.

— Bütün bir şişe mi? Hepsini mi içeceksiniz?

— Hayır, ama ikide bir gidip gelme olmasın diye.

— Peki ama, kasa fişi kesmem lâzım. Nasıl keseyim?

— Canım, sonunda kaç kadeh içtiysek hepsine toptan tek bir fiş kesersiniz. Uzatmayın!

Adamcağız, alkolik olduğumuza hükmederek, ama güneyli kıvraklığına sâhip olduğu için, gerçekten de uzatmayarak isteğimi yerine getirdi. Bizimki, tabii konuşulandan hiç birşey anlamadığı için, ne olduğunu sordu. Anlattım. Cevabı hazırdı:

— Bu Almanlar işte böyle hıyar ve hödük olurlar. Ulan, getir, be herif. N'olucak yâni!

— Alman değil, Yugoslav...

— O da Almanlaşmış, desene...

— Siz hiç Almanca bilmediğiniz hâlde Almanlar hakkında böylesine kesin yargılara nasıl varabiliyorsunuz?

— Oğlum, dil bilmiyorsak kör de değiliz ya! Biraz zekâmla biraz da sanatçı sezgisiyle ben bunların ciğerini okudum. Hem de daha geldiğimin haftasına varmadan.

İçimden 'lâhavle' çekerek şnapsa yumuldum ve konuyu değiştirmek amacıyla şu sıralar tezgâhta ne olduğunu sordum. Alman Toplumu'ndaki sosyolojik, psikolojik ve politik çelişkiler üzerine bir uzun deneme hazırlıyormuş. "Ne mal olduklarını tabak gibi ortaya koyacağım. Bomba gibi patlayacak" dedi.

— Aman, elinizde melinizde patlamasın da...

— Sen dalga mı geçiyon, yakışıklı? Karılarının ne orospu olduğunu da anlatçam. Hele bekle! Olay yaratacak, olay!

Sonra benim hakkımdaki görüş ve tahlillerini sıralamaya başladı. İşte ben Almanlarla pek haşır neşir olmuşum, artık "bizden" değilmişim. Burnum büyükmüş, çünkü Bilmem-Ne-Grubu'nun bilmemneredeki bilmem- kaçıncı, bilmemkimi tel'in toplantısına katılmamışım. Bunlar ilerisi için çok aleyhimde puanlarmış. Hem Alamanya Gurbeti'ndeki "deryâ gibi" sanatçıları tanıtmak için de çabam yokmuş. Daha neler de neler. Velhâsıl bir yükleniş ki Mohaç'ta Balı Bey Fırkası'nın sol cenahtan dörtnala savleti bunun yanında çocuk oyuncağı kalır. Ne uğursuz günmüş, yârabbi! Bu tren de kağnı arabası gibi mübârek. Makinist uyuyor mu? Biraz daha hızlı sürsene, be adam!... Şnaps fikri iyi bir fikir değildi galiba. Bizim yiğit, kafayı buldukça daha da verip veriştirdi. Almanlar saçma sapan bir fikir için "Schnaps-

Idee" deyimini boşuna uydurmamışlar.

Koblenz'te vagona ansızın sekiz dokuz kişilik kızlı erkekli bir gençler grubu doluştu. Artık nereden geliyor idiyseler, bayağı bir şarap coşkusu içindeydiler. Gülüşmeler, itişmeler, bağrışmalar filan derken lokantalı vagon bir anda şenlik yerine döndü. Masalara yerleşme işini de âdetâ bir köşe kapmaca oyununa döndürdüler. O sırada bizimki, Almanların şamatacılığı ve edepsizliği üzerine dehşet-engiz bir nutka başlarken dört kişilik bir masaya beş genç sığışmaya uğraştı, iki kızla iki erkek oturabildi, beşincileri, yirmi yaşlarında uzun boylu bir delikanlı, ayakta kaldı. En sarhoşları oydu. Neşeli bir tavır ve peltek bir dille, "Ne yapalım, ben de burda dururum öyleyse" dedi. Bunun üzerine kızlardan biri kikirdeyerek sordu: "Bütün yol boyunca tepemize mi dikileceksin yâni?"

O anda hiç beklemediğim birşey oldu ve oğlan şöyle bir yalpalayıp yarı şaka yarı ciddi teatral bir poza bürünerek şu mısraları okudu:

"Yaşamak! Bir 'meşe' gibi tek ve hür
ve bir orman gibi kardeşçesine, bu hasret bizim!"

Gençkız yine kikirdedi:

— Ne dedin, ne dedin? Yeni şiirin mi?

— Nâtsim Hikmet bu, salak, Nâtsim Hikmet! Hiç duymadın, değil mi?

— Duymadım. Ben zâten aşk şiirlerinden hoşlanırım (kikir-kikir).

— Öyleyse hiç mâzeretin yok, kikirdek. Çünkü en güzel aşk şiirlerinden birkaçını da Nâtsim Hikmet yazmıştır. Heine'ninkilerden, Hölderlin'inkilerden bile güzel. İnsan Türkçe bilse de, bir de asıllarından okusa...

Kadehimi hemen hemen silme doldurarak yerimden kalktım ve Delikanlı'nın yanına gidip uzattım:

— Yarasın!

Sevimli yüzü ve hafif çakmaklanmış gözleri aydınlandı:

— Oooo, piyango mu vurdu bana? Neyle hakettim bunu?

— Nâtsim Hikmet'le. Ben de severim onu.

— O hâlde Hikmet'in şerefine!

— Aynen!

Bir dikişte kadehi boşalttı, gülümseyerek geri verdi. Ben de ona gülümsedim. Sonra dönüp yerime oturdum.

Yanında mevkufen yolculuk ettiğim yurtdaşım şaşkın şaşkın olup bitenleri seyrediyordu:

— N'oldu, len? Niye içirdin gâvura güzelim rakıyı? Ne dedi ki?

— Hiiç, önemli birşey söylemedi. Çocuğun tipi hoşuma gitti, ikrâm ettim.

— Anaaa, oğlum, sen kırk yıl kalmışsın ama bu Alamanları hiç öğrenememişsin. Bu herifler beleşçi, annıyon mu, yakışıklı? O sana ne verdi ki? Bunlar hayvan, oğlum, bunlara insan muâmelesi yapılır mı? Hayvan bunlar... Bak, ben bu yazdığım incelemede diyom ku...

Kadehimi doldurup geriye yaslandım. Bir sigara tellendirdim...

(Bremen 18 Ekim 1984)

YARIN

40. SAYI

• Metin Demirtaş — Ataol Behramoğlu / Şiirde İmge Üstüne • Cüneyt Arcayürek — Mustafa Ekmekçi — Emin Çölaşan ile basın ve gençlik üstüne konuşmalar • Yılmaz Onay / Yabancılaştırma Üstüne • Günümüz Türkiyesinde Halkoyunları • Çalışan Gençler • Sözde İslam Tıp Kongresini Kınıyoruz • Nikaragua Yine Sandinist • Yüksek Okul Gencini Bekleyen Tehlikeler • Paran Kadar Yürt • Nasıl Beslenmemiz Gerekir ? • Özerk ve Demokratik Üniversite •

ABONE KAMPANYASINA KATILALIM !
YARIN'A ŞİMDİ ABONE OLALIM !

Abone Koşulları : Yurtiçi / Yıllık 1500 TL — Altı Aylık 800 TL. Yurtdışı / Yıllık 30 DM—Altı Aylık 16 DM.
Tek istekler için 200 liralık posta pulu gönderiniz.
Posta Çeki No: 16486 o
Yazışma Adresi : P.K : 723, Kızılay, Ankara.

YENİ ŞAFAK
KİTABEVİ
ve DAĞITIM
KÜLTÜR HİZMETİ
Kitapta %20 İndirim
• Yardımcı Ders Kitapları
• Ders kitapları
• Bilimsel - Sanatsal yayınlar
• Süreli yayınlar
SÜREKLİ İNDİRİM
Dergilerde %10 indirim
%25 İndirimli Bölüm
Adres: Muvakıthane Cad.
No : 30 - Kat: 2
Kadıköy/İstanbul

SERGİ
KİTABEVİ
• İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
• Bilimsel - sanatsal yayınlar
• Süreli yayınlar
• Kırtasiye gereçleri
HİZMETİNİZDE
Adres: Birinci Beyler Sokak.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

ÖĞRETMENSİZ OLMAZ

■ Nihat AKSOY

Önemli olaylar için belirli anma tarihleri konması, o konudaki sorunların anımsanması açısından bazı yararlar sağlamaktadır. "Dünya Çocuk Yılı/Kitap Haftası/ Sakatlar Haftası/Öğretmenler günü..." gibi belirli zamanlar, bazı sorunların altını çizmek açısından iyi fırsatlar yaratmaktadır. 1981 yılından beri kutlanan "Öğretmen Günü" de bu açıdan fırsatlar yaratmıştır.

Uzun yıllar "Öğretmenler Günü" 16 mart günü idi. Türkiye'de öğretmen yetiştirmek üzere bir meslek okulunun ilk açılış tarihi 16 Mart 1848'dir. Bu okulun açıldığı tarihin yıldönümü hem "Öğretmenler Günü" hem de "Öğretmen Okulları" günü olarak kutlanırdı. Köy Enstitüleri Kanunu'nun Meclis'te kabul günü olan 17 Nisan (1940) günü de "Köy Enstitüleri Bayramı" olarak 1954 yılına kadar kutlandı. 1981 yılında Atatürk'ün "Millet Mektepleri Başöğretmenliği"ne başladığı 24 Kasım 1928 tarihi yıldönümü "Öğretmenler Günü" olarak kabul edildi ve bu gün Milli Eğitim Bakanlığı'nca "resmi" bir bayram olarak kutlanmaktadır. Bu günün, eski öğretmenler gününe göre farkı, resmi oluşu ve Bakanlığın resmi direktifleri doğrultusunda kutlanmasıdır. Eskiden 16 Mart "Öğretmenler Günü" öğretmenler arasında da, öğretmen örgütlerinin yürütücülüğünde geleneksel olarak kutlanırdı. Gönül isterdi ki, 24 kasım da öğretmenler tarafından kutlansın, öğretmen ve eğitim sorunları dile getirilsin ve Milli Eğitim Bakanlığı bu sorunlara eğilmek zorunda kalsın. Böyle olmadı. "Öğretmenlik Tanrı mesleğidir, onun için fazla parayla yapılmaz", "Öğretmen eli öpülecek kişidir!.." türünden klasik hamasi nutuklarla geçiştirildi. Resmi sicillere göre başarılı görülen birkaç öğretmene nutuk çektirmekle "Öğretmenler Günü" yapılması yararlı olmamaktadır. Ben bu tarihi, sorunların altını çizmek için bir fırsat saydım. Burada öğretmenlerin sorunlarının bir dökümünü yapmayı düşünmüyorum. Ancak bazı sorun kaynaklarına eğilerek, "eli öpülesi" öğretmenin nasıl "el öpmeye" zorlandığına işaret etmeye çalışacağım.

ÖNEMLİ BİR MESLEK

Önemli meslek ne demek?.. Öteki meslekler önemsiz mi?.. Kuşkusuz değil. Öğretmenliğin inceliği ve önemi doğrudan doğruya insana yönelik oluşundandır. Her mesleğin insana yönelik yanı vardır, ancak çoğu dolaylı ve aracılıdır. Öğretmenlik aracısız ve dolaysız insanla yüzyüze olmayı gerektirmektedir. Bu insanların çoğu küçük ve sorunludur. Bu ham ve sorunlu insandan bir kişilik örmek elbette zordur. Öte yandan öğretmen, "ulusal devlet" kavramının yerleşmesinden sonra devletin resmi ideolojisini yayma yükümlülüğü altına da sokulmuştur.

1789 Fransız Devrimi "İnsan Hakları" arasında "eğitim hakkı"nı da getirmiştir. Bir insanlık hakkı olan eğitim, çocuğu da kapsamıştır. İşte en önemli eğitim öğesi olan öğretmenlik, her yaştaki insanın eğitilmesi gereğinden doğmuştur. Küçük insanın eğitimi bilimsel bir incelik istiyordu. Sadece okur yazar olmakla, öğretmen olmanın mümkün olmayacağı kabul edildi.

Bilim ve siyasetin konusu haline gelen eğitim, öğretmenlik mesleğinin önemini durmadan artırmıştır. 1870 sonrasında Alman Birliğinin kurulması girişimlerinde öğretmenin büyük önemine değinilmiştir. Bizde 1908 II.Meşrutiyetini gerçekleştirenler, yeni siyasal ve toplumsal değerlerin nitelikli öğretmenlerle kazandırılacağına kesin inanç taşıyorlardı. Bu yüzden öğretmen okullarının ıslahatına büyük bir önem verdiler. Başta Atatürk olmak üzere Cumhuriyet liderlerinin, daha Kurtuluş Savaşı başlarından itibaren eğitime önem verdikleri bilinmektedir. Cumhuriyet liderleri de iyi bir eğitimin nitelikli öğretmenlerle gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Daha ilk yıllarda, dilde ve alfabede yenileştirme ve sadeleştirme yanında, nitelikli öğretmenler yetiştirme için hiçbir fedakarlıktan kaçınmadıklarını söyleyebiliriz.

Bu çağdaşlaşma girişiminin bazı kopukluklarla 1946 yılına kadar sürdüğünü gözlüyoruz. 1935-46 arasında kurulup gelişen Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri hem pedagojik hem siyasal formasyonu yönünden nitelikli öğretmen yetiştirmede, dünyaca örnek gösterilecek kurumlar olarak Eğitim Tarihine geçtiler. 1946'dan sonra bezirgan politikacının hedef tahtası yapılan öğretmenler artık elverişsiz ortamlarda yetiştirilmeye başlandı. Bu çözülme, öğretmenlik mesleğinin zengin deneyimi ve olumlu geleneği sayesinde 1966'lara kadar sürdü. 1960'dan sonra benimsenen "her okur yazarın öğretmen olabileceği" anlayışı, 1980'e doğru öğretmenlik mesleğinin sonunu getirdi.

ZOR MESLEK

Öğretmenlik zor bir meslektir. Bu zorluk iki yönlüdür. Birincisi mesleğin kendi öz yapısından gelir. İkincisi, çalışma koşulları ile ilgilidir.

Çeşitli yaş ve zihinsel düzeylerdeki insanların eğitiminin, inceltilmiş bir iş olduğuna yukarıda da değinmiştim. Örneğin; çocuk çok zekidir, doyurulması zordur. Geridir, çok uğraşırsınız. Bunlar bir araya getirilirse hangisine nasıl davranılacağı bir sorundur. Böyle bir sınıfta bir orkestrayı yönetmekten çok daha zor bir durumla karşı karşıyasınız demektir. Çeşitli uyum sorunları ile karşı karşıya gelirsiniz. Disiplin ve moral sorunları, arkadaşlık ilişkileri, aşkları, kavgaları hep sizi bulur. Annesinin babasının sorunları da size gelir. 4 - 8 yaş arasındakilerle, içinizden gelmese de oynamak, şarkı söylemek zorundasınız. Kimi veliler gelir, çocuğunun falan çocukla oturmasını istemez. Kimisi hiç okulun semtine uğramaz. Azarlayınca bayılanlar olduğu gibi, evinde ve çevresinde dayakla eğitilmeye alıştırılmış olanlar da vardır.

Öğretmenliğin çalışma koşulları o kadar çok sorun getirir ki, say-

makla bitmez. Örneğin, öğretmenin dili başının belasıdır. Derslerin çoğu dile dayalıdır. Sancılı değişim süreci geçiren toplumumuz her laftan bir politika çıkarmak eğilimindedir. Öğrenmeyi kolaylaştırmak için bulduğunuz anlatım örnekleri başınızı derde sokar. Bunun çok acı örnekleri yaşanmıştır. Bakanlığın hazırlattığı Biyoloji kitabından "evrim" kuramını anlatan öğretmenlerin başlarına gelmedik kalmamıştır. Kafası safsatalarla doldurulmuş çocuğa anlattığınız fen ve doğabilgileri dersinin, masum işlenişinin ne gibi dertler getireceği bilinmez. Niteliksiz yöneticiler peşinizde gölge gibi dolaşıp kusur arayabilirler. Öte yandan geçim sorunlarınız zaten sizi sıkboğaz etmiştir. Aldığınız ücret insanca yaşamaya yetmez, toplumun zavallı adamı durumuna düşersiniz. Öğrenciniz sizi himmete muhtaç birisi olarak görürse işleriniz çıkmaza girer. Paranıza göre, insanca yaşanacak ev bulamazsınız. Köylerimizde kiralık ev bulmak olanaksızdır. Yıllardır süren "öğretmenlere lojman" teranesi artık hayal kurmaya bile yaramıyor. Et yiyemezsiniz, çocuklarınızı besleyemezsiniz. Yollar kapanır aylarca kente gidemezsiniz. Hasta çocuğunuzu eşinizi kente ulaştıracak araç ve ulaşım olanağı yoktur. Gece kente gelirsiniz görevlileri bulamazsınız. Zamansız ve izinsiz geldiğiniz için yöneticilerin azarını işitirsiniz. Köyde Devlet adına yapılacak sahipsiz ve ücretsiz tüm işler öğretmenin sırtına kalmıştır. Parti delegesinin hatırı için sürülürsünüz.

"ÖĞRETMEN BARİ OLSUN!.."

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanının son günlerde verdiği, birbirini tutmaz demeçleri, yıllardır süregelen acı gerçeği apaçık ortaya koydu. "Öğretmen açığı var", "Öğretmen açığı yok", "emekli öğretmenlere görev vereceğim", "askerliği gelen gençlere öğretmenlik yaptıracağım"!... 1946'dan sonra okul ve öğretmen talebini karşılayamayan Bakanların sık sık başvurduğu bir yöntem "vekil öğretmen" çalıştırma olmuştur. Önceleri belki olağan karşılanabilecek olan bu önlemi, Cumhuriyetin 62. yılında acı bir gerçek olarak karşılamaktan kendimizi alamıyoruz. Bu açık davete çoğu kez başka iş bulamayan, hatta başka işde çalışma yeteneği olmayanlar, gönülsüzler ve "naçar" kalanlar karşılık verirler. Asıl önemlisi, niçin öğretmen açığı?.. Niçin öğretmenlik istenmiyor?.. 1960'dan sonra yürütülen Sağlık Sosyalizasyonuna koşan doktorların sayısı oldukça kabarıktı. Bugün dağ başlarına tırmanan teknik elemanlar, hep vatana hizmet aşkıyla gitmiyorlar; onları çeken iyi ücrettir. Yukarıda saydığımız meslek riskleri, ancak doyurucu ücret ve sağlam güvencelerle çekilebilir. Taşrada polislik için kuyruğa giren genç hanımlar, acaba neden öğretmen olmak istemiyorlar?.. Niçin hemşirelik, maliye memurluğu vb. öğretmenliğe yeğleniyor?.. Ne oldu öğretmenliğe?.. Aslında ne olduğu ortada. 1945 sonrasında korumasız kalan öğretmenler, yalnızlık duygusu içine düştüler. Bu boşluğu kendi örgütleriyle doldurmaya çalıştılar. Onu da dondurdular. Şimdi başka alanda iş bulabilen kişi böylesine zor ve korumasız bir mesleği niçin istesin?.. Kentte bile bu güvenceler yok. Öğretmenler dışında tüm devlet memurları tabldotla indirimli yemek yiyebilirken, öğretmen bakkala borçlanıyor, zeytin ekmeği zor alabiliyor. Ankara'da sabahları her semtte renk renk servisler dizilirken kentin en ücra yerlerine araba bekleyenlerin pek çoğu öğretmenler. Öğrencilerinin acıklı yaşam öyküleri de üstüne tuz-biber.

Bir başka sorun, öğretmen okullarının kapatılması, 1970'lere kadar ilköğretmen okulları en süzme köy çocuklarını alıp yetiştiriyordu. Bunların bir kısmı yüksek öğretmen okulları aracılığı ile üniversiteye kavuşuyordu. Bir kısmı eğitim enstitülerinde yüksek öğrenim görüyordu. Spor ve güzel sanatlar eğitiminin en üst düzeyine eğitim enstitüleri aracılığı ile ulaşan yetenekli yoksul çocukları artık bu olanaktan yoksun. 1970 yılında ilköğretmen okulları liseye dönüştürüldü. Ve bu, ilginç bir sloganla yapıldı: "Köy çocuklarına üniversite kapılarını açıyoruz!.." Durumuna güvenen çocuklar zaten fark sınavları ile bu kapıyı açıyorlardı. Bu değişiklik sonucu, ilkokul öğretmeni yetiştirmek için kıytırık yüksek okullar açıldı: İki yıllık eğitim enstitüleri... En yetenekli çocuklar üniversitenin envai çeşit bölümlerine girerken, en zayıflar öğretmenliğe... Bu yol açılınca artık öğretmen yetiştirmek için devletin yük çekmesine gerek kalmadı. Üniversiteye bağlı irili ufaklı okulları bitirenler öğretmen olabilecekti. YÖKsel düzenleme büyük tantanalarla öğretmen okullarını üniversite kapsamına aldı ve eritti. 1983'de bakıldı ki öğretmen yok... Milli Eğitim Bakanlığı telaşa düşüp, öğretmen okulları açma hazırlığına başladı. Ne ki, bu yetkiyi ancak İhsan Doğramacı'nın izniyle kullanabilecekti. O da bu yetkiyi vermiyor. Yetkiyi verse bile, önce Bakanlıktan devraldığı tesisleri vermeyecek. Şimdi Bakanlık öğretmen yetiştirmek için gecekondu kiralamak zorunda. Daha önemlisi, öğretmen yetiştiren öğretmenleri dağıtan Bakanlık, tıpkı 1909'da olduğu gibi işe baştan başlayacak. Öğretmenlik nasıl istenmiyorsa, öğretmen yetiştiren öğretmenlik de istenmeyecektir.

Sonuç olarak, şurada burada okuyup, çeşitli kapıları çaldıktan sonra iş bulamayan gençler "eh bari öğretmen olayım" deyip gelecekler Milli Eğitimin kapısına. Çocuğunun gücüne, yeteneğine güvenemeyen veli de, Kayserili tüccar gibi "öğretmen bari olsun" diyecek.

SONUÇ

İyi öğretmen sorunu, temelde iyi iktidar sorunudur. Halkın çıkarını düşünmeyen iktidar sahipleri, sorumlu bürokratlar, kendi çocuklarını okutacak iyi eğitim kurumlarını ve iyi öğretmenleri bulurlar. Onlar halkın eğitiminden de vazgeçmezler ama, onun için televizyon yeterlidir. Televizyon, ideolojik eğitimin iyi bir aracıdır. Onunla pekâla uyutmak mümkündür. Din eğitimi için, ırkçı eğitim için, televizyondan iyi araç olur mu? Oysa gerçek bir eğitim düzeninde öğretmenin yerini hiçbir araç tutamamıştır, tutamaz. Ne gelişen teknoloji, ne de uzaktan eğitim yöntemleri öğretmenin önemini azaltamayacaktır. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinde öğretmenin artan önemi bunun en açık kanıtıdır. Halkın yararını düşünen iktidar sahipleri, insan haklarının bir gereği olan çağdaş eğitimi uygulayabilmek için önce yetenekli, bilinçli, sorumlu bir öğretmen ordusu yaratmak zorundadırlar. Bu işi yapmaları için en büyük avantajları, hâlâ meslek sorumluluğunu taşıyan öğretmen ve yakın tarihin deney birikimidir. Sistem operasyonu, düzenleme, ayarlama, rotasyon, sürgün gibi yöntemlerle sindirilmeye çalışılan yetkin bir öğretmen ve eğitimci birikimine sahip bulunmamız en büyük güvencemizdir. Halkı düşünen iktidarların, öğretmenlik mesleğini saygın, istenilen, aranılan bir meslek haline getirmesi mümkündür. Değerli öğretmenlerimiz de sorumluluk bilinci içinde öğretmenliği tarihsel bağlarına sadık kalarak ayakta tutmaya çalışacaklardır...

Mutlu günler öğretmenim!.. ■

SEZAİ KAYNAK:

"Çocukların bedensel ve tinsel gelişimi gözardı ediliyor"

Söyleşi: Nihat AKSOY

Ülkemizde, çocuk yazınının bugün de çıkmazda olduğu söylenebilir. Bunun çeşitli nedenleri bulunuyor. En başta çocuğun kolay sömürüye elverişli olması geliyor. Çocukluk çağının duyguları çarpıtılmaya çok elverişli. Çok kötü yazın ürünlerini, tıpkı çok kalitesiz giyim eşyası gibi, eğlencelik gibi allayıp pullayıp çocuğa satmak mümkündür. Nasıl olsa çocuk, gerçeğin geç farkına varacaktır.

Eğer onları düşünen sorumlular da yoksa her türlü at oynatılır. Kimi zaman da devlet denetimi ters işletilip sömürücülerin ekmeğine yağ sürülür.

Özkaynak Yayıncılık, sağlıklı bir yol tuttu. Özkaynak sahibi Sayın Sezai Kaynak'ın ötekilerden bir farkı var: Sayın Kaynak, uzun yıllar başarılı ilkokul öğretmenliği, yüksek öğrenim gördükten sonra Türkçe-Yazın öğretmenliği yaptı. Eğitim üzerine yazdığı denemelerle de eğitimci kişiliğini ortaya koydu. Bugün öğretmenlik yapmıyor ama, öğretmenlerle, öğrencilerle ve eğitim konuları ile iç içe yaşıyor. Pek çok yayımcımızın gözardı ettiği öğretmen, öğrenci ve eğitimcilerle iletişimi sıkı tutuyor. Bir yandan bu iletişimi sürdürüp çocuk yazını bilgi birikimini artırırken, diğer yandan dünya çocuk yazınının klasiklerini çevirtip yayımlamakla doğru bir yol tutmuş oldu. Leyla Onat gibi değerli bir sanatçıyı çevirmen ve sanat danışmanı olarak değerlendirmesi, sağlıklı tavrının bir başka kanıtıdır.

☆ **Sayın Kaynak, kısa özgeçmişinizi öğrenebilir miyim?**

★ 1952 Sakarya doğumluyum. Yaşantımda düşünce ve davranışlarımı belirleyen etmenlere gelince: Kitaba ilişkin coşku ve sevgiyi Hasanoğlan İlköğretmen . Okulu'nda edindim. Sekiz yıl ilkokul öğretmenliği beş yıl da Liselerde Edebiyat Öğretmenliği yaptım. Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nü bitirip Edebiyat Öğretmeni oldum.

Bugün Özkaynak—Basın-Yayın'ın başında bulunuyorum.

☆ **İyi bir eğitimci, iyi bir Türkçe-Edebiyat öğretmeni olduğunuzu ve alanınızla ilgili yazılar yazdığınızı biliyoruz. Sizi dersaneden çocuk yayıncılığına çeken etmenler nelerdir?**

★ Teşekkür ederim. Edebiyat öğretmenliğini bırakmam kolay olmadı. Beri yanda ise yayıncılık da yıllardan beri vazgeçemediğim bir tutkuydu.

Özel olarak çocuk yayıncılığı beni çekiyordu. Bir yanda toz-pembe bulutlar içinde, sadece hayal dünyasında çocuğu gezdirmeyi hüner sayan, bir ucu ırkçılığa, militarizme varan gerici ve tutucu anlayış, beri yandan on yaşındaki çocuğu grev gözcüsü yapıp, toplumcu çocuk yayıncılığı yaptığını sanan sakat anlayış. Elbette doğruya yatkın ve yakın işler de yapanlar vardı. Ama ben de güzel ve doğru şeyler yapabileceğim inancındayım.

Önce mevcut çocuk kitaplarının mesaj çözümlemesini "Kadere karşı gelinmez", "Beş parmağın beşi bir değil", "İnsan güçsüzdür", "Parayla saadet olmaz", "Eski köye yeni âdet girmez", "Böyle gelmiş böyle gider". Bizim kitaplarımızın duyuruları yukardakilerinin karşıtı olmalıydı. Ve de öyle yaptık, yani böyle gelmiş, böyle gitmemeli dedik.

• Bir vuruşta, gürzüyle, elli kişiyi paramparça eden militarist yayınların, Amerika ve Hürriyet diyerek her sorunu çözen Tommiks ve Teksasların çocuk yayıncılığı olmadığına inanıyordum. O halde bizim yayıncılığımız duygu ve düşünce sömürüsüne, şiddet tapıncına karşı olmalıydı. Yaşam gücünü artırıcı, umut ve değişim yüklü, insan sevgisi yurt ve bağımsızlık sevgisini, evrensel barış ve kardeşlik duygusunu artırıcı olmalıydı.

Özkaynak Yayınlarının ilk 6 kitabının, Puşkin, Tolstoy, Walt Disney, Eno Raud, Grim Kardeşler gibi seçkin yazarlardan oluşması, bir raslantı değil, çocuk yayıncılığının kendisine özgü ve diğer yayın alanlarından daha titiz bir öz, biçim ve de biçem gerekliliğiyle doğrudan ilgilidir. Dikkat edilirse yayınlarımızın renk ve kağıt kalitesi de kitapların özüne ve estetik dokusuna katkı sağlayacak biçimde gerçekleştirilmiştir.

Bizim asıl amacımız; belirli bir program çerçevesinde bu alanda görülen eksikliği, kollektif bir çalışmayla en aza indirgemektir. Şimdiye değin çocukların duygu ve imge dünyası yeterince hesaplanmıyor, bedensel ve tinsel gelişimi gözardı ediliyordu. Paralel bir konu da renk, biçim, resim olayı, genel anlamda güzel duyu sorunu; çocuğu bu planda da ciddiye almak gerekiyordu. Bunu başarmaya çalıştık.

Bir diğer önemli konu, çocuk edebiyatı özelde çocuk kitapları, çocuğu imgeden, gerçeğe, akılcı düşünceye, bencil davranışlardan, paylaşmaya yöneltebilir belirlemesiydi. Olaya böyle yaklaşınca çocuğu hep alıcı olmaktan çıkaran, bağımsızlık bilinci veren, ortaklaşa üretmenin ve eşitce paylaşmanın yüceliğini sezdiren, yaratıcı yeteneklerin yolunu açan kitapları amaçladık.

☆ **Bugüne dek yayınlanmış kitaplarınız nelerdir?**

★ A.Puşkin "Yaşlı Balıkçı ve Kırmızı Balık", Grim Kardeşler'in "Kar Beyazı ile Gül Pembesi", Eno Raud'un "Yaz Masalları", Lev Tolstoy "Çocuklar İçin Öyküler", Walt Disney "Yumak", Halk Masalları "Alyanuşka ile Küçük Kardeşi İvanuşka".

☆ **Gündemde başka neler var?**

★ Ressam Çevirmen Leyla Onat'ın hazırladığı mitolojik öykü kitabıyla, on yedi ayrı ülkenin geleneğini, göreneğini, folklorünü yansıtan Hadiye Nugay'ın hazırlamış olduğu Ulusal Halk Masalları dizisi bulunuyor. Uzun zaman dilimi içinde eğitim ve sanatla ilgili yayınlar tasarlıyoruz.

☆ **Çocuk yazını malzemesi olarak Türk masallarından da yararlanacak mısınız?**

★ Elbette, zaten Ulusal Halk Masalları dizisinde bizden Dede Korkut yer alıyor. Diğerleri de peş peşe gelecek.

☆ **Sayın Sezai Kaynak, yayınladığınız Dünya Çocuk Klasiklerinde madde, resim, basım tekniği gibi konularda kaliteye önem verdiğinizi gördük. Bu tutum kitapların maliyetini yükseltme pahasına yapılmış. Bu tutuma sizi hangi etmenler götürdü?**

★ Çocuk kitabı belirli bir "albeniyi" de gerektiriyordu. Güzelduyu, renk ve kağıt kalitesi okuma coşkusunu artırıyordu. Bu konudaki politikamız bu belirlemelerle ilgilidir.

ADAM YAYINCILIK: 2,5 YILDA 230 KİTAP

"Görevimiz, kitabın yayın tarihindeki yerini almasına aracı olmaktır"

İnci ASENA (Adam Yayınları Genel Yönetmeni)

☆ Yeni bir yayınevi olmanıza karşın kısa zamanda önde gelen yayınevleri arasına girdiniz. Bunu yayınevinizin hangi özelliğine bağlıyorsunuz?

★ Önde gelen ya da büyük yayınevi olmamızı sağlayan iki önemli öğe var. Biri nicel. Belli bir sermaye ile işe başlama şansına sahiptik. Bu kısa zamanda çok sayıda kitap yayımlayabilmemize yaradı. Sayısal çokluk tek başına pek önemli değildir. Burada nitel öğe işin içine giriyor. Türk ve dünya yazınlarının önemli yazarlarından kitaplar yayımlamak ilkesini benimsedik. Böylece kısa zamanda sizin deyiminizle "önde gelen ya da büyük" bir yayınevi olduk.

☆ Yayınevinizin çalışmalarının sayısal bir özetini yapar mısınız?

★ Yayına başlayalı iki buçuk yıl oldu. Bu süre içinde 230 kitap yayımladık. Yeni basımlar bu sayının dışındadır. Roman, öykü, şiir, oyun, deneme, inceleme, bilim, anı, spor dizilerimiz var. Aziz Nesin'in tüm kitaplarını yayımlıyoruz. Bir de henüz bir dizi oluşturmayan değişik türlerde tek tek kitaplar yayımladık. Yayımladığımız elli bir şiir kitabının on beşi çeviri, kırk beş romanın yirmi yedisi çeviri, yirmi öykünün dördü çeviri, on altı oyun kitabının dokuzu çeviri, on dört deneme kitabının dördü çeviri, dokuz inceleme kitabının dördü çeviri, on beş bilim kitabının üçü çeviri, sekiz spor kitabının altısı çeviri, altı anı kitabının biri çeviridir.

☆ İlk yıl yayımladığınız kitaplarla bu yıl yayımladıklarınız karşılaştırıldığında dikkati çeken değişiklikler var. Kimi dizilerde hiç kitap yayımlamadınız. Yayımladığınız kitap sayısı da azaldı.

★ Büyük yayınevi olmamız yayıncılığın içinde bulunduğu güç duruma karşı bir bağışıklık kazandırmıyor bize. En küçüğünden en büyüğüne kadar tüm yayınevlerinin yaşadıkları sorunları biz de yaşıyoruz. İlk yılın barutuyla birçok güçlüğü göğüsleyebiliyoruz, direnebiliyoruz. Ama sorunuzda söylediklerinizi gerçeği tam yansıtmıyor. Üçüncü yılımız dolduğunda "yılda yüz kitap" hedefimize sanıyorum gene ulaşmış olacağız. (Tükenen kitapların yeni basımlarını da sayarsak.) Ayrıca hiç kitap yayımlamadığımız dizimiz yok, ama kimi dizilerde yalnızca bir kitap yayımladığımız doğru. Yayımladığımız kitap sayısı azalınca iki, üç türe ağırlık vermeyi uygun bulduk.

☆ Yayımlayacağınız kitapların seçimini nasıl yapıyorsunuz? Ünlü yazarları değerlendirmeniz söz konusu mu?

★ Yayın listemize bakıldığında, yapıtlarını yayımladığımız yazarların yazın dünyasında yerlerini bulmuş kişiler oldukları görülür. Bu kişiler okurların, eleştirmenlerin, uzmanların süzgecinden geçerek bir yere gelmiş yazarlardır. Yeni yazarlara pek yer vermedik, daha doğrusu çok az yer verdik diyebilirim. Yeni bir yazardan kitap yayımlayacağımız zaman değerlendirmeyi editörlerimiz yaparlar. Ama ünlü bir yazarın yeni bir yapıtı değerlendirilmez. Burada yayınevinin görevi kitabı yazın dünyasına sunmak, yazın tarihindeki yerini almasına aracı olmaktır.

☆ Yayın dünyasında oyun kitaplarının satmadığı düşüncesi yaygındır. Oysa siz çoğunluğu ilk yılınızda olmak üzere on altı oyun kitabı yayımladınız. Bu yaygın düşünceye katılıyor musunuz?

★ On altı oyun kitabı yayımladık, bir kitapta birkaç oyunu bir araya topladığımız için, bu, aslında elliye yakın oyun demektir. Yayına başlarken çok satılmayacağı düşüncesindeydik biz de. Ama tiyatro yazından ayrı düşünülemez. Böyle bir dizimiz olmalıydı. Şimdi satış raporlarını incelediğimiz zaman oyun kitaplarının öbür dizilerin çok altında kalmadığını görüyoruz. Tiyatroyla ilgilenen, tiyatroya yakınlık duyan kişiler alıyorlar. Bilim dizisinden yayımladığımız tiyatroyla ilgili kitaplar da aynı derecede ilgi görüyor.

☆ Çok satmayacağı bilinen bir yapıtı yayımlamak sizce okura mı, yazara mı hizmettir?

★ Yazar için hem maddi, hem manevi bir destektir en başta. Öte yandan, satın alan az sayıda okura da bir hizmettir. Aslında olaya böyle bakmamak gerekir. Önemli olan yazın dünyasına hizmet etmektir. Bu gibi girişimlerin eleştiri yazılarıyla desteklenmesini bekliyor insan, ama pek öyle olmuyor.

☆ Eleştirmenler üzerlerine düşen görevi yeterince yerine getiriyorlar mı?

★ Dergiler eleştirmenlere emeklerinin karşılığını vermedikçe bu iş amatörlerin elinde kalacak, çok çeşitli etkiler altında, bugünkü gibi sürüp gidecektir. Onurlu, sorumluluk duygusu olan eleştirmenler bugün de var, ama sayıları çok az. Önce eleştirmenliğin bir meslek olabilmesi gerekir.

☆ Walt Disney "Bilgi Dünyasına Yolculuk" ansiklopedisi, Spor Kitapları, Satranç Dergileri, bunlar yazından uzaklaşmakta olduğunuzun belirtileri mi?

★ Adam Yayıncılık yalnızca yazın alanında yayın yapmak amacıyla kurulmamıştır. Başlangıçta dizilerimizi oluşturabilmek için bütün gücümüzü yazın kitaplarına verdik. Belli sayılara ulaştıktan sonra da başka alanlara doğru genişlemeye başladık. Yayın türlerimizdeki çeşitlilik bu kadarla da kalmayacak.

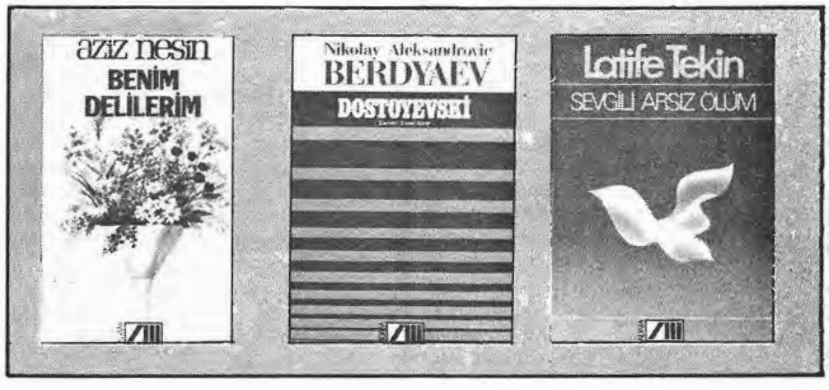

Katma Değer Vergisi:
EFSANE VERGİNİN BAZI GERÇEKLERİ

■Oğuz OYAN

Tasarı evresinden başlamak üzere KDV yasası birçok övgü ve eleştiriye konu oldu ve olmakta. Övgülerin eleştirilerden fazla olmasını yadırgamamak gerek. Kolay değil; 1971'den beri tam 6 kez tasarılaştırıp yasalaştıramadığımız KDV, Özal hükümeti döneminde sorunsuz ve çekişmesiz bir biçimde ve ancak yasa metninin okunabileceği bir sürede (3 saatte) "görüşülerek" Meclis'ten geçti. Uygulamada geciktiğimiz için Batı karşısında fazladan bir kompleks kaynağımız olan KDV'ni süratle yasalaştıran hükümetin övgülerden aslan payını almasına da bu yüzden şaşmamak gerek.

KDV'nin ve bunun Türkiye modelinin kısa bir değerlendirmesini yapmadan önce iki konuya öncelikle dikkati çekmek zorunlu görünüyor. **Birincisi,** verginin yasalaşma prosedürü ile ilgili. Geçici maddeleriyle birlikte 68 maddeden oluşan yasanın 21. maddesinde Maliye ve Gümrük Bakanlığına, 5'inde de Bakanlar Kuruluna çeşitli düzenlemeler yapma yetkisi verilmekte. Yürütmeye bu kadar yetki veren bir başka **vergi** yasamız yok. Bazıları yasanın niteliği ve işlerliği açısından çok temel olan bu düzenlemeler yapılmadan yasanın bütünü ve ayrıntıları üzerinde kesin şeyler söylemek oldukça güç ve sorunlu. Bu yüzden, daha kesin yargılar için, yeni düzenlemeleri beklemek gerekiyor.

İkinci temel nokta KDV'nin bir dolaylı vergi olması ile ilgili. KDV'nin diğer dolaylı vergilere olan üstünlüklerinin bıkmadan vurgulanması, neredeyse bu verginin en genel özelliğini bize unutturacak. KDV, tıpkı öteki muamele (veya harcama, satış, tüketim) vergileri gibi, gelirin harcanmasına bağlı olarak alınır. Vergi, harcama yapanın gelir büyüklüğüyle ilgilenmez. Oysa tüketim harcamaları ilke olarak gelirin azalan fonksiyonudur. Bu durumda gelir düzeyi düştükçe verginin gelire olan nispetinin büyümesi, vergi yükünün eşitsiz dağılımına ve zaten adil olmayan gelir bölüşümünün daha da bozulmasına yol açar.

Buna bağlı bir diğer konu da, toplam vergi gelirlerinin hangi oranlarda dolaysız ve dolaylı vergilerden oluştuğu ve gelişmenin yönü. 1923'den 1976'ya kadar, iki yıl hariç, dolaylı vergiler bizde daima ağırlıklı oldu. Tersine bir gelişme, 1977'den itibaren ortaya çıktı. İlk defa olarak dolaysız vergiler dolaylı vergilerin önüne kalıcı bir biçimde geçti. (Dolaysız vergilerin yüzde payı şöyle gelişti: 1976:46, 1977:53, 1978:57, 1979:58, 1980:63, 1981:64, 1981: 63). 1973-1980 sonu arasındaki gelişmenin nedenlerine daha önce değindik (Bkz. **Bilim ve Sanat,** Ocak 1984). 1981 düzenlemesi buna köklü bir çözüm getirmedi.

Oysa 1983'den sonraki gelişme farklı. Gelir vergisi oranlarının her yıl 4-5 puan indirilmesi ve bu arada Mali Denge Vergisi ve peşin vergi uygulamasının kaldırılması, Kurumlar Vergisinde tekrar eski orana dönülmesi, dolaysız vergilerin yükünü hafifletti. Bunun anlamı, aynı zamanda, hazine açısından büyük bir gelir kaybı demekti. Gelir kaybını telafi etmenin yolu ise, bugüne kadar doğru dürüst kavranamayan ücret dışı gelir sahiplerinin etkin vergilendirilmesinde aranmadığına ve hattâ çıkarılan aflar, genişletilen istisna ve muafiyetlerle bunun tam tersi bir yol seçildiğine göre, dolaylı vergilerin artırılmasından geçmekteydi. İşte KDV'nin gündeme gelmesi tam bu konjonktüre denk düşüyor. Gelir vergisinin gerçek ödeyicisi olma konumunu sürdüren ücretliler vergi yüklerinin azalmasına sevinemeden (gelir vergisi oranlarındaki indirimin ücret artışı hesaplarında dikkate alınmasını da unutmamalı elbette) karşılarında yeni bir vergiyi, KDV'ni buldular.

Dolaylı vergilerin artışının KDV ile sınırlı kalmayacağı da anlaşılıyor (Örneğin Taşıt Alım Vergisi). Tüm bunlar şaşırtıcı değil. Sürdürülen mâli-iktisadi politikaların mantığına da aykırı değil. Şaşırtıcı olan, 5. Beş Yıllık Planın, uygulama dönemi sonunda yani 1989'da dahi dolaysız vergilerin daha ağırlıklı olacağı öngörüsüne dayanması; dolaylı vergilerin artış hızının dolaysız vergilerden daha yavaş olacağını varsayması. Bunun mümkün olmadığını görmek için ince hesaplara bile gerek yok. 5. Planda toplam vergi yükünün (yani GSMH içindeki vergi gelirleri payının) 1984'deki yüzde 16,6'lık düzeyinde korunacağı öngörülmüş (1989'da yüzde 16,8). Bu düşük oranı tutturabilmek için bile vergi gelirlerinde en az GSMH artışı kadar bir artış sağlanabilmeli. Oysa 1985'de gelir vergisi oranları 5 puan düşürülecek. Gelir vergisinin esnekliği ise, mevcut tarifesiyle, MG artışlarını ancak geriden izleyebilecek bir yapıda. Ayrıca gelir vergisinde bir reform öngörülmüyor, ki bu zaten uygulamanın mantığına aykırı düşerdi. O halde geriye hızlı bir dolaylı vergi artışından başka bir çözüm kalıyor mu? Üstelik 5. Plan 151. maddesinde "KDV sistemine geçilecektir" demeyi de ihmal etmemiş. 5. Planı daha uygulanmadan çürüten bir başka belge ise gene DPT'nin üç ay sonra kabul edilen 1985 Yılı Programı. Buna göre, dolaylı vergilerin payı, çok hızlı bir sıçramayla, henüz 1985'de dolaysız vergilerinkini aşacak!

KDV NASIL BİR VERGİDİR?

KDV, ilke olarak, üretim aşamasının ilk evrelerinden dağıtım aşamasının son evresine kadar bütün harcamaları her kademede yaratılan katma değer esasından hareket ederek vergilendiren yayılı bir genel muamele vergisidir. Her satış veya teslim işleminde alınan KDV'nin matrahı, üretici veya satıcının ürettiği ve sattığı mal veya hizmete eklediği (katma) değerdir. Katma değer ise, basit tanımıyla, üretilen mal veya hizmetin nihai değeri ile bu üretimi yapmak için diğer firma veya sektörlerden satın alınan girdilerin değeri arasındaki farktır. Uygulamada katma değerin böyle doğrudan hesaplanmasına gidilip KDV'yi bunun üzerine tatbik etme yolu tercih edilmemektedir; bunun büyük güçlükleri olduğu gibi işletmelerarası belge akışını dolayısıyla oto-kontrolü de teşvik edici özellikte değildir. Uygulanan yöntem, katma değerin dolaylı yoldan ve kabaca tespitine olanak veren vergi mahsubu usulüdür. Bizdeki yasanın da öngördüğü bu basit yöntemde her firma toplam nihai satış değeri üzerine KDV'ni ekleyerek alıcılardan tahsil eder; topladığı bu vergiden kendi girdi alışları dolayısıyla ödediği vergileri mahsup eder (indirir). Sonuçta, kabaca, yalnız kendi yarattığı katma değer vergilendirilmiş olur. Bu usulde KDV, toplanan ile ödenen vergiler arasında ilke olarak olumlu olan farka tekabül eder. Bu fark, belirtilen süreler içinde maliyeye ödenmek zorundadır. Çeşitli nedenlerle olumsuz bir fark varsa, bu maliyeden geri alınır veya izleyen dönemlerde mahsup edilir.

Görüldüğü gibi, verginin yasal yükümlüsü konumunda olanlar yani satış (alıcıya teslim) işlemini gerçekleştirenler aslında verginin fiili yükümlüsü değil sadece taşıyıcısıdırlar ve vergi tahsildarından neredeyse farksız bir işlev görmektedirler. Vergi her seferinde bir sonraki aşamaya yani yeni alıcıya aktarılmakta ve en sonunda nihai harcamayı yapan tü-

ketici üzerine yerleşmektedir. Verginin gerçekleştirmesi istenen mekanizma da ilke olarak budur.

Vergi taşıyıcılarının başka avantajları da olabilir. Bunlar, indirimden sonra ellerinde kalan maliyeye ait vergi fonlarını belirli bir süre karşılıksız (faizsiz) kullanma hakkına sahip olmaktadırlar. Vergilendirme dönemi uzadıkça biriken fonlar büyüyecek ve bunları kullanma süresi de uzayacaktır. (Türkiye örneğinde vergilendirme dönemi genel kural olarak üç ay olacaktır. Buna, üç aylık dönemden sonra beyanname vermek için tanınan 25 günlük süreyi de eklemek gerekir.)

TARAFSIZ VERGİ Mİ?

Vergi mahsubu usulü açısından bakarsak, KDV'nin türünü belirleyen ve onun can alıcı noktasını oluşturan husus, dayanıklı sermaye malları veya daha geniş bir ifadeyle "amortismana tabi iktisadi kıymetler" üzerindeki vergilerin indirilmesine izin verilip verilmediği, veriliyorsa bunun yöntemlerinin ve sınırlarının ne olduğudur. Bu vergilerin indirilmesine hiç izin verilmiyorsa, bu durumda **gayrisafi hasıla tipi KDV** söz konusu olur. Uygulamada görülen KDV türleri ise farklı derecelerde indirim olanağı tanırlar. Yalnızca ayrılan amortismanlara denk düşen verginin indirilmesine olanak tanınıyorsa **gelir tipi KDV** uygulanmış olur. Eğer dayanıklı sermaye malları üzerindeki verginin, tıpkı bir kerede kullanılıp tüketilen ara mallarında olduğu gibi, vergilendirme dönemi içinde (yani hemen) bir kerede ve tam olarak indirilebilmesine izin verilmişse **tüketim tipi KDV**'inden söz edilir.

Sermaye malları alınırken ödenen KDV'nin, üretilip satılan malların KDV'inden, vergilendirme dönemi içinde veya daha uzun dönemde indirilerek geri alınabilmesine olanak sağlayan sistemler, yoğun sermaye malı kullanan büyük ölçekli sınai işletmeleri teşvik edicidirler; bunlara sermaye birikimi için yeni kaynaklar sunulmuş olur. Dolayısıyla, bizdeki yasanın gerekçesinde ve birçok maliyecinin yazısında ifade edildiği gibi, KDV'nin, kaynak dağılımı, sermaye yoğunlaşması ve firmaların iktisadi örgütlenme biçimleri üzerindeki etkisinin "nötr" (tarafsız) olduğu iddiasına katılmak mümkün değil.

Yaygın uygulanmasına geçilen bir KDV'nin, daha genel planda, üretim ve pazarlamanın değişik aşamaları arasında dolaylı vergilerin yeniden dağıtılması gibi bir işlevi üstlendiği; sanayi sektörünün ödediği (taşıdığı) vergileri azaltırken ticaret sektörünün (ve keza esnaf ve küçük üreticinin) ödediği vergileri artırdığı söylenebilir. Bu yüzden vergiye karşı farklı tepkilerin ortaya çıkması beklenebilir. Nitekim Türkiye'de sanayi kesimi, özellikle de KDV konusunda bilinçli büyük sanayiciler, öteden beri KDV'nin yasalaşması için çalışmışlardır. Ticaret kesimi ise, tüketicilerle birlikte KDV'ni çeşitli gerekçelerle eleştirmektedir. İhracatçıların KDV'ni benimsemeleri, bu verginin ihracatta vergi iadesini ilke olarak otomatik bir mekanizmaya bağlaması ile ilgilidir. Ancak şimdiye kadar genellikle götürü ve keyfi olarak saptanan ve çoğunlukla bir sübvansiyon payı da içeren ihracatta vergi iadelerinin son aylarda azaltılması ve giderek sıfırlanması uygulamasına doğru geçilmemiş olsaydı, bunların KDV'ye şiddetle karşı çıkmaları beklenebilirdi.

Bazı işletmelerin, belirli dönemlerde (toplu mal alışı veya yoğun ithalat, yatırım; mevsimlik satışsızlık dönemleri), mal alışları için ödedikleri vergi tutarının mal satışları dolayısıyla tahsil ettikleri vergi toplamından fazla olması da, KDV'nin işletmeler üzerindeki farklı etkilerinden biridir. Bu durumdaki işletmeler, peşin ödeyip de mahsup edemedikleri vergiler dolayısıyla finansman güçlükleri çekecekler ve maliyetleri artacaktır.

Aynı nedenle, yeni kurulan ve henüz alışları satışlarından fazla olan işletmelerin oturmuş, firmalar karşısındaki rekabet gücü zayıf olacak ve piyasaya girişler bu nedenle de sınırlanabilecektir.

KDV TÜRKİYE MODELİ

Türkiye'de benimsenen model, gelir tipi KDV'ne girmektedir. Yasanın 31. maddesi "amortismana tabi iktisadi kıymetlerin katma değer vergisinin (...) 5 yıl içinde ve beş eşit miktarda (...) indirim konusu yapılmasını" kabul etmiştir. Bu KDV türü, AET ülkelerince benimsenen tüketim tipi KDV'ne kıyasla sermaye birikimini daha sınırlı destekleyen bir yapıdadır. Bununla birlikte, yasada (31/2), "yatırımların teşviki amacıyla sektör veya mal grupları itibarıyla Bakanlar Kurulu, bu süreleri azaltmaya yetkilidir" dendiğine göre, özellikle sanayi sektörünü destekleyen selektif bir uygulamaya gidilmesi kanımızca büyük bir olasılıktır.

Türkiye modelinde istisnalar, en azından yasanın bugünkü şekliyle, sınırlı tutulmuştur. Ancak bu konuda iki önemli belirsizlik vardır. **Birincisi,** genel olarak yüzde 10 oranında uygulanacak olan KDV nispetini, Bakanlar Kurulunun temel gıda maddeleri için sıfıra kadar indirme yetkisi olmasıdır (m.28). **İkincisi,** Maliye ve Gümrük Bakanlığının, belirleyeceği iş grupları veya sektörlere dahil olan perakendecileri mal alışları sırasında "telafi edici vergi" adı altında yüzde 13 oranında **nihai** vergi ödemeye tabi tutmak ve bunların satışları dolayısıyla KDV uygulayamayacaklarına karar vermek yetkisi olmasıdır. Gerçi bu yetki geçici 1. maddeye göre azami 10 yıllık bir süre için tanınmıştır ama bu yetki öylesine geniştir ki Bakanlık isterse tüm perakende aşamasını KDV dışında tutabilir. Verginin ilk uygulama yıllarındaki başarısı açısından, yasal "mükellef" sayısını azaltarak idarenin yükünü hafifletmek kaygısıyla bu tür bir uygulamaya gidilmesi sürpriz sayılmamalıdır. Perakendecilerin KDV'ni yasal olarak yansıtamamaları ise verginin ekonomik olarak tüketiciye yansımayacağı anlamına gelmeyecektir. Ancak bazı ilave güçlükler olabilir; veya tam tersine, fiyat artışlarının olağan ve denetimsiz olduğu bir mali/iktisadi yapıda, yüzde 13 oranından daha yüksek ve "yuvarlak" oranlarda fiyat artışlarına tanık olunabilir. Ayrıca faturasız ve vergisiz mal satışları da beklenenden fazla olabilir.

Yasanın gerekçesine göre, KDV sonuçta malın tüketicisinin üzerinde kalan bir vergi olduğundan, **tüketimi kısıcı** ve **enflasyonist baskıları frenleyici** etkileri vardır. Verginin geniş kesimlerin satın alma güçlerini dolayısıyla tüketimlerini kısacağına kuşku duymuyoruz. Ancak bu yolla (fiyatlar genel düzeyinin artırılması yoluyla) enflasyonun frenlenebileceğine inanmıyoruz. (Bkz. **Bilim ve Sanat,** Temmuz 1984, s.12-17). Bu politika enflasyonun nedenlerini saptırıcı bir yaklaşıma dayanmaktadır ve bugüne kadar da başarılı olmamıştır.

Bir de, KDV'nin fiyat artışlarına yol açmayacağı çünkü kaldırılan başka vergiler yerine geçtiği, hatta kaldırılan istihsal vergisinin daha yüksek oranlarda uygulandığı sektörlerde fiyat düşüşleri bile olabileceği iddiaları var. Bir kere, KDV ile bütün dolaylı vergilerin kaldırılmadığı, hattâ bazı alanlarda mükerrer vergilemeye yol açıldığı, tütün ve alkollü/alkolsüz içkilerde ek vergi uygulamasına gidildiği biliniyor. **İkincisi,** kaldırılan vergiler sınırlı uygulama alanı olan vergilerken —ki bunların en önemlisi olan istihsal vergisi, bir özel muamele vergisi niteliğindeydi— getirilen KDV her türlü teslim ve işlemi kapsayan genel ve yaygın bir muamele vergisidir. Bu durumda genel planda bir fiyat düşüşü değil ciddi bir fiyat artışı beklenmeli; nitekim bu verginin uygulandığı diğer ülkelerde de ilk yılda böyle olmuştur. **Üçüncüsü,** kaldırılan istihsal vergisi sadece bazı mallarda ve tek bir aşamada uygulandığı için, oranı yüksek de olsa, perakende aşamasına dönüşerek ve değeri artarak gelen malın nihai fiyatı içinde yüzde 10'dan çok daha az bir yer kaplıyordu. Oysa yüzde 10'luk bir KDV, perakende satış fiyatına tam tamına yüzde 10 oranında bir ilave demektir. ●

24 Ocak Modeline Kan:
KATMA DEĞER VERGİSİ

■ Rahmi KUMAŞ

Vergi düzenimize "Katma Değer Vergisi" adıyla yeni bir boyut kazandırıldığı 3065 sayılı yasa üzerinde yeterli bir tartışmaya tanık olunmamıştır. Oysa bu yeni vergi ile yalnız vergi düzenimiz etkilenmeyecek, başta dar gelirli geniş halk yığınları olmak üzere tüm yurttaşlar etkilenecektir. Bundan böyle harcamalarımız büyük oranda vergilendirilmiş olacaktır. Bu vergi ile hem üretim, hem de tüketim vergilendirilecektir. Üretim vergisi bir mal ya da hizmetin üretimi sırasında ya da teslimi durumunda alınan vergidir. Tüketim vergisi ise mal ve hizmetlere konan dolaylı bir vergidir ki, adına gider ya da harcama vergisi de denir.

Bir mal teslimi işleminin ya da üretilen hizmetin vergilendirilmesi olayı yeni değildir.

GEÇMİŞİ

1926 yılında çıkarılan 735 sayılı Umumi İstihlâk Vergisi ile 737 sayılı Eğlence ve Hususi İstihlâk Vergisi yasaları tüketimi vergilendirici ilk yasalarımızdır. Aradan bir yıl geçmeden 1039 sayılı Muamele Vergisi Yasası çıkarılmıştır. Bu yasalar ile sonradan bu yasalarda değişiklik yapmak üzere çıkarılan yasaların öngördükleri dizge, 1957 yılında çıkarılan 6802 sayılı Gider Vergisi Yasasıyla yeni bir duruma dönüştürülmüştür. Hatta okullarda okutulan Vergi Hukuku derslerinde "dolaylı vergiler"in en belirgin örneğini oluşturmuştur gider vergileri. Bu kısa geçmişe bakış tüketim olayı vergilendirilirken özel harcama vergileri, genel harcama vergileri ve tek evreli harcama vergileri çizgisi izlenerek bugünün katma değer vergisi noktasına gelindiği anlaşılır. Katma Değer Vergisi (KDV) anlayışı, özellikle tüketimi vergilendirmede vergiciliğin vardığı çağcıl bir duraktır.

KONUSU

KDV'nin konusunu oluşturan işlemler kısaca ticaret, sanayi, tarım ve serbest meslek alanında yapılan teslim ve hizmetler ile her türlü dışalımdır. Yani bu alanlardaki etkinlikler sonucu üretilen mal ve hizmetlerin tesliminde bu vergi üretim vergisi olarak görünmektedir. Üreticiden toptancıya, toptancıdan yarı toptancıya, yarı toptancıdan teksatıcıya, teksatıcıdan tüketici alıcıya (müşteriye) dek bütün dağıtım halkalarında bu vergi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca PTT, TRT, Milli Piyango, Spor Toto hizmetleri ile at yarışları ve öteki ortak bahis ve talih oyunları, profesyonel sanatçılar ile sporcuların hizmetleri, petrol taşınması, belediye hizmetleri... gibi işlemler de bu verginin konusu içinde olmaktadır. Görülüyor ki, yaşamımızın her boyutunda karşımıza KDV çıkacaktır. Yani yerken, içerken, eğlenirken, gezerken, okurken, uyurken ve hatta ölürken hep bu verginin yükümlüsü olacağız.

Bırakalım ekonomiyle ilgili yanını, bizimle böylesine sarmaş dolaş olacak olan bu yaklaşımı yetkililer ve ilgililer yeterince tartışmamakla yanlış etmişlerdir.

NELER TARTIŞILMALIYDI?

KDV bir işlem vergisi olarak çağcıl vergi anlayışında yeri olan bir vergidir. Ancak üretim ve tüketimi böyle bir vergilendirme biçimine almak başka, bu vergilendirme biçiminin içeriği ve düzenlenişi başkadır. Artık KDV'nin tüketimi vergilendirme sürecinde zorunlu oluşu, ilkeleri açısından tartışılmasına engel olmamalıdır.

KDV'nin konusunu oluşturan işlemler ve bu işlemlerin niteliği, verginin yükümlülüğü ya da yükümlüleri, vergiyi doğuran olay, vergiden ayrık tutulan teslim ve hizmetler kısacası bu verginin tüm mal ve hizmetleri kavraması olayı; verginin matrahı ve oranı, hatta verginin tarhı ve ödenmesi gibi konular en geniş anlamda uzmanlarca tartışılmalıydı. Tasarının kimi maddeleri sonunda yer alan "...Maliye ve Gümrük Bakanlığı yetkilidir." düzenlemeleri, yürürlük maddesi ve geçici maddeleri de tek tek tartışılmalıydı. Tasarının kaldırmayı amaçladığı yasal düzenlemeler ile kendisinin öngördüğü düzenlemeler arasındaki çelişkiler ortaya serilmeliydi. Bu tartışmayı yetkili hukukçular, maliyeciler ile tasarıya yasa niteliğini verecek kurumun üyeleri yapmalıydı. Tek tük, sağda solda göze çarpan tartışmalar kesinlikle yeterli değildir. Tartışmalar öyle bir düzeye varmalı idi ki, halk bu olayı yaşamalıydı yasa çıkmadan.

NELER UMULUYOR?

Karmakarışık olan vergi kurallarımızı biraz daha karıştıracak olan bu yeni vergi yasasının gerekçesine göre, bu düzene geçilmesini gerekli kılan nedenleri, gereksiz yinelemeleri ayıklayarak, kısaca şöyle sıralayabiliriz: 1-Yatırımlar KDV yolu ile özendirilecektir. 2-Sanayi üzerindeki vergi yükü azaltılacaktır. 3-Dışsatım geliştirecektir. 4-Tüketim harcamaları baskı altına alınıp enflasyonun artışı önlenecektir. 5-Kaynakların en uygun (optimal) dağılımına uygunluk sağlanacaktır. 6-Üretimde uzmanlaşma özendirilecektir. 7-Vergi adaleti sağlanacaktır. 8-Vergi kaçakçılığı önlenecektir. 9-Gelir ve Kurumlar vergileri ile vergilendirilemeyen gelirler harcamalar sırasında vergilendirilmiş olacaktır. 10-Vergi gelirleri artacaktır. 11-Başka ülkelerin vergi düzenlemeleri ile uyumlaştırma sağlanacaktır.

Gerçekten Katma Değer Vergi Yasası ile bu amaçlara varılabilecek midir? İşte bu soru her amaç için daha ayrı ayrı yanıtlandırılmalıdır.

Ne var ki, biz yasanın bu çözümlemesinden KDV'ne geçişte iki önemli etkenin ağır bastığını görmekteyiz. Biri vergi gelirlerini artırma umudu, öteki de Ortak Pazar ülkeleri ile üretim ve tüketim alanında vergilendirmede koşutluk sağlanmasıdır. Ortak Pazar'a hemen geçilemeyeceğine göre, böyle ivedilikle tartışmasız bir ortamda tasarıyı yasalaştırmak sakıncalı olmuştur.

SONUÇ

"Mal ve hizmetler üzerinden alınan ve harcama vergileri sistemini oluşturan yürürlükteki istihsal vergisi, nakliyat vergisi, PTT hizmetleri vergisi, şeker istihlâk vergisi, ilân ve reklâm hizmetleri vergisi ve işletme vergisi bir bütün olarak ele alındığında ahenkli ve müşterek bir yapıya sahip olmadıkları görülmektedir." diye gerekçede yazılmakta (sayfa: 40) ise de, üretim ve tüketimi vergilendirme olayında yine bir bütünlük ve uyum sağlanamamış olacaktır, bu yasa ile. Çünkü yasanın 61. maddesi kaldırılan yasaları açıklarken bir tek 2456 sayılı İşletme Vergisi Yasasını bütün olarak kaldırmaktadır; öteki yasalar ise bir bölümüyle yürürlükte kalmaktadır. Örneğin, Gider Vergileri Yasasında "Banka ve Sigorta İşlemleri Vergisi" kalmaktadır. Finansman Yasasında ise Spor Toto Vergisi dışındaki vergiler (Taşıt Alım Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi, Damga Vergisi, Değerli Kağıt Resmi, Harçlar gibi) yine kalmaktadır. 1956 yılında çıkarılan 6747 sayılı Şeker Yasasından yalnız "Şeker Tüketim Vergisi" ile ilgili kurallar kaldırılmaktadır. Demek ki bu yasa ile vergi mevzuatımız daha yalınlaşmayacak daha da karışacaktır.

Yasanın hukuk düzenimizde yaratacağı çapraşıklıkları Maliye Bakanlığının ikide bir çıkaracağı "Tebliğler" oldukça artıracaktır. Çünkü bu konuyu yeterli durulukta bilen vergici de olmadığı söylenmektedir.

Halkın en zorunlu tüketim mallarından et, şeker, un gibilerini en lüks tüketim mallarıyla özdeş oranda (Yüzde 10) vergilendirmek hangi vergi adaletinde vardır? Dışalımda ilâç hammaddesiyle ilâca da, en lüks mala da aynı döviz kurunu uygulayanların anlayışında olabilir. Bu anlayış 24 Ocak anlayışıdır. Yani bu yasa ile bunun sahibi siyasal gücün "orta direk" diye nitelediği geniş halk yığınları rahatlığa kavuşmayacak tam tersine daha da sıkıntıya düşürülecektir. Ne yazık ki ölürken bile vergi vermek zorunda kalınacaktır, ama çıkmazdaki 24 Ocak modeline yeni bir kan emdirilecektir, 3065 sayılı yasa ile. ■

2x35 Yıl Bayrak Yarışı "2."

Ekim 1984, 46. sayıdan devam

Bir Ülkenin / Ulusun Önüne Geçilemeyen Bölünmesiyle İlgili Bir Anti-Tarih Denemesi

■ Sargut ŞÖLÇÜN

Nazizmin terör rejimine karşı yurtiçindeki direnişler söz konusu olunca, ilgimizi çekmesi gereken bir olaya da değinmek durumundayım: Bugün FAC'de hep ön planda tutulan ve geçtiğimiz Temmuz ayında da (40. yıldönümü olduğu için) özellikle güncelleştirilen bir "Anti-Hitler eylemi" vardır. 20 Temmuz 1944'de Alman ordusundan bir grup Subay, bir darbe girişiminde bulunmuşlar ve Albay Stauffenberg'in bombalı suikastından, Hitler hafif bir yaralanmayla kurtulmuştur. Savaş sırasında bir Nazi subayı olan ve daha sonra FAC ordusunda generalliğe yükselen Baudissin, 19 Temmuz 1984 tarihli Frankfurter Rundschau gazetesinde şöyle yazmaktadır: "Bu direniş olmasaydı, yeniden başlamak imkansız olurdu. 20 Temmuz'un erkekleri ve kadınları, Anayasamızın dayandığı temel değerlerin rehberliğinde hareket etmişlerdi." Güzel. Ancak, unutulmaması gereken bir nokta var: 20 Temmuz darbe girişimine katılan subayların hemen hepsi, orduda önemli rütbeler kazanmışlardı ve Hitler'i yıllarca, sonuna kadar desteklemişlerdi. FAC'nin burjuva-demokratik Anayasasını böyle bir eylemle bağlantıya sokmak, belki de "suçluluk kompleksi"nin doğurduğu bir şaşkınlık sonucudur.

Şimdi bir başka belgeye bakalım. 14 Ocak 1952'de yarı resmi Fransız basın ajansı Agence France-Presse, Güneyafrika'nın başkenti Johannesburg'tan şu haberi vermiştir: "14 yıllık bir suskunluktan sonra Güneyafrika'nın eski Savaş Bakanı Oswald Pirow, 1938 yılında Hitler'i neden ziyaret ettiğini açıkladı. Buna göre, bu ziyaret General Smuts tarafından teşvik edilmişti ve İngiltere ile Almanya arasındaki ilişkilerde bir yumuşamayı amaçlıyordu. Pirow, kendisinin Hitler'e, o zamanki İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain'in yarı resmi bir mesajını ilettiğini söyledi; bu mesajda, Hitler'e Doğu Avrupa'da bir hareket serbestliği sunulmaktaydı... Pirow'a göre, misyonu başarı kazansaydı, İkinci Dünya Savaşı Almanya ile Sovyetler Birliği arasında olacaktı; diğer güçler, ancak her iki ülke tamamen tükendikten sonra işe karışacaklardı." Bu planla, Truman'ın 22 Haziran 1941 tarihinde yaptığı ve Sovyetler'le Almanya'nın zayıflamasını beklediklerini içeren açıklama arasındaki paralellik, bir rastlantı bile olsa, hayli ilginç. Ortada bir "suçluluk kompleksi" varsa, o zaman bu neden yalnız Almanların yükü olsun? ABD ve İngiltere, bu yükten Normandiya'ya yaptıkları çıkarmayla kurtulmuşlar mıdır?

SUÇLULAR DA İNSAN HAKLARINI SEVER

Prof.Dr. Türkkaya Ataöv'ün yazdıkları, bu soruların cevaplarını bulmaya yardımcı olabilir; "Gerçek şu ki, ikinci Cihan Savaşı Avrupa'da aslında bir Sovyet-Nazi savaşıydı. Silahlı çatışmanın merkezi Avrupa'ydı ve asıl karada sürüyordu. 1941-1943 yıllarında İngilizlerin Alman endüstri merkezlerini bombalamaları hiç etkili olmadığı gibi, Sovyetler'i biraz rahatlatacak olan ikinci cephe de çok geç açılmıştı. Bu olayın karanlık yanları hâlâ açıklanmaya muhtaç olduğu gibi, 1945 sonrası 'Soğuk Savaş' döneminin bazı kökleri de bu yıllarda yatmaktadır.... Nazi saldırısı ilk kez Sovyet cephesinde durdu. Alman askeri ve savaş makinasının dörtte-üçü orada yok edildi. Nazi kuvvetleri orada püskürtülüp geri sürüldü... Normandiya çıkarmasının bizzat başarısında bile Doğu'daki maddesel gerçeğin çok büyük payı vardır. Kaldı ki, çıkarmadan dört gün sonra başlayan Sovyet saldırısı başta olmak üzere, Moskova'nın Doğu cephesindeki bu stratejik hareketleri Batılıları bir değil birkaç kez Batı cephesinde yenilgiden kurtarmıştır." Amerikalılar ve İngilizler 1943'e kadar hep Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmasından söz ediyorlar, ancak böyle bir cephe, 1943'de bile açılmıyor. Halbuki Amerikan, İngiliz ve Sovyet hükümetleri arasında, ikinci cephenin 1942'de açılacağına dair bir anlaşma vardı. "Onun yerine Batılı müttefiklerin askeri varlığı Kuzey Afrika'ya kaydırıldı. Oysa, düşman asıl Avrupa'daydı." 1943'de ünlü Stalingrad savunması, Sovyetlerin üstünlüğüyle sona erdi. "Bu zaferle birlikte Batılı devletlerin tavırlarında birtakım yenilikler oldu. Bundan böyle, Almanya'nın hızla yıkılmasından yana değildiler." Yukarda değindiğim sorun çerçevesinde, ABD ile İngiltere'nin tavırları arasındaki paralellikten başka, yaşadığımız günleri aydınlatan bir paralellik daha beliriyor: Nazi subayı Stauffenberg'in Hitler'e yaptığı bombalı suikast nasıl bir propaganda unsuru olarak gündeme getiriliyorsa, Normandiya'ya 6 Haziran 1944 tarihinde yapılan çıkarma da "Batı" dünyasında önemli bir "ideolojik" malzeme olarak harcanıyor. Çıkarmanın 40. yıldönümü nedeniyle 11 Haziran 1984 tarihli Newsweek dergisinde yayınlanan yazılarda bu konuda uygun örnekler var.

Bugün bir başka dünyada yaşıyoruz sanki! Elbette geçen 40 yılın getirdiği başka durumlar ve başka sorunlar var artık; ama bu yıllar, teker teker ve yaşanarak geçti. 1944 yılında Thomas Mann, "Antikomünizm, çağımızın temel deliliğidir" demişti. Reagan'ın insan haklarından sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Elliot Abrams da, 11 Temmuz 1984'de Ankara'da yaptığı konuşmada, "Antikomünist olmayan bir insan hakları siyasetinin ciddi bir siyaset olamayacağını" söyledi. Anlaşılıyor ki, ABD'nin dış politikası en azından kırk yıldır tutarlılığını koruyor. Ancak, kırk yıldır inandıkları kültür birikiminin, bir direniş göstermeden barbarlığa teslim (hatta yardımcı) olmasıyla maddi ve manevi çöküntüye uğrayan Mann gibi önemli sanatçıların, düşünürlerin ve bilimcilerin varlığı, uygarlık tarihimiz açısından, bugün bile uyarıcı bir işlev taşımaktadır. Hele "insan hakları uzmanı" Abrams'ın günümüzle ilgili olarak yaptığı açıklamalar ortadayken!

Prof.Ataöv'ün yazdıklarından da güç alarak diyebiliriz ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan "soğuk savaş" döneminin karmaşık gelişmeleri arasında kaybolmamak ve izlediğimiz "bayrak yarışı"nın bulutlanmasını engellemek için, "sıcak savaş" yıllarındaki olayları aklımızda zaman zaman "ısıtmak" ya da hiç değilse "ılık tutmak" yararlı olacaktır. Kaldı ki, "Almanya sorunu", soğuk yılların gerginliği içinde hep merkezi bir önem taşımıştır. Yorumlamayı (daha sonra buna zaman zaman yine başvurmak üzere) şimdilik bir yana bırakıp tarihi karıştırmaya devam edelim.

SOĞUK SAVAŞIN ÇOK SICAK YILLARI

8 Mayıs 1945'de Alman Ordusu kayıtsız şartsız teslim olmuştur. İkinci Dünya Savaşı bitmiş, Almanya'nın tarihinde olduğu kadar, sosyalist ve kapitalist kamplar arasındaki çatışmanın tarihinde de yeni bir dönem başlamıştır. Savaşın sonucu biliniyor; bu sonucun getirdikleri de, yaşananlar ve yapılan bilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur. Savaşın sonucu, Nazi Almanyası'nın sonu oldu. Peki Almanya'da faşizm, yaptıklarının hesabını verdi mi, insanlığa karşı işlediği suçların cezasını çekti mi? Bu soruyu bugün bile birçok kişi kendi kendine soruyor. Bu sorunun cevabını vermek kolay değil; ama savaştan hemen sonra, Almanya'yı yenen "bloklararası ittifak"ın içinde çıkan anlaşmazlık, bir bakıma Hitler diktatörlüğünün cezalandırılmasıyla ilgiliydi. Engelmann'ın bu bağlam içinde düşünülebilecek tartışmaya değer bir tezi var: Son derece kalifiye ve uyanık Yahudi bilimciler, Almanya'dan kaçıp Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınmış olmasaydı, ABD'nin değil de Hitler' in elinde bulunacak olan atom bombasıyla savaşın sonucu değişebilirdi. Yahudiler böylece Nazi Almanyası'ndan intikam almışlardır. Faşizmin iktidarında Yahudilerle birlikte en büyük acıları çekmiş olan komünistler de Almanya'dan intikam almışlardır. 31 Ocak 1943' de Alman 6. Ordusu'nun Stalingrad önünde çökmesinden sonra, Kızıl Ordu'nun Volga'dan başlayan "önüne geçilemeyen yürüyüşü" Elbe'de sona ermiştir. Engelmann'ın tezi, "tarihin her zaman yerini bulan adaleti"ni aklımıza getiriyor. Adalet yerini buldu, ama sonra bir ülke, bir ulus ikiye bölündü, ortaya aynı ulusal geçmişi paylaşan iki devlet çıktı. Ve asıl acıyı o zaman Alman halkı çekti. Bölünmenin getirdiği acılar bugün bile çekiliyor; dramaturjisi Doğu'daki ve Batı'daki Alman halkının duyguları üzerine kurulmuş "çirkin politika" oyunlarını, bugün de sahnelerde iziliyoruz. Yeni suçluları yakından tanımaya çalışalım.

Elimizdeki belgeler, iki ayrı devlet biçimindeki bölünmeyle ilgili sürecin, Batı'dan yapılan önerilerle, daha savaş bitmeden başladığını gösteriyor. Sovyetler Birliği'nin savaştan önce ve sonra Almanya'dan beklediği tek şey, bu ülkenin kendisine karşı düşmanca bir politika izlememesiydi. Hatta Nazi orduları Sovyetler'e karşı saldırıya geçtikten sonra yaptığı ilk konuşmada (3 Temmuz 1941) Stalin, "Almanya'nın bütün değerli insanlarına!" seslenmişti. 9 Mayıs 1945'de, zaferden sonra yine Stalin, Sovyetler'in Almanya'yı parçalamaya ve yoketmeye niyeti olmadığını vurguladı. Bugün Sovyetler Birliği'nin uygulamak istediği "uzun vadeli dış politika"nın ne kadar geleneksel olduğunu, savaş döneminden alınan örneklerle görmek mümkündür. Hitler, Rus kentlerini birer yıkıntıya çevirir ve "Moskova'yı yerle bir etmek"ten söz ederken, Stalin, 23. Şubat 1942 tarihli konuşmasında, Hitlerci saldırganların yokedilmesinin şart olduğunu, ama "Alman halkının ve Alman devletinin kalması" gerektiğini söylemiştir. Sovyetler'in batılı müttefiklerinin Almanya'nın geleceği konusundaki düşünceleri süreç içinde şöyle ortaya çıkmıştır: 1943 yılının Kasım ve Aralık aylarında yapılan Tahran Konferansı'nda Amerikan Hükümeti, Almanya'yı beşe bölmeyi önermiştir. Ekim 1944'de, İngiliz Başkanı Churchill ve Dışişleri Bakanı Eden, Almanya'nın birbirinden bağımsız üç ayrı devlete bölünmesi önerisini Moskova'ya getirdiler. General de Gaulle, 1944 ve 1945 yıllarında yaptığı çeşitli açıklamalarda, Rheinland'la Saar'ın Faransa' ya katılmasını, Ruhr Bölgesi'nin de Almanya'dan ayrılmasını istedi. Almanya'nın yönetimi konusunda ABD, İngiltere ve Fransa'yla Sovyetler arasındaki görüş ayrılıkları, daha sonra göreceğimiz gibi, gelişti ve Almanya'nın ikiye bölünmesini kaçınılmaz kıldı. Burada dikkati çeken nokta, Sovyetler'in Almanya' nın bütünlüğü konusunda gösterdiği hassasiyetin, bazı batılı yayınorganlarınca da teslim edilmesi oluyor. 9 Şubat 1951 tarihli "Manchester Guardian", Moskova'nın söz konusu politikasıyla ilgili olarak şunla rı yazmıştır: "Bu (politika — S.Ş.), Almanya'nın birliğinin ve bağımsızlığının yeniden sağlanmasına götüren ve en azından bundan dolayı bütün Almanlar arasında destek bulması gereken bir politikadır."

ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in yakın çalışma arkadaşı Maliye Bakanı Henry Mongenthau, Eylül 1944'de 14 maddelik bir plan hazırladı. Bu plana göre, Almanya, üçüncü bir dünya savaşını çıkaramayacak biçimde yeniden örgütlenmeliydi. Silahtan ve Nazilikten arındırılmalı, Kuzey ve Güney Almanya olmak üzere iki devlete ayrılmalı ve hepsinden önemlisi, bir tarım ülkesi olarak kalmalıydı. Roosevelt, önce bu programı destekledi ve planı onayladı, ancak sonra tavrını değiştirdi ve planı geri çekti. Buna rağmen, Morgenthau Planı'nın ABD'nin politik ve askeri yöneticileri arasında birçok taraftar kazandığı bilinmektedir. General Eisenhower, 12 Haziran 1945'de yaptığı açıklamada şöyle diyordu: "Çökmüş bulunan Almanya Rayhı'nda haftalarca yaptığım ayrıntılı incelemelerin bende olgunlaştırdığı inanca göre, Almanya, Almanların bizzat 'normal' diye karşılayacakları bir duruma bir daha hiçbir zaman dönmeyecektir. Almanlar 'normal' kavramından, Almanya'nın, dünyanın gelişmiş bir endüstriye sahip ve son derece uygar bütün diğer uluslarıyla rekabet edebilecek bir durumda olması düşüncesini anlarlar." Amerikalılar, Almanya'nın batısını ancak iyice kendi denetimleri altına aldıktan sonra, ülkenin bu bölümünde sanayi üretimine izin vermişlerdir. Dışişleri Bakanı Byrnes 6 Eylül 1946'da Stuttgart'ta yeni endüstri planını açıklarken, Almanya'nın bir "fakirler evi"ne dönüştürülmemesi gerektiğini söylemiştir.

Dünya savaşları kapitalist kampı zayıflattı, çünkü aynı zamanda, sosyalizmin güçlenmesine ve bir "kamp" halinde oluşmasına yol açtı. Tekelci kapitalizm aşamasında burjuvazi, rekabetçi dönemin deneyimlerine ve kazanımlarına dayanmıştır. Dünya burjuvazisi ikinci savaş sırasında ve sonrasında, birinci savaşın kendisine sağladığı deneyimlerin verdiği bilinçle hareket etti.

Elbette bunlar, sosyalizm cephesi için de geçerlidir. Gerek Japonya ve Nazileri destekleyen Alman burjuvazisi, gerekse ABD, İngiltere, Fransa ve Sovyetler, müttefik gruplar halinde ya da iki ayrı kamp olarak karşı karşıya geldiklerinde, aldıkları tavırlarda "tesadüfen" hareket etmediler; "hatalı" davranmadılar, dolayısıyla atılan her adım, gösterilen her tepki, tarihi gelişmenin içinde bulunduğu aşamanın ve o anın taraflara getirdiği yükümlülüklerin sonucudur. İkinci savaştan sonra Almanya'nın FAC ve DAC olarak iki ayrı devlet halinde bölünmesini sağlayan ortamın oluşması ve daha sonraki gelişmeler, (özel şartların getirdiği bütün varyasyonlarla birlikte), izlemekte olduğumuz bayrak yarışındaki rakiplerin kendilerini "devlet düzeyinde" varetme çabalarınından doğmuştur.

Burada iç dinamiklerin rolünden söz ediyorum; ama 1945'den sonra uzunca bir süre, (onbeş yıl?) bu çabaların kaynağında dış dinamikler yatıyordu. Ne var ki, bugün hâlâ tek başına dış dinamiklerin belirleyiciliğinden yola çıkmak, her iki Almanya'da 40 yıldır biriken potansiyeli görmemek demektir; dahası, Almanya'nın 20.yüzyılın başından 1945'e kadar olan tarihini "yok" sayıp savaşın bitişini "sıfır başlangıç noktası" olarak işaretlemektir. Acaba savaştan sonra DAC'de ve FAC'de başlayan hayat ne derece yenidir, kurulan sistemler ne kadarıyla eskinin devamıdır, ne kadarıyla değildir? Bu sorular üzerinde düşünmek gerekir.

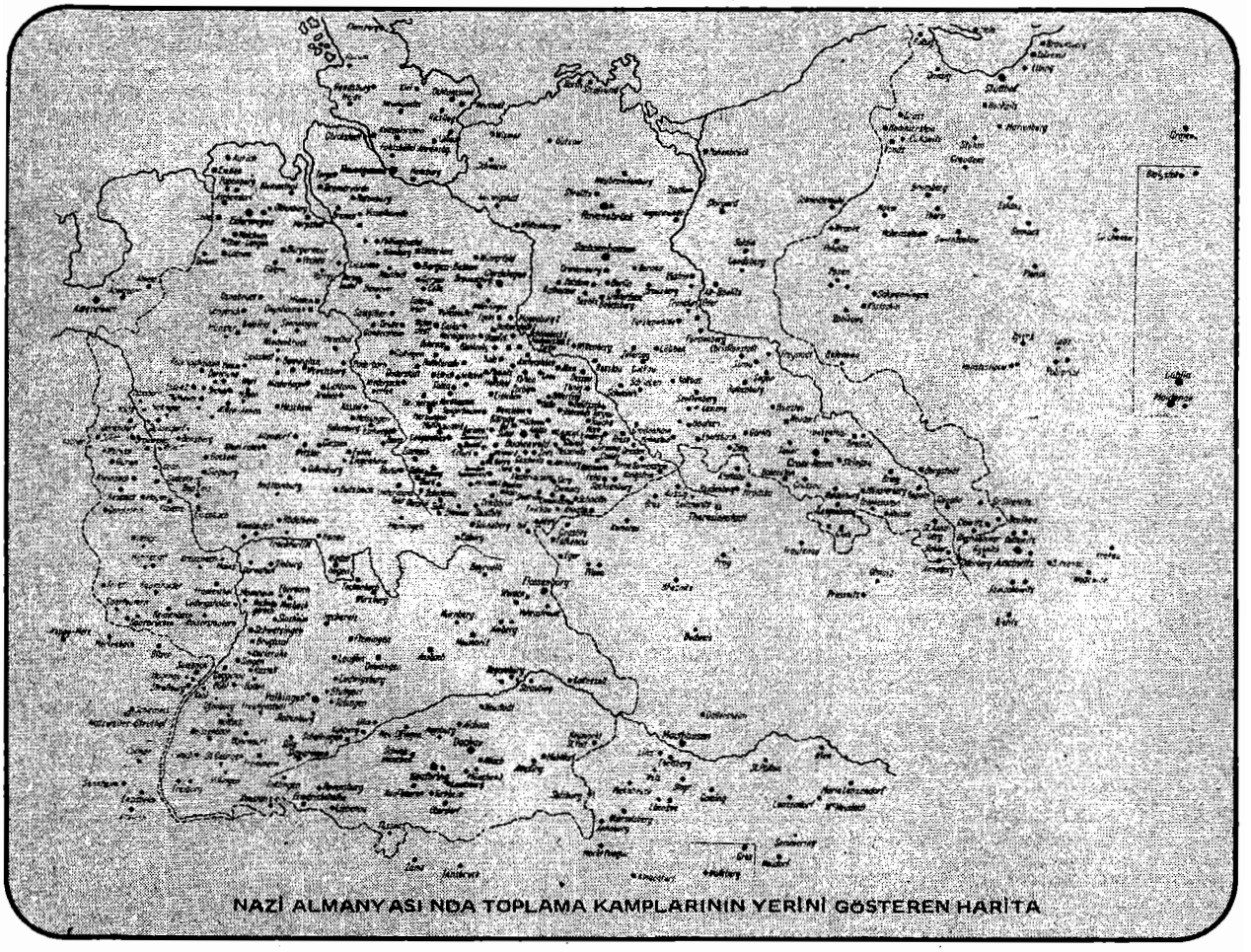

NAZİ ALMANYASI NDA TOPLAMA KAMPLARININ YERİNİ GÖSTEREN HARİTA

ALMANYA KOMÜNİST OLMASIN DA...

Müttefikler, Yalta Konferansı'nda, Almanya'yı üç ayrı bölge olarak işgal etmeye ve Fransızları da, bir dördüncü bölge oluşturmak üzere davet etmeye karar vermişlerdi. Ancak bunun yanısıra, merkezi bir denetleme komisyonuyla da ülkenin yönetiminin ve denetiminin koordinasyon içinde sağlanması öngörülmüştü. Daha sonra, müttefikler Potsdam'da buluştular. Bazı kayıtlarla birlikte sonradan Fransa'nın da katıldığı Potsdam kararlarına göre, Avrupa'da sürekli bir barış düzeninin sağlanabilmesi için uygun koşullar yaratmak, esas amaç olarak görülmüştü. Almanya demokratikleştirilecek, Nazi düşüncesinden temizlenecek ve militarizmden arındırılacaktı. Savaş endüstrisi kaldırılacak, karteller, tröstler ve tekeller dağıtılacak; Naziler, kamu görevlerinden uzaklaştırılacaktı. Müttefikler, Alman halkına, birleşik ve demokratik bir Alman devletinin kurulması için söz veriyorlardı. Almanya-Polonya sınırı, Oder ve Neisse esas alınarak yeniden belirlendi; Doğu Prusya'nın kuzeyi Sovyetler'e bırakıldı. Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'da yaşayan Almanların, buraları terkederek Batı'ya göçetmeleri konusunda anlaşmaya varıldı. Batılı güçlerin bu anlaşmayı isteyerek imzaladıkları pek söylenemez; ama o zaman özellikle ABD'nin başka hesapları vardı. Potsdam Anlaşması'nın uygulanması ABD, Fransa ve Ingiltere tarafından başta kasıtlı olarak ihmal edilmiş ve daha sonra da tanınmamıştır. FAC'nin ilk başbakanı olan Adenauer hatıralarında bu konuya değinirken, adı geçen devletlerin tavırlarındaki değişikliğin nedenini de açıklamıştır: "Bu kararlar gerçekten uygulansaydı, batılıların işgalindeki üç bölge, yâni Almanya'nın tümü komünist olurdu." Öyleyse, ABD ve İngiltere Potsdam Anlaşması'na neden imza attılar? ABD adına Potsdam'da imza atan Başkan Truman bu soruyu şöyle cevaplandırmıştır: "O zamanlar, Rusların Japonya'ya karşı savaşa girmesine büyük önem veriyorduk. Ancak daha sonra anladık ki, Rusya'ya hiç ihtiyacımız yokmuş; ve o zamandan beri de Ruslar, bu konuda bize baş ağrısı vermekten başka birşey yapmadılar... Rusya'nın Akdeniz'e açılan boğazları ele geçirmek için, Türkiye'ye girmek istediğinden bir an bile şüphe etmiyorum. Rusya'ya karşı demir yumruk gösterilmez ve en güçlü dille konuşulmazsa, yeni bir savaş yaşayacağız. Rusların anlayacağı bir tek dil vardır: Kaç tümeniniz var sizin? Şimdi artık hiçbir anlaşmaya yanaşmamamız gerektiğine inanıyorum... Sovyetler'e karşı dikkatli davranmaktan bıktım." Truman, bu satırları Ocak 1946'da Dışişleri Bakanı'na gönderdiği bir mektupta yazmıştır. Başkan'ın bu sözleri, ABD ve müttefiklerinin soğuk savaşı başlattıklarını bildiren bir sinyal olarak kabul edilebilir.

Bu mektuptan 14 ay sonra, "Truman Doktrini" açıkca ilan edilmiştir. Bilindiği gibi, bu politikanın Avrupa'ya uygulanması da "Marshall Planı"dır. Batılılarla Sovyetler arasındaki eski dostluğun sona ermesini liberal bir kişiliği sahip Roosevelt'in yerini Truman gibi "kararlı" bir politikacının almasına bağlamak, en azından eksik bir düşünce olur. ABD ve İngiltere'nin, Avrupa'da savaştan sonra komünistlerin sürekli prestij kazanmalarından ve liberal aydınlar arasında bile sempati toplamalarından kaygı duymalarının, yıllardır özlemi duyulan ve artık gerçekleşeceği sanılan barış ve yumuşama ortamını sabote etmeleriyle bağlantılı olduğu izlenimi beliriyor. Almanya'nın bölünmesi ya da bütünlüğünün sağlanması,

Demokratik Almanya'da savaştan hemen sonra başlatılan anti-faşist eğitim.

artık ülkenin sınırlarını aşan ve kapitalizmle sosyalizm arasında, dünya çapında bir anlaşmazlığa yolaçan sorun durumuna gelmiştir. Sovyetler'in Almanya'nın bütünlüğü konusunda ısrar etmesine karşı çıkan ve ülkeyi "Batı"ya bağlamak amacıyla daha önce imzaladıkları Potsdam Anlaşması'nı da tanımayan ABD ve İngiltere'ye Fransa da katılmıştır. Fransız Hükümeti, 14 Eylül 1945 tarihli notasında, "Almanya'nın çok sayıda devlete bölünmesinin, bunun zorla kabul ettirilmiş bir çözümün değil de, doğal bir gelişmenin sonucu olması koşuluyla, Avrupa'da güvenliğin korunması açısından uygun olacağı" görüşünü taşıdığını bildirmiştir. Daha sonra General De Gaulle'ün bazı açıklamaları da, Fransızların bu konudaki ısrarlı tavrını gösteren örneklerdir. De Gaulle, Temmuz 1946'da şunları söylemiştir: "Almanya'nın tekrar merkezi bir birleşik devlet, kısacası 'Rayh' olmasını engellemek, Fransa'nın görevidir..." Öte yandan, Almanya'nın gerek doğusundaki gerekse batısındaki işgal bölgelerinde yaşayan yazarlar (ki bunlara, henüz yurduna dönmeyip sürgünde yaşayanları da katabiliriz), genel olarak ülkenin bütünlüğünün sağlanmasından yanaydılar. Thomas Mann, 16 Haziran 1945 tarihli "Deutsche Volkszeitung"ta şu satırları yazmıştı: "Darbe büyüktür. Ama bunun için 'Almanya artık bitti!' diye bağırmak da aptalca bir inançsızlıktır. Almanya, genel kurmayı ve silah endüstrisi olmadan yaşayabilir ve mutlu olabilir. Hatta onlar olmadan daha iyi ve daha onurlu yaşayabilir. Almanya, savaş devletinin felaketi sırasında kaybettiği doğudaki ve batıdaki toprakları olmadan da yaşayabilir ve mutlu olabilir. Onlar olmadan da geniş, mükemmel, her kültüre yetenekli bir ülke... olarak kalabilir." Th.Mann'ın bu sözlerini yanlış anlamamak gerekir; o, müttefiklerin Almanlara sunduğu kadarıyla bir ülke değil, silah endüstrisi yerine kültüre sahip bir ülkeden yanadır. Zaten daha önce savaşın kaynağını görmüştür: "Tröstlerin ve sömürünün olduğu bir dünyada, diğer bütün halkların Göring konserni aracılığıyla tekelci biçimde yağmalanması görüşü kesinlikle yabancı değildi... Nazizmin tasfiye edilmesi, Almanya'nın en içten amaçlarına ve ihtiyaçlarına en büyük mutluluk imkânlarını sağlayacak toplumsal bir dünya reformuna giden yolu pekâlâ açmış olabilir." Bu düşüncelerini dile getirdiği tarihten dört yıl sonra Th.Mann, "Goethe Yılı" dolayısıyla hem batıda hem de doğuda yaptığı konuşmada (25 Temmuz 1949), savaş sonunda kaybedilmiş topraklarla, ülkenin bölünmüşlüğü gerçeğinin nitelik bakımından farklı iki sorun olduğunu ortaya koymuştur: "Ziyaretim Almanya'nın kendisinedir, bir bütün olarak Almanya'yadır, bir işgal ülkesine değil. Almanya'nın birliğini, gerçek yurdu, belirttiğim gibi, işgal güçleri tarafından ilişilmemiş özgür Alman dili olan bağımsız bir yazar değil de kim güvence altına alacaktır, kim dile getirecektir?" Th.Mann'dan başka yazarlar da (A.Andersch, H.W. Richter, E.Kogon, Johannes R. Becher, Fritz von Unruh, Theodor Plievier, Arnold Zweig vd.), çeşitli nedenlerle ülkenin bütünlüğünün sağlanması konusunda duyarlılıklarını dile getirmişlerdir. 4-8 Ekim 1947 tarihleri arasında Berlin'de, Almanya'nın işgal altındaki bütün bölgelerinden gelen yazarların toplandığı I.Yazarlar Kongresi yapıldı. Bu kongre sonunda yayınlanan bildiride şöyle deniyordu: "Özellikle, Almanya'nın bütün bölgelerinden gelmiş düşünce yaratıcılarının arasındaki sıkı bağlılık sayesinde, ayrı hayatların gerçekleşmesi tehlikesini ortadan kaldırmak çabamız olacaktır."

UYGARLIK ADINA BÖLÜCÜLÜK YAPILMIŞ

1947 yılının ilk ve son baharlarında Moskova'da ve Londra'da müttefik dışişleri bakanlarının katıldığı iki konferans toplandı. Bu toplantılarda Sovyetler Birliği, Almanya'da merkezi yönetimin kurulması ve Ruhr Bölgesi'nin denetlenmesine katılması (ki bu, Potsdam Anlaşması'na göre Sovyetler'in hakkıydı) konularında ısrar etti. ABD, İngiltere ve Fransa, Sovyetler'in bu isteğine karşı çıkarak, onları etki alanlarını batıya doğru genişletmek arzusunda olmakla suçladılar. Moskova'da bir anlaşma sağlanamadı. Londra Konferansı da, aynı biçimde bir anlaşma sağlanamadan dağıldı, kamplar arasındaki çatışma artık açıkca ortaya çıkmıştı. Denetleme komisyonunda işbirliğini sürdürmek artık mümkün değildi ve Sovyetler, 20 Mart 1948' de bu komisyonu terkettiler. Almanya'nın dörtlü yönetimi böylece sona ermiş oldu. Ve böylece batılı devletler amaçlarına sınırlı da olsa ulaşmış oldular; artık önlerinde, bütünlüğü sağlanmış bir Almanya için direnen Sovyet engeli yoktu. Şimdi birkaç yıl geriye gidelim ve yetkili bir ağızdan ABD'nin Almanya'yı bölme plânını onaylattıralım. Moskova'daki ABD Büyükelçiliği'nde görevli Georg F.Kennan 1945 yılının yazında şöyle bir açıklama yapar: "Almanya'yı Ruslarla birlikte yönetmek düşüncesi bir deliliktir... Almanya'nın bize ait olan bölümüne —ki bu bölümün sorumluluğunu, İngilizlerle birlikte yüklenmiştik— doğunun, kendisini tehlikeye sokamayacağı kadar tatmin edici, güven verici ve üstün bir bağımsızlık biçimi vermekten başka yolumuz yoktur... Evet, bunun parçalama anlamına geldiği doğrudur. Ancak parçalanma, Oder-Neisse hattı dolayısıyla zaten bir gerçektir. Sovyet bölgesi olan parçanın Almanya'yla tekrar birleşip birleşmeyeceği, şu anda önemli değil. Hiç olmazsa, batıdaki bölümünün totaliter güçlere karşı bir kalkan görevi yaptığı parçalanmış Almanya, bu güçlerin yine Kuzey Denizi kıyılarına kadar yürümesine izin verecek birleşmiş Almanya'dan daha iyidir." Aynı General Kennan, 1947 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı'ndaki planlama bölümünün başına getirilmiştir.

20 Temmuz 1946'da Almanya' daki Amerikan Askeri Valisi, geri kalan işgal bölgelerinin komutanlarına bir çağrı gönderir ve kendi bölgelerini, ekonomik olarak Amerikan bölgesiyle birleştirmelerini ister. Buna yalnızca İngilizlerden

olumlu cevap gelir. Kaldı ki, ABD, İngiliz bölgesi için de ithalatın büyük bir bölümünü karşılamayı üstlenmiştir. 1 Aralık 1946'da Amerikan ve İngiliz bölgelerinin ortak yönetimi başlar (Bizone). 1947 yılının başında eski ABD başkanlarından Hoover, o zamanki Başkan Truman'ın adına yanında ekonomi uzmanlarından bir grup olduğu halde Almanya'ya gelir. Hoover'in yazdığına göre, "Batı uygurlığının sınırlarını korumak durumunda olan bir Amerikan politikası ilân edilmiştir. Bu sınırların en önemlileri, Almanya ve Japonya sınırlarıdır. Bunlar elden çıkarsa, bütün Avrupa ve bütün Uzak Doğu kaybedilmiş olacaktır." Görüldüğü gibi, savaştan sonraki gelişmeler çerçevesinde batılı devletler, Almanya ile ilgili planlarını uygulamada hayli başarılı olmuşlardır. ABD-İngiltere ikili yönetimi, Mayıs 1947'de "Ekonomi Konseyi" adı altında bir parlamento kurdurmuş ve buraya katılacak temsilcileri işgalleri altındaki Alman eyaletlerinde bulunan parlamentolara seçtirmiştir. Seçilen Almanların öncelikle mâli ve ekonomik konularda karar alma yetkileri vardır; ancak, son sözü, her zaman Amerikalılar ve İngilizler söylemiştir. Herşeye rağmen, batılı devletler Almanya ve Almanlarla ilgili tavırlarında, birer işgalci davranışından vazgeçmemişlerdir. ABD Genelkurmay Başkanlığı'nın Almanya'da bulunan Amerikan orduları komutanlarına gönderdiği emirler içinde şu sözler dikkati çekmektedir: "Almanya, kurtarılmak üzere değil, yenilmiş bir düşman devlet olarak işgal edilmektedir... İşgalin uygulanmasında ve yönetim sırasında adaletli olmalısınız; ancak, aynı zamanda, sağlam ve yaklaşılmaz kalmalısınız. Alman memurlar ve halkla ilişkiler kurmayı kesin olarak önleyeceksiniz..." Buna karşılık, Sovyetler Birliği'nin Almanya'da uyguladığı işgal politikası hayli farklıdır. 70'li yıllarda FAC'da yayınlanan bazı tarih kitaplarına göre, İngilizler ve Amerikalılar, savaştan yenik çıkmış Almanlarla toplumsal ilişkiye girmeyi, onur kırıcı bir durum olarak değerlendirirken, Sovyetler bu konuda hayli cömert davranmışlardır. 1945 yılında Sovyetler, yasaklanmayan bütün partilerin yöneticilerini ve bazı resmi görevlileri, Berlin-Karlshorst'taki ana karargâhlarına davet etmişlerdir. Yine Sovyetler, daha Potsdam Konferansı'ndan önce, Almanya'daki ilk yabancı güç olarak işgalleri altındaki bölgede, bütün Alman partilerinin kurulmasına izin vermişler ve resmi kurumların çalışmasını sağlamışlardır. Sözü edilen tarih kitaplarının, Sovyetlerin bu davranışının aslında onların "yayılma politikası"yla çok yakından ilgili olduğunu ve bütün Almanya'yı "komünist yapmak" istediklerini de yazmaları, konumuz açısından az da olsa dikkat çekicidir. Anlaşılıyor ki, Sovyetler batılılar kadar başarılı olamamışlar ve Almanya'nın ancak 108.333 kilometrekaresini "komünist" yapabilmişlerdir.

ÖNCE İŞGAL ET, SONRA BÖL, ONDAN SONRA KURTAR!

ABD'nin uyguladığı yeni dış politika (Truman Doktrini, Mart 1947) ve Marshall Planı, sonunda "European Recovery Program"ı doğurdu. "Batı Almanya"nın bu "yenileştirme planı"na sokulması, onun aslında "Batı Dünyası"na dahil edilmesi yönünde önemli bir adımdı. Bu durumda, Alman ekonomisini kurtarmak gerekçesiyle para reformu uygulanacak ve ayrı bir devletin oluşması için, son hazırlıklar da tamamlanacaktı. Ülkenin batısında, savaştan sonra oluşan "karaborsa"da bir sigara 6 Mark, bir ekmek 60 Mark'tı. İşgal ordularının askerleri, birkaç paket sigara karşılığında, çok değerli mücevherata, fotoğraf makinelerine ve saatlere sahip olabiliyorlardı. Şimdi bu konuyla ilgili bir ilginç belgeye daha bakmak gerekiyor: "7 Mayıs 1945'de Almanya'nın mâli ve ekonomik yapısının tamamen çöktüğünü anlayabilmek için, mâliye ve ekonomi alanında uzman olmaya gerek yoktu. Başlangıç direktifimiz JCS 1067'e göre, buna karşı önlemler almaya yetkili değildik; çünkü böyle bir çöküş, Alman halkına nasyonalsosyalist yönetimin nelere yolaçtığını göstermek için, gerekli görülmüştü." (Amerikan Askeri Valisi Clay). Batıdaki işgal güçleri, Alman danışmanlarının karşı çıkmalarına rağmen, savaş yüklerinin dağıtılmasında adaletli davranmadılar. Bir anda gelen para reformu sonunda, binalara, fabrikalara vb. sahip olanlar, elindeki bütün serveti, biriktirdiği nakit paradan ibaret olanlara göre çok avantajlı duruma girdi. Savaş zenginleri büyük vurgunlar yaptılar. Bir gece içinde bütün vitrinlerin mallarla dolduğunu gören halkta yeni düzene karşı belli bir güven uyanmaya başladı.

DOĞUDA OLUP BİTENLER

Batıda bu gelişmeler olurken, Almanya'nın doğusundaki işgal bölgesinde durum neydi? Kısaca ona bakalım. Doğuda, 9 Haziran 1945'de, Sovyet Askeri Yönetimi kuruldu. Bu yönetim, bir gün sonra yayınladığı 2 numaralı bildirisiyle, bütün demokratik partilerin kurulmasına izin verdi. İlk kurulan parti olan Alman Komünist Partisi, artık atılacak ilk adımın parlamenter demokratik bir cumhuriyet yaratmak yolunda olmasını önerdi. Temel amaçlarda ve istemlerde yakınlık sağlandığı için, komünistlerle sosyal demokratlar arasında 19 Haziran 1945'de bir eylem birliği anlaşması imzalandı. Bir ay sonra, bu anlaşmaya Hıristiyan Demokratik Birlik ve Almanya Liberal Demokratik Partisi de katıldı. Kısa süre içinde Sovyet işgal bölgesinde yeni devlet organları oluşturuldu, toprak reformu uygulanmaya başladı ve son derece yoğun bir antifaşist eğitim ve kültür kampanyası açıldı. Komünist Partisi'nin 15. ve Sosyal Demokrat Parti'nin 40. parti kongrelerinde oybirliğiyle alınan kararlara göre, her iki parti, 21 ve 22 Nisan 1946'da yapılan toplantılarda birleştiler; böylece Almanya Sosyalist Birlik Partisi doğdu. Wilhelm Pieck ve Otto Grotewohl, kurulan yeni partinin yönetimine getirildiler. Savaşın bitiminde Almanya, müttefik orduları tarafından işgal edildiği zaman, endüstri kuruluşlarının yüzde yetmişi batıda, otuzu da doğuda kalmıştı. Batıdaki endüstrinin yüzde yirmisi, doğudakinin de yüzde kırkbeşi savaş sırasında tahrip olmuştu. Öncelikle Nazilerin mallarına el konarak, ekonomide "halka ait" bir sektör yaratıldı. Ekonomik ve kültürel alanda alınan radikal önlemler, bir yandan geniş halk kesiminin desteğini görüyordu (ki, doğudaki uygulamalar sırasında böyle bir desteğin yaratılmasına özenle dikkat ediliyordu); öte yandan, bütün bu önlemlerle ilgili adımların atılması sırasında, kısa zamanda üstesinden gelinmesi gereken sorunlar çıkıyor, tepkiler doğuyordu. Bu tepkilerin kaynağında, batıdan yapılan yoğun propagandanın etkilerini görmek mümkündü; ancak bundan da ötede, 12 yıl Nazi egemenliği altında yaşamış bir toplumda, gerek toplumsal gerekse bireysel düzlemde gerçekleştirilmek istenen yeniliklerin çeşitli sorunlar doğurmaması imkânsızdı.

Batıda 1946 yılında, İngiliz ve Amerikan işgal bölgelerinin eyalet başkanları ortak toplantılar yaptıktan sonra, Bavyera Başbakanı Ehard, benzeri bir toplantının bütün işgal bölgelerinden gelen başbakanların katılmasıyla Münih'te yapılabileceğini düşündü. Amacı, ortaklaşa çözülmesi gereken sorunlarda bir anlaşma sağlamak olan bu toplantı, 6 ve 7 Haziran 1947 tarihlerinde yapıldı. Amerikalılar, önce bu toplantıya izin vermemişlerdi; sonra, Almanya'nın politik birliğinin yeniden sağlanması konusunda görüşme yapılmaması şartıyla, Bavyeralıların isteklerini kabul ettiler. Halbuki, Sovyet işgal bölgesinden gelen Alman başbakanların cebinde böyle bir öneri vardı. Önceden tahmin edildiği gibi, bu toplantı bir anlaşma sağlanamadan dağıldı. Bü-

tün olumsuz koşullara rağmen, doğudaki halk kongresi hareketinin yönetici organı durumundaki "Alman Halk Konseyi", batıdaki politikacıları Almanya'nın birliğinin sağlanması yolunda çeşitli önerilerle baskı altında tutmayı sürdürdü. 1948 yılının Mayıs ve Haziran aylarında yapılan halk oylamasına katılan 14,7 milyon kişi birleşmeden yana oy kullandılar. Bu seçime katılmak batıda yasaklanmış olmasına rağmen, yine de 1,5 milyon kişi oyunu kullandı. Haziran 1948'de batıda para reformu uygulandıktan sonra, 23 Mayıs 1949'da Federal Almanya Cumhuriyeti resmen ilân edildi. Konrad Adenauer, batıdaki Almanya'nın ilk başbakanı oldu. 1949 yılının Nisan ayında NATO kurulmuştu; Adenauer sonradan hatıralarında, kurulacak bir federal cumhuriyetin NATO'ya alınmasının, başından beri planlandığını yazar. Batıdaki bu gelişmeye bir cevap olmak üzere, doğuda da 7 Ekim 1949'da Demokratik Almanya Cumhuriyeti ilân edildi. Böylece yıllardır süregelen bayrak yarışında yeni bir aşamaya gelinmiş oldu.

BİRLEŞME ÇABALARI SÜRÜYOR

Almanya'nın doğusundaki devlet, iki ayrı egemen devletin ortaya çıkmasından sonra da birleşme konusundaki ısrarlı çabasını sürdürdü. DAC'nin ilân edilmesinden hemen sonra kurulan "Ulusal Cephe"nin temel mücadele biçimlerinden biri de bu amaca yönelikti. 31 Ağustos 1950'de FAC'nin o zamanki (ilk) İçişleri Bakanı Gustav Heinemann (1969-1974 yılları arasında Federal Cumhurbaşkanı oldu), Adenauer yönetimin yeniden silahlanmaya başlamasını protesto ederek görevinden istifa etti. Aynı yılın Kasım ayında, DAC Başbakanı Grotewohl, Adenauer'e birleşme konusunda adımlar atılması için öneriler sundu ve hepsi reddedildi. Haziran 1951'de yapılan bir halk oylamasında, doğudaki halkın büyük çoğunluğu ve FAC'deki 6 milyon Alman, iki ülke arasında barış anlaşmasının imzalanması için ve Adenauer yönetimin silahlanmasına karşı oy kullandı. FAC'nin, DAC'den gelen barış ve birleşme önerilerini reddetmesi ve soğuk savaş ortamının yumuşatılmasında tereddüt etmesi, sonuçta doğudaki düzenin yerleşmesine yaradı.

Şimdi bir parantez açalım ve Berlin'le ilgili iki konuya değinelim: 17 Haziran 1953 ayaklanması ve Berlin Duvarı. DAC'de parti yönetiminin yaptığı bir yanlış değerlendirme sonucu, çalışma normlarının yükseltilmesinin istenmesi, işçiler arasında huzursuzluklara yolaçtı. Batıdan katılan güçlerin de yardımıyla, bu huzursuzluk büyüdü ve giderek sokak çatışmalarına, lingçlere ve yağmalara varan boyutlar kazandı. Bu arada, RİAS Berlin gibi batılı radyoların da kışkırtıcı yayınlar yaptığı saptandı. Aydınların katılmadığı 17 Haziran ayaklanmasında, olayların büyüklüğüne rağmen, ölü sayısının 21'de kalması hem doğuluları hem de batılıları şaşırttı. Sonuçta, parti ve işçiler arasında anlaşma sağlandı ve hem DAC'deki Ulbricht ve kadrosu, hem de FAC'deki Adenauer restorasyonu durumlarını sağlamlaştırdılar. Berlin Duvarı'na gelince: Savaşın bitiminde Amerikan ve İngiliz birlikleri işgal ettikleri Schwerin, Magdeburg, Leipzig ve Chemnitz'i (daha sonraki adıyla Karl—Marx-Stadt) Sovyetler'e bıraktılar; Sovyetler de buna karşılık, ellerindeki Berlin'i batılı güçlerle paylaşmaya razı oldu. Ancak, daha sonra ABD başta olmak üzere, batılıların Almanya'nın bölünmesi konusunda (para reformu gibi) somut önlemler almalarına cevap olarak Sovyetler, Haziran 1948'de Berlin'i 10 ay süreyle blokaja aldı. Berlin, bu olaydan sonra da her iki kamp arasındaki mücadelenin merkezi olmaya devam etti. 50'li yılların sonunda FAC ve DAC arasındaki gerginlik artmıştı. FAC, DAC'yi devlet olarak tanıdıkları gerekçesiyle Yugoslavya ve Küba'yla ilişkilerini kesti. Her iki devlet (ve her iki kamp) arasındaki gerginlik, 13 Ağustos 1961'de Berlin'in ortasına bir duvar çekilmesiyle sonuçlandı. DAC, kendi ulusal sınırını güvence altına aldığı gerekçesiyle bu engeli "Koruma Duvarı" olarak adlandırırken; aynı duvara FAC'de, "Utanç Duvarı" adı verildi. Görüldüğü gibi, bayrak yarışı dilde de sürmekteydi. "Utanç Duvarı" adlandırmasına karşı DAC, eski Nazilerin FAC'de önemli yerlere gelebilmesinin "utanç verici" olduğunu ileri sürüyordu. FAC'de çeşitli devlet görevlerine yükselmiş eski Nazilerin içinde iki ad öncelikle dikkati çekiyordu: FAC'nin ikinci Cumhurbaşkanı Lübke, Nazi Almanyası'nda sayısız toplama kamplarını inşa eden bir firmanın yöneticilerindendi. FAC'nin üçüncü Başbakanı Kiesinger ise, Nazilerin dış propaganda servisinin şefiydi.

BİRLEŞME İÇİN BİRAZ GEÇ DEĞİL Mİ?

Alman şairi Klopstock'un (1724-1803) bir sözü vardır: "Tarih, zamanı gelince, ayağa kalkacak ve konuşacaktır. Ve o konuştuktan sonra, daha önce edilmiş boş lâfların tümü artık söz konusu olmayacaktır." Tarihle ilgili olarak konuşmak, "boş laf" için uygun bir ortam sağlıyor herhalde; ama tarihin kendisi konuşunca durum değişiyor, çünkü o zaman belgeler konuşuyor. Bu "anti-tarih denemesi" biterken, konuyla ilgili çok şeyin eksik kaldığını anlıyorum. Ne var ki bu yazının amacı, "Almanya'nın bölünmüşlüğü"nün eksiksiz bir tarihini çıkarmak değildi; bazı "bilinmeyenler"e dikkati çekmek ve bu arada da "yöntem" sorununu gündeme getirmek, benim için ön plandaydı. Buraya kadar yazdıklarımdan çıkarabildiğim sonuçlar şunlar: 1) Almanya'nın bölünmesi, (bilinen bir tezi mekanik olarak uygulamaya kalkmadan diyebiliriz ki) kendi toplumsal ve ulusal gelişme süreci içinde beliren iki ayrı çizgiyle yakından ilgilidir. Verilen bütün sözler ve gerçekleştirilen eylemler, bu iki çizgi çevresinde olmuştur. Yâni ortada bir bayrak yarışı vardır; bu iki ayrı çizgiyi izleyen toplumsal güçler, her tarihi aşamada ellerindeki bayrağı kendilerinden sonrakilere aktarmışlardır. 2) Almanya'nın iki ayrı devlet halinde bölünmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra batılı müttefikler tarafından sistematik olarak gerçekleştirilmiştir. 3) İkinci 35 yıllık gelişme, birinci 35 yıllık gelişmeden çok farklı olmuştur. Artık iki ayrı tarih, iki ayrı kültür söz konusudur. Ve hem FAC'nin hem de DAC'nin kendi iç dinamiklerine göre potansiyelleri oluşmuşken, bu iki ülkenin "birleşmesi" konusunda liderliğini ABD'nin ve Sovyetler'in yaptığı iki kampın rolü ikincildir.

Verilen sözlerin hiçbir zaman tutulmaması mümkün değildir. Nitekim Almanya'nın yakın tarihinde de böyle olmuştur. Bazı sözler tutulmuştur. Ama "bayrak yarışı" bitmemiştir. Böyle bir yarış biter mi? İnsanlık tarihi böyle bir yarışın değil "Almanya"da, bütün dünyada bile kolay kolay bitmeyeceğini gösteriyor.

KAYNAKLAR

- Jugend Scala, Mayıs-Ağustos 1984.
- Bernd Engelmann: Deutsches Anti-Geschichtsbuch. Birinci cilt: Frankfurt a.M. 1978 (beşinci baskı). İkinci cilt: Frankfurt a.M.1981 (dokuzuncu baskı).
- E.Thurich / H.Endlich: Zweimal Deutschland. Frankfurt a.M.1971 (üçüncü baskı).
- Vaterland, Muttersprache. Deutsche Schriftsteller und ihr Staat seit 1945. Zusgstlt. von K. Wagenbach, W. Stephan u. M.Krüger. Berlin 1980 (ikinci baskı).
- Lesebuch zur deutschen Geschichte. Hrg. V.B. Pollmann. Üçüncü cilt. Dortmund 1984.
- Albert Norden: Um die Nation. Berlin (?) 1952.
- Heinz Heitzer: DDR. Geschichtlicher Überblick. Berlin 1979.
- Die deutsche Teilung im Spiegel der Literatur. Hrg. v. Karl Lamers. Stuttgart 1978.
- Bilim ve Sanat, 26/1983 ve 29/1983.

Kurtuluştan Cumhuriyet'e "TEVHİD-İ EFKÂR"

■ Tevfik ÇAVDAR

GİRİŞ

Bu yazı dizisinin amacı Türk demokratikleşme süreci içersinde günlük basınımızın yerini belirlemek biçiminde kısaca tanımlanabilir. Düz bir basın tarihi çalışmasının ötesinde demokratikleşme dönemeçlerinde gazetelerimizin aldığı tavrı ve basınla kamuoyu arasındaki karşılıklı etkileşimi daha bir açık ortaya koyma şeklinde de açıklanabilir yapmak istediğimiz. Alacağımız örnekler o günlerin resmi ideolojisi doğrultusunda kamuoyu oluşturmaya çalışan gazetelerden daha çok düşünsel hareketi bir ölçüde de olsa sağlayan yayın organlarından seçilmiştir. Öte yandan dizide kronolojik sıradan ziyade güncel olaylar açısından ilginç olabilecek, günümüze ışık tutabilecek dönemlere uygun bir sıra izlenecektir. Örneğin bu kez Mudanya silah bırakışımından cumhuriyete kadar geçen, Lozan barış görüşmelerinin yoğun bir şekilde ağırlığını duyurduğu zaman aralığında yayımlanan ve bir anlamda muhafazakâr sayılabilecek muhalefetin görüşlerini yansıtan "Tevhid-i Efkâr" gazetesini ele alacağız. İncelememizi gazetenin o günlerde ortaya çıkan ve Türkiye açısından önemli olan bir dizi olay ve gelişim karşısındaki tutumunu ele alma biçiminde sürdüreceğiz. Kuşkusuz bir derginin sınırlı hacmi içersinde yapılacak olan değerlendirmelerin noksanları olacaktır. Bu noksanları gelecekte tamamlamak ve günlük basınımızın Türkiye'de demokratikleşme süreci içersindeki gerçek yerini saptamak niyetinde olduğumuzu bir kez daha belirtmekte yarar vardır.

Tevhid-i Efkâr" Ebüziyya ailesinin çıkardığı "Tasvir-i Efkâr"ın devamıdır. Baskı dönemlerinde "Tasvir-i Efkâr" değişik adlarla yayınına devam etmiştir. "Düşüncelerin birleştirilmesi" anlamına gelen "Tevhid-i Efkâr" da kullanılan isimlerden biridir. Nitekim İttihatçıların yeraltına girdiği Babıali baskını öncesindeki günlerde de "Tevhid-i Efkâr" çıkmış ve onları dolaylı olarak desteklemiştir. "Tevhid-i Efkâr"ı Ebüzziya Tevfik'in oğlu Velid Ebüzziya çıkartıyor ve başyazıları, yorumları bizzat kendisi kaleme alıyordu.

"Tevhid-i Efkâr" Cumhuriyetin ilanından sonra Türk Basın tarihinde önemli bir yeri olan iki önemli kovuşturma ile karşı karşıya kaldı. Bunlardan birincisi Ağa Han ve Emir Ali'nin (bu zat Hint müslümanlarının o günkü lideridir), Başbakan İsmet Paşa'ya Halifeliğin korunmasına ilişkin yazdıkları mektubun açıklanması nedeniyle başlayan kovuşturmadır. Kovuşturma 8 Aralık 1923 tarihinde İstanbul ve çevresinde kurulan İstiklâl mahkemesi tarafından yürütülmüş, İstanbul basınının önde gelen isimlerinden Tanin Başyazarı Hüseyin Cahit, İkdam başyazarı Ahmet Cevdet ve "Tevhid-i Efkâr" başyazarı Velid Ebüziya ile Ömer İzzettin, Hayri Muhittin ve Lütfi Fikri Beyler mahkemeye çıkarılmışlardır. Bu mahkeme yurtta basın özgürlüğüne ilişkin geniş bir tartışmanın da açılmasına neden olmuştur. Matbuat Cemiyeti TBMM'ye hitaben bir bildiri yayınlayarak gazetecileri savunmuştur. Bu kovuşturma başyazarların beraatıyla sonuçlanmışsa da Takrir-i Sükun yasasının çıkmasından sonraki kovuşturmadan Tevhid-i Efkâr kurtulamamıştır. Sonuçta gazete kapanmıştır. Daha sonraları Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra Ebüzziya Tevfik'in torunu Ziyad Ebüzziya Tasvir'i yeniden canlandırmışsa da bu uzun süreli bir canlılık olmamıştır. Ebüzziya Ailesinin üç kuşağı Yeni Osmanlılar hareketinden Demokrat Parti'nin doğuşu ve gelişimine kadar Türk demokrasisinin çeşitli evrelerinde etkin bir biçimde yer almışlardır.

Ele aldığımız dönemde (Tarih olarak Aralık 1922 — Ekim 1923) Tevhid-i Efkâr'da şu konuların haber, yorum ve başmakale olarak öne çıktığını görüyoruz:

— Lozan'da süren barış görüşmelerinin tüm aşamaları gazetede ayrıntılı bir biçimde yer almıştır.

— 1923 seçimlerinin çevresindeki faaliyetler, propaganda çalışmaları,

— Yabancı şirketlerle, reji, Düyun-u Umumiye ve Osmanlı Bankası gibi emperyalist odaklarının eylemleri ile kararlarına karşı yorum ve haberler,

— İkinci grubu açıktan ya da dolaylı olarak destekleyen haber-yorumlar,

— Gayri faal memurlar hakkındaki haberler,

— Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi çevresinde gelişen olaylar,

— İzmir İktisat Kongresi'ne ilişkin haber ve makaleler,

— Masuniyeti Şahsiye yasası çevresindeki haberler,

— Cenap Şahabettin ve Süleyman Nazif'e yönelik "Hıyanet-i Vataniye" iddiasıyla ilişkili haber ve davanın tüm gelişim aşamaları,

— Halife'nin başta Cuma namazı olmak üzere bütün faaliyetlerine ilişkin haberler,

— Chester Projesiyle ilgili haber ve yorumlar.

Bu olaylara daha başkalarını da eklememiz mümkündür. "Tevhid-i Efkâr"ın ele aldığımız dönem içerisindeki "mesleki"ni, bunun genel düşün çizgisi olarak bugünkü dile aktarmamızda sakınca yoktur sanırım, şöyle özetleyebiliriz: Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere batının emperyalist ülkelerine ve onların Türkiye'deki uzantılarına karşı kesin bir tavır alma, bu konuda anti-emperyalist diyebileceğimiz bir çizgiyi korumak. Bunun yanı sıra gazete başyazı ve haber-yorumlarıyla demokratik bir siyasal yapının oluşumuna da katkıda bulunma arzusunu göstermektedir. Ne var ki bu iki temel öğe yani anti-emperyalist ve demokrat olma özelliğinin yanı sıra muhafazakâr olma gibi bir özelliği de ödün vermeden korumayı sürdürmüştür. Bu eğilimi ise gazetenin kendi iç çelişkisini oluşturmuş ve bu çelişki zaman zaman yüze vurmuştur.

BAŞYAZILAR

Başyazıların ağırlık noktasını Lozan barış müzakereleri ve demokrasi arayışı oluşturmaktadır. Bunları bir kaç örnekle sergilemeye çalışalım. 8 Şubat 1923 tarihli başyazıda Lozan müzakerelerinin kesilmesi üzerine "Vaziyet Nihayet tevazuh etmiştir" başlığı altında eleştiriye yer verilmiştir:

"...İsmet Paşa'nın bütün hülusu, hüsnüniyeti, sulh yapabilmek için vuku bulan mesaisi, sabır ve tahammülü neticesiz kaldı. Hatta yalnız neticesiz kalmadı, zavallı başmurahhasımız, az daha bu hülus ve hüsnüniyetinin kurbanı bile oluyordu. Av-

rupa'nın tezvirât ve siyasette üstad kesilmiş olan diplomatları her gün bin dereden su getirerek, her gün bir başka manevra çevirerek, bir gün gayet itilâfkâr (anlaşmadan yana) görünürken ertesi gün birdenbire tebdili tavır ve lisan ederek müzakeratı o kadar karıştırdılar ki bu kadar karışıklık içinde muhterem İsmet Paşa'nın (akılcı) ve (uygun) kararlar verebilmesine imkân kalmamıştı. O veçhile son günlerde başmurahhasımız pek çok müşkülâta uğruyor, müzakerâtın inkitaa uğramasını istemediği için her gün biraz daha müsahedatta bulunmaya mecbur oluyor ve bu suretle bizim içinde gayri kabili kabul ve tasdik olacak bir sulh yapmak tehlikesine maruz kalıyordu. İşte bu defa Lozan'dan kendi kabahatı olmaksızın azimete mecbur olmakla bu tehlike bertaraf edilmiş oluyor". Bu başmakale çok yıllar sonra "Devr-i demokrasi"de Lozan barışı aleyhine söylenen bir dizi sözün ilk adımı da kabul edilebilir. Makalenin yazıldığı günlerde Rauf Bey'le İsmet Paşa arasındaki, perde arkasında geliştiği ve büyüdüğü fısıltı halinde söylenen, çekişmenin varlığı, ilerki günlerde Rauf Bey'in "Terakkiperver" Fırkanın kurucuları arasında yer alması ve "Tevhid-i Efkâr"ın onu sürekli olarak desteklemesi hatırlanacak olursa muhalefet tohumlarının daha 1923 yılının Şubat ayında atıldığını söylemek yanlış olmaz.

18 Şubat 1923'de yayınlanan "Sulhu yapabilir mi idik" başlıklı yazıda şu düşünceler yer almaktadır:

"Avrupa'nın malum olan zihniyetine nazaran Lozan'dan behemehâl bir sulhu intizar doğru değildi. (Bundan ötürü) bugünkü inkita-ı pek tabii görmek iktiza eder. Mamafih Avrupa devletleri bu konferansta bizimle hangi şerait dairesinde akd-i sulh kabil olabileceğini de nizami surette öğrenmiş olduklarından (yeni sorunlar çıkarmamalarını) beklemek hakkımızdır..." Bu başyazı bir yerde kamuoyunu karamsarlığa sürüklememek amacıyla da kaleme alınmış olabilir.

23 Şubat tarihli "Tevhid-i Efkâr"ın birinci sayfası ağır barış koşullarının reddedilmesini isteyen başlıklar, haber ve yorumlarla doludur. Sayfanın en üstünde çerçeve içersine alınmış, iri puntolu harflerle şu noktalar öne çıkarılmaktadır: "Vaziyet pek mühimleşti — Son ve nihai karar pazartesi günü verilecek — Mebusların ekseriyeti ve Ankara mehafili siyasiyesi şeraiti sulhuyenin katiyen aleyhinde — Gazeteler harpten yana neşriyatta bulunuyorlar — Ankara'da maneviyat yüksek ve millet yekpare bir haldedir". Başyazının başlığı ise "Yüzümüzü garbe değil şarka çevireceğiz" biçiminde. Gene bir yorum var, "Unutmayalım ki düşman uyumuyor — unutmayalım ki düşman Karaağaçta" diye başlıyor, üslubu çok sert. En son dakika haberi ise Ankara kaynaklı ve aynen şöyle: "Bütün halk Meclisin önünde toplanıyor. Milletimiz yekpare olarak misak-ı millimizden zinhar fedakârlık yapılmamasını ve icap ederse kan dökülmesini tavsiye ve talep etmektedir". Görünen odur ki "Tevhid-i Efkâr Misak-ı Milli'nin en küçük bir taviz verilmeden uygulanmasından yani yaşama geçirilmesinden yanadır. Nitekim İkinci Lozan görüşmelerinde bu tavrını her fırsatta sergileme olanağını bulmuştur.

> *"Görünen odur ki 'Tevhid-i Efkar' Misak-ı Milli'nin en küçük bir taviz verilmeden uygulanmasından, yaşama geçirilmesinden yanadır."*

TBMM'de kabul edilen Chester projesi konusunda da aynı titiz bir karşı koyma ve uyarma çizgisini izleyen "Tevhid-i Efkâr" 10 Nisan 1923'deki başyazısında bu projeyi ele alarak, şöyle eleştiri getirmektedir:

"Zaten İzmir zaferinden sonra zavallı Türk milleti için yapılan işlerin herhangi birinden tamamiyle müteselli olmak imkanı kalmadı. Ne yapılsa mutlaka makul surette itiraz edilebilecek bir ciheti göze çarpıyor. Mamafih, ne diyelim madem ki proje kabul edilmiştir inşallah hayırlı olur duasını tekrardan başka biz efradı millet için yapacak bir şey yoktur". Fakat Fransa'nın başta İstanbul'da işgal kumandanı General Pelle olmak üzere bu projeye karşı tavır alması "Tevhid-i Efkâr"ın tutumunu değiştirir. 13 Nisandaki başyazıda projenin acele olarak Meclisten geçirilmesi yeniden eleştirildikten sonra şu yaklaşımın altı çizilmektedir:

"Bundan dolayıdır ki düne kadar sırf müstacelen kabul edilmiş olmasına itiraz etmiş olduğumuz bu projeye General Pelle'nin protestosundan itibaren şiddetle taraftarız. Çünkü bu protesto sebebiyle Chester projesi dahili bir mesele olmaktan çıkmış harici bir mesele mahiyetini iktisap etmiştir. Harice ait mesailde ise Türkler intihabat dolayısıyla aralarındaki bütün dedikodulara rağmen derhal yekpâre bir kitle halini iktisap eder ve müttehid cephelerini teşkil ederler". Böylece "Tevhid-i Efkâr" ulusal birliği korumaya özen gösterdiğini de kanıtlamaya çalışmaktadır.

Ankara'dan yükselen "irticai hortlatmayalım" doğrultusundaki uyarılara ve eleştirilere karşın gazete kendi muhafazakâr çizgisini belirtmek zorunluluğunu duyarak 21 Nisan tarihli sayısında "Teceddüt (yenilik)" başlıklı başyazısında yenilikten ne anladığını şöyle ortaya koymaktadır:

"Garp medeniyetinin bize karşı asırlarca mağlup mevkiinde kaldıktan sonra galip mevkiine geçtiği malumdur. Bu medeniyeti mağlubiyetten galibiyete sevk eden esbabı tetkik etmek pek mümkündür. Garp medeniyetinin devr-i galibiyeti irfanı maddinin inkişafına müsadiftir. Avrupa'da demiryolları temdit, cesim gemiler inşa edilerek galebe, maddeye karşı galibiyet ihraz olunduğu, türlü terakkiyat ve keşfiyatı ilmiye ve fenniye yapıldığı zaman garbın hayatı değişmiştir ve tarihinde yeni bir safha açılmıştır. Bu hakikat pek aşikârken teceddütü bir takım ifratlar içinde boğmak reva değildir. Bizim için teceddüt iştir, faaliyettir, ilimdir, fendir. Bunu vaktiyle idrak edemediğimizden dolayı gün yüzü göremedik. Bugün pek feci şerait içinde bunu idrak ediyoruz. Bu idraki suistimal etmemek en büyük vazifemizdir.

Esasen biz müslümanlar teceddüte mutekidiz... Dinimiz hakiki teceddüde katiyen mani değildir". Böylece muhafazakâr bir gazetenin de yenilikten yana olabileceği, ne ki bu yenilikçiliğin de bir yerde doğru tanımlanması gerektiği suistimal edilmemesi zorunluluğuna işaret edilmek istenmektedir.

22 Nisan tarihli başyazıda ise demokrasiyi nasıl algılamamız gerektiği "Rüştü siyasi" kavramıyla gündeme getirilmek istenmektedir. Bu yazının önemli bölümünde aynen şöyle denilmektedir:

"İhtilâf neredadir (partiler ya da gruplar arasındaki sürtüşmeye değinilmek isteniyor)? Yoksa ihtilâf bazı şahsiyetlerin etrafında temerküz ediyor da hakikatı halde bütün millet harp cephesinde olduğu gibi intihap karşısında da bir asker gibi yekvücud olarak mı hareket edecektir? Rüştü siyasiyemizin tekamülüne belki bu da kuvvetli bir delildir. Fakat o halde gazetelerde görülen bazı acı makaleler ile mülakatlardaki müteessir ve mütecaviz sözlere neden lüzum görüyor, herhalde bizce muhakkak olan bir şey var ise o da böyle çapraşık yollardan gitmekle

intihaba fena hazırlandığımızı göstermiş olmaklığımızdır". Egemen grupların muhaliflere karşı saldırılarını bu şekilde ustaca defetmeye ya da karşılamaya çalışan "Tevhid-i Efkâr", bir yerde demokrasinin karşılıklı hoşgörü düzeni olduğunu da söylemek istiyor.

3 Temmuz 1923'de yayımlanan "İntihabat ve vaziyeti hariciye" başlıklı yazıda ise yeni meclisin bileşimi üzerindeki kuşkular dile getirilmektedir:

"Müstakbel meclisimizin hep aynı programa, aynı umdelere sarılmış, hep aynı gayelere hadim azadan terekkübünde ati itibarıyla mucib-i memnuniyet bir vaziyet görmeyenlerin tenkidatını nazarı ehemmiyetten ıskat etmek doğru değildir. Her memlekette bir çok esbab ve evamilin tesiriyle bu şekilde veya buna yakın bir surette toplanan "muhalefetsiz meclisler"in akıbetlerini tarihlerde okumak kabildir". Bu yargıdan sonra yakın tarihteki İttihat ve Terakki üyelerinin egemen olduğu Meclis-i Mebusan örnek olarak verilmektedir. Yazı şöyle devam etmektedir:

"O zaman zannedilmişti ki yalnız bir fırka azasından müteşekkil ve muhalefetten azade bir meclis dünyanın en muntazam, en iyi iş görecek olan meclisi ve bu meclise istinad eden hükümette hiç yıkılmayacak olan en kuvvetli hükümetidir. Halbuki vukuat bunun tamamen aksini ispat etti". Söz konusu yazının en ilginç bölümünde ise şu düşünce altı çizilerek öne çıkarılmaktadır:

"Namuskâr ve samimi muhalefetten (yoksun) bir meclis her şeyden evvel intihabında görülen (yöntem) dolayısıyla (güven vermekten) uzaklaşır ve hariçte, meclisten başka türlü düşünüp de kendi fikir ve emellerine vekilleri arasında makes bulamayanlar sözlerini (duyurabilmek) için başka vasıtalara müracaat tarikini aramaya kalkarlar". Böylece "Tevhid-i Efkâr" 1923 seçimlerinin hem yöntemini hem de seçim sonucu oluşacak meclisin sakıncalarını bütün boyutlarıyla gözler önüne koymak istemektedir.

ANTİ-EMPERYALİST ÇIKIŞLAR

"Tevhid-i Efkâr"ın Lozan görüşmelerini yansıtırken açık bir biçimde emperyalist ülkelerin ekonomik baskılarına ve sömürü kurumlarına karşı çıktığını görmekteyiz. Düyun-u Umumiye, Reji ve Osmanlı Bankası gazetede günlerce tefrika edilen bir dizi biçiminde değişik yönleriyle ele alınıp eleştirilmiştir. Bunun da ötesinde yabancı şirketler ve onların kolları konusunda çarpıcı başlıklarla haber yorumlar sık sık gazetede yer almıştır. Örneğin 30 Mayıs 1923'de şu haberi görüyoruz: "Rejinin hırsızlıkları yanına kalmamalıdır. Reji direktörü ile müzakeratta bulunan Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey'in nazarı dikkatine..." Haber maliye vekiline yazılan bir açık mektup niteliğinde devam etmektedir. 16 Haziran 1923'de ise reji ile ilgili şu haber var: "Reji itilâfnamesi Heyeti vekilece tasdik ve imza edildi. Dün şehrimize gelen haberlere nazaran reji itilâfnamesi heyeti vekilece tasdik edilmiştir. Bu haberin sıhhatine inanmak istemiyoruz...".

"Tevhid-i Efkâr"ın Lozan'da Düyun-u Umumiye taksitlerinin altınla ödenilmesi önerisine karşı açtığı kampanya deyim yerindeyse göz yaşartıcıdır. Gazete tek başına altınla faiz ödemeye karşı bir kamuoyu oluşturmayı başarmıştır. 9 Haziran 1923 tarihli gazete büyük bir başlık atmıştır: "Altın Faiz Vermeyeceğiz". Bu başlığın altında sert bir yorum vardır. Aynı sayfada bağrı açık yaralı bir mehmetçik resminin altında ise "Faizler meselesinde kat'i bir azim ve (direnç) göstermeye karar verdik" denilmektedir. 15 Haziran 1923'de birinci sayfanın üst yarısını kaplayan zayıf bir adam resmi (elle çizilmiş) altında gene sert bir yorum göze çarpıyor. Yorum şöyle bitiyor: "Bu meselede açlıktan ölmeye değil artık müreffeh ve mesud yaşamaya azmetmiş olan Türk milleti son ve kat'i kararını vermiştir... Altın Faiz yok".

26 Haziran 1923'de ise bu kez milletvekillerinin kurduğu bir şirkete ilişkin haber birinci sayfayı süslemektedir. Haber şöyledir: "115 mebusumuzun iştirâk ettiği bir şirket... Bir İngiliz şirketi ile teşriki mesai eden ve bütün Türkiye ithalat ve ihracat ihzarı haklarını haiz bulunan 'Milli ihracat ve ithalat Türk şirketi'nde Times'e nazaran 110 mebus, müteaddit vekiller dahil bulunmaktadır"... Habere göre şirketin 130 bin İngiliz liralık sermayesi vardır. Şirketin İngiliz ve Fransız uzmanları kullanmaya kararlı olduğunu söyleyen "Tevhid-i Efkâr" haberin arkasına eklediği yorumda olayı çok ağır bir biçimde eleştirmektedir.

1923 seçimlerinden sonra seçilen İstanbul Milletvekillerine dört soru yönelten gazetenin soruları arasında özellikle "İstanbul'un bugünkü sefaleti"ne ilişkin olanı ilginçtir.

> *"İstanbul Amelesinin dünkü tezahüratı - Umum Amele Birliğinde 1 Mayıs münasebetiyle yapılan merasim- Amele İstanbul işgalini protesto ediyor. Sulhun Misak-ı Milli dahilinde akdini istiyor."*

İŞÇİ SORUNLARI VE EYLEMLERİ

Bu konuda iki önemli olay gazetede ilgiyle izlenmiştir. Olaylardan birincisi 1 Mayıs törenleridir. Bu töreni "Tevhid-i Efkâr" 2 Mayıs'ta birinci sayfanın altına bir resim koyarak üçüncü sayfasında ayrıntılı bir biçimde yansıtmıştır. Birinci sayfadaki resim altında "Amele Birliği merkezi önünde kırmızı gömlekli amele grupları" yazılıdır. Üçüncü sayfadaki ayrıntılı haberde ise şu noktalar yer almıştır:

"İstanbul Amelesinin dünkü tezahüratı — Umum Amele Birliği'nde 1 Mayıs Münasebetiyle yapılan merasim — Amele İstanbul'un işgalini protesto ediyor — Sulhun Misak-ı Milli dahilinde akdini istiyor" Haberin içeriğinden çıkardığımız notlar ise şöyle sıralanabilir:

— Bu tören 1 Mayıs bayramının İstanbul'da üçüncü kez kutlanışı,
— İşçilerin hemen tamamı ilk kez törene kırmızı gömlek giyerek gelmiş,
— Amele Birliği önünde toplanan amele sayısının üç bin olduğu söyleniyor,
— İçişleri Bakanlığı tezahüratı yasakladığı için katılımın az oluşu ileri sürülüyor...

Bunları belirten haber, Birlik önündeki nutuklara ve çeşitli yerlere çekilen telgraflara da değindikten sonra törenin gelişimini şöyle anlatıyor:

"...Çağaloğlu'nu ve Sultan Mahmut Türbesi'ni dolduran amele dört kol nizamda ve mızıkaları istiklâl ve amele marşlarını çala çala Türbe—Aksaray—Topkapı (yönünde) harekete başladı. Amele sokakları doldurarak geçer ve kıpkırmızı bir dalga halinde akıp giderken halk caddelere gelmiş amele tezahüratını seyrediyordu.

Alay beyazıt meydanına geldiği zaman İstanbul kumandanlığı önünden bir tur yaptı ve Darülfünunu selamlayarak Aksaray caddesine çıktı. Darülfünunun bütün pencere ve balkonları Türk ve müslüman ameleyi selamlayan ve alkışlayan gençlerimizle dolmuştu. Yürüyüş bu şekilde ta Çırpıcı çayırına kadar devam etti. Amele Çırpıcı'da akşam saat yediye kadar eğlendi ve tekrar sü-

kûnetle avdet eyledi".

Gazete aynı günlerde 1 Mayıs'tan yararlanarak bildiri dağıtmaya çalışan bazı komünistlerin tevkif edildiği haberlerini de vermiştir. Bu konuyla ilgili olarak bir zabıta memuru şunları söylemiş: "Biz alelumum komünistleri tevkif etmek ve onların teşkilatını büsbütün ortadan kaldırmak istemiyoruz. Yalnız hiyanet-i vataniye yasasına aykırı beyanname dağıtanların peşindeyiz". Anlaşılıyor ki olayı büyütmek, o günün koşulları içersinde, kimsenin işine gelmemektedir.

"Tevhid-i Efkâr"da incelediğimiz dönemde dikkati çeken bir başka işçi haberi Bomonti Bira Fabrikası grevidir. Greve 300 amele katılmıştır. İşçilerin 14 maddelik bir istek listesi var. Grevci amelelerin içinde 92'si gayri müslim. Grevci ameleler fabrika avlusunda durarak fabrikadan mal çıkarılmasını engellemeye çalışıyorlar. Nitekim Galata şubesine ait bir kamyon mal almak için geldiğinde iki işçi kamyonu engellemek isterken karılarının da kamyonun önüne yatmalarını istiyorlar. Bütün bunlara rağmen grevde dikkati çeken bir çatışma olmuyor. Grev süresince fabrika çevresinde 60 jandarma ve 20 polis görevlendiriliyor. Tevhid-i Efkâr'ın deyimiyle "Amele reisi Vahid arkadaş" amele istekleri konusunda şunları söylüyor:

"Arkadaş, amele bazan rutubetli ve tahtelsıfır (sıfırın altında) 2 derecede, buzdan daha soğuk mahallerde çalışıyor. Bazen fevkelsıfır (sıfırın üstünde) 35 derecede ateş gibi yerlerde çalışarak hayatını kazanmak istiyor ve bütün bu sayin mükafatı olarak 80 kuruştan 135 kadar yevmiye alıyor. Sonra direktör muavini Toma bize teşekkür edeceği yerde 'ben burda iken Türk ameleye yemek verdirmem, çünkü Türk amelesi hayvan sürüsünden farklı değildir' diye tahkir ediyor. Biz fazla bir şey istemiyoruz, yalnız (haklı) olan (koşullarımız) kabul edilsin. Hastalarımız bakılsın, vazife uğruna sakat olanlar fabrikaca (güvence) altına alınsın. Amele de şirkete borcu olan hizmeti ifa etsin".

Bu sözlere karşın şirket müdürü kesin kararın İsviçre'de bulunan merkez tarafından verileceğini yineliyor, bu arada işçilerin 14 talebinden dördünün kabul edildiğini diğer on talebin ise İstanbul'da hiçbir işyeri tarafından kabul edilemeyecek nitelikte olduğunu vurguluyor. Şunu da eklemekten çekinmiyor: "Mamafih hükümet tarafından kabul edilen (koşullar) bizce de kabul edilmiş sayılır". Gene şirket müdürünün iddiasına göre İstanbul'daki yabancılar sayıca azaldığı için Bira talebi gelecekte azalacaktır. Sonra gene müdür Toma durumun vilayete

> *"Tevhid-i Efkar'ın Lozan görüşmelerini yansıtırken açık bir biçimde Emperyalist ülkelerin ekonomik baskılarına ve sömürü kurumlarına karşı çıktığını görmekteyiz."*

yansıtıldığını, valinin kendilerini haklı bulduğunu, ellerindeki biranın satılabileceğini Valinin de onayladığını sözlerine ekliyor. Bu arada işçilere de şirket tarafından son bir 24 saatlik süre tanınıyor, bundan sonra yeni işçilerin alınarak üretime devam edileceği tehdidi de bu süre önerisine ekleniyor.

"Tevhid-i Efkâr" işçilerin isteklerini şu noktalar çevresinde özetliyor:

— Çalışma saatlerinin 9'a indirilmesi,
— Bir yıllık hizmeti olan işçiye ücretli hafta tatili verilmesi,
— Fazla mesai için ücret ödenmesi,
— Bir maaş nisbetinde ikramiye ödenmesi,
— Hasta işçilere hasta oldukları sürenin ücretinin verilmesi ve ücretsiz bakılmasının sağlanması,
— Grev ilan eden işçilerin cezalandırılmaması.

Müdür ise bunların çok azını kabul ediyor, geriye kalanların ise İsviçre'ye sorulacağını ısrarla bildiriyor. İşyerine yeni işçilerin alınacağı söylentisi üzerine bazı işçilerle fabrika müdürü arasında çıkan tartışmaya polis ve jandarma şiddetli bir biçimde müdahale ediyor, bunun üzerine işçilerle kolluk gücü arasında yer yer kavgalar oluyor. Sonuçta gene gazetenin verdiği bilgiye göre Vali ve polis müdürünün İsviçre'ye sorulan taleplerin de uygulanması için kendilerinin bizzat uğraşacağı ve netice alacakları konusunda söz vermesi üzerine greve son veriliyor.

"Tevhid-i Efkâr"ın incelenen dönemdeki sayılarında bazı grev haberlerine rastlamak mümkün. Örneğin Aydın demiryolu işçilerinin greve karar verdikleri vb gibi. Ne var ki bunlar konusunda ayrıntılı bilgi verilmiyor, sadece belirsiz bir haber aktarımı ile yetiniliyor.

DİĞER HABER VE YORUMLAR

Bunlar hakkında yerimizin darlığı nedeniyle ayrıntılı bilgi aktarma olanağımız yok. Fakat içlerinden bazıları üzerinde durmak ve içeriklerini hiç olmazsa yansıtmak da yararlı olacak.

i- İzmir İktisat Kongresi ile ilgili haberler açılış töreni dışında ikinci sayfada sürekli bir biçimde yer almıştır. Bunlar içinde bize göre en ilginç olanı kongreye verilen bir önerge ile latin harflerinin kabulünün istenmesidir. Bu öneri bizzat başkan Kâzım Karabekir'in müdahalesiyle reddedilmiştir.

ii- Kâzım Karabekir Paşa'nın himayesindeki şark yetimlerinin İstanbul'u ziyareti de gazetede birinci sayfada zaman zaman resimli olarak yer almıştır.

iii- Yunanistan'da bulunan esirlerin geri verilmesi dolayısıyla bunların İstanbul'a gelişine önemli bir yer verilmiş, bu arada esirlerle yapılan çeşitli röportajlar yayımlanmıştır.

iv- Halifenin Cuma namazları, özellikle Sinan Paşa camiinde kılınan namazla, Üsküdar'a geçilirek yapılan tören ayrıntılı bir biçimde gazetede yer almıştır. Halife Abdülmecid Efendi'nin Üsküdar'a yedi çifteli bir kayıkla (bu kayıktaki kürek sayısı saltanat kayıklarına eşittir) Üsküdara geçerken, boğazda demirli bulunan yabancı savaş gemilerindeki askerlerin kendisine özel bir merasim selamı düzenlemelerini ise "Tevhid-i Efkâr" mutlu bir olay biçiminde yorumlamıştır.

v- Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi üzerine günlerce süren bir yayın başlatılmış, ölüm olayının çeşitli yönleri ele alınarak işlenmiş, Topal Osman'ın çarpışma sonucu ölü olarak ele geçirilip, "İbret-i alem" için meclis önünde asılması ise bir anlamda demokrasinin başarısı biçiminde sunulmuştur. Bu arada Ali Şükrü Bey'in boğdurulmuş cesedinin yüz kısmı ise büyük bir fotoğraf halinde gazetenin ilk sayfasında yer almıştır.

vi- İstanbul'da ekonomik sıkıntılardan ortaya çıkan ve sayıları artan intihar olayları da gazetede yer almıştır. Bunlar ayrıntılı bir biçimde nedenleriyle sergilenmiştir.

vii- Saltanatın kaldırılmasından sonra görevleri kalmayan İstanbul Hükümeti'nin "Gayri Faal" memurlarının sorunları gazete tarafından sürekli bir biçimde gündeme getirilmiş, temelde suçsuz olan bu insanların yeniden işe alınmaları ya da kendilerine şöyle ya da böyle bir iş temin edilmesi meselesi üzerinde durulmuştur.

viii- "Tevhid-i Efkâr"ı incelerken bize ilginç gelen bir haber de İstanbul'daki ilk "Telsiz Telgraf"(Radyo) konseridir. Radyo vericisi Çapa'daki yüksek öğretmen okuluna kurulmuş, alıcı ise Beyazıt Meydanı'ndaki üniversite konferans salonuna

(bugünkü fen-edebiyat fakültelerinin bulunduğu yerdeki Zeynep Hanım Konağı'nın yanındaydı) konulmuştu. Okuduklarımıza göre deneme çok başarılıdır. Böylece Türkiye'deki ilk radyo yayını da gerçekleşmiş oluyordu (5 Nisan 1923)

ix- "Men-i Müskirat" yasasının İstanbul'da uygulanması, Abdülkadir Kemali (Orhan Kemal'in babası) Bey'in önerisi olan "Masuniyeti Şahsiye" yasası çevresindeki tartışmalar, nihayet yabancı şirketlerin işlemlerinin Türkçe yapılması konusundaki kararın uygulanması bu dönemin ısrarla izlenen olayları olarak dikkati çekmektedir.

BİRAZ DA GAZETEDE YER ALAN İLANLARA GÖZATALIM

Yayın organlarındaki ilanlar, bir yerde günlük yaşam konusunda bazı ipuçları verecek niteliktedir. "Tevhid-i Efkâr"da çıkan ilanların bir bölümü satış reklamları, diğer bölümü ise sinema, tiyatro vb. gibi faaliyetlere ilişkin ilanlardır. Bu arada savaşta yakınlarını yitiren ve haber alamayanların verdikleri ilanlar da görülmektedir. İlanların bazılarını, o günlerin günlük yaşamı hakkında bir fikir vermesi açısından buraya almak istiyoruz.

2 Ocak 1923: "10 liraya hazır kostüm, 475 kuruşa palto..."

1 Şubat 1923: "Yarından itibaren Kemal Bey (Sirkeci) Sinemasında Delbir Parol Vayt, Casuslar Peşinde. Aynı zamanda Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin İzmit Cephe teftişi".

"Ford Sedan Markalı otomobiller, derhal teslim, hemen sevk ve ihraç edilmek üzere. Taksim, Pangaltı cad. Grand Garaj. Telefon: Beyoğlu 2277".

2 Şubat 1923: "Fransız bandıralı Loreley, 5 Şubat Pazartesi saat dörtte doğru İzmir'e hareket ediyor"

6 Şubat 1923: "Türkiyenin en maruf kolonyası Ali Nizami kolonya ve losyonlarıdır. Bahçekapı, Şanlı Han, Numara 5".

"Paris Çiçekleri, 29. ve 30. formaları çıktı. Tercüme roman okumak isteyenler mutlaka Paris Çiçeklerini okusun. Umum gazetecilerle kitapçılarda bulunur".

6 Şubat 1923: "Şehzadebaşı'nda Şark tiyatrosunda. Naşit-Fahri Beyler ve kumpanyaları. Gündüz ve Gece umuma, Edibi azam Namık Kemal Bey merhumun asarından Akif Bey. Milli dram 2 perde. Danslar, Düetolar. Birinci mevki 20, İkinci mevki 15, paradi 15 kuruştur".

15 Şubat 1923: "1400 kuruş maaşla Kars'a gidecek muallimler aranıyor".

28 Şubat 1923: "Paraya ihtiyacınız var mı? Gümüş, altın ve mücevherat ile kehribar alınır ve satılır. İstanbul'da, Mahmutpaşa başında Abid Efendi han karşısındaki sokağın başında 46 numaralı kehribar imalathanesine hergün alafranga saat onbire kadar müracaat ediniz".

10 Mart 1923: "Gazla yanar son icad lambalar. Masa lambası 17.50 lira, Asma lamba 15 lira, Duvar lambası 12.50 lira".

22 Nisan 1923: Bu akşam saat onda, Vainberg sinemasında birinci defa olarak Halide Edip Hanımefendi'nin Ateşten Gömlek ünvanlı büyük romanı sinemada. Müsamere-i fevkalade fiyatları: Localar 400, Koltuklar 75 kuruş".

VARGI

"Tevhid-i Efkâr" muhafazakâr bir yayın organı olmasına karşın Lozan Barış görüşmeleri sırasında ısrarlı bir biçimde istisadi bağımsızlık olgusuna parmak basmış, bu doğrultuda yazılar yayınlamış, hatta kampanyalar açmıştır. Görülen odur ki bunların bazılarında başarılı olmuş (faizlerin altınla ödenmesi buna bir örnektir), bir bölümünde ise Ankara hükümetinin eleştirilerini üzerine çekmiştir. 1923 seçimleri nedeniyle daha demokratik bir ortam yaratma isteğini her fırsatta vurgulamış, bu arada ikinci gruptan yana olan tavrını saklamaya gerek duymadan sergilemiştir. İsmet Paşa ile Rauf Bey arasındaki anlaşmazlıklarda sürekli bir biçimde Rauf Bey'den yana olmuştur. Seçimlerde İstanbul'dan kazanan milletvekillerine ısrarla İstanbul'un başkent olarak kalıp kalmayacağını sorarak bu konuda ısrarlı olduğunu göstermiştir. Halifelik konusundaki tutumu ise açıktır. Bu kurumun islamlar arasındaki dayanışmayı sağlayan bir kurum olarak korunmasından yanadır ve başta da belirttiğimiz gibi gazete hakkında ilk kovuşturma bu konuda açılmıştır.

Yazımıza son verirken, şimdiye kadar bizlere yansıtılan resmi görüşler belli bir tersliğe sahip olduğu için ilginç olan bir habere aynen değinmek istiyoruz. Haber 5 Ekim 1923'de ikinci sayfada yayınlanmıştır."Ankara (Hususi Muhabirimizden) Halk Fırkası büyük divanı Teşkilatı Esasiye kanununda yapılacak tadilatı bugün (dün) müzakereye başlamıştır. Fırka divanı devletimizin "Türk Cumhuriyeti" tesmiyesine ve merkezi hükümetin Ankara'da kalmasına karar vermiştir. ■

GÖREN BULUT'UN SİYAH-BEYAZLARI

■ Gazi GÜNEŞ

Raslantı sonucu basılmakta olan sergi çağrı kartlarını gördüm bir basımevinde. Eğilip okudum. Bir yüzünde şunlar yazılıydı: Türk-İngiliz Kültür Derneği – Gören Bulut / 27 KASIM – 18 ARALIK / ve İngilizcesi.

Arka yüzünde ise şunlar vardı: Sergiye çağrı ve kısa özgeçmiş. Bilinen o ki Gören'in Ankara'daki ikinci kişisel sergisi. Yurtdışında da sergileri var. Ankara'daki sergilerinden çok, yurtdışındaki sergileri düşündürdü, yazmaya itti beni. İngiltere'deki sergileri ile ilgili ilk haberi de B.B.C.'nin bir sanat haber programında dinlemiştim. B.B.C.'nin spikeri mikrofonu Gören Bulut'a uzattığında aklımda kaldığınca şunları söylemişti Bulut:

"Yaşamın kendisini anlatmaya çalışıyorum. Resimlerinde (Baskılarımda) genel olarak figüratif bir ifade kullanırım. Yaşamadan üretmem, bu yüzden de zaman zaman kısa süreli olur. Günlük, bir başka deyişle birikim dönemlerim vardır."

Burada Gören Bulut'un söyledikleri kadar, Türk Basınının söylemedikleri önemli bence. Evet bundan sonra B.B.C.'nin haber-sanat programından sonra Türk basınında Gören'le ilgili haber aradım. Sanat haberi veren gazetelerin köşelerini taradım. Sanat olaylarını içeren dergiler aldım. Yayın organları ağız birliği etmiş gibi:

Londra'da Bulut,
Sen bu haberi unut.

biçiminde dizeler mi yazıyorlardı ne? Bizim sanat dergilerimiz, yeşil zeytinsiz kalınca yurdunu anımsayan, pastırması bitince özlem yüklü mektuplar yazan, yurdunu, halkını unutmuş Paris yaşamlıların mektuplarını yayımlıyordu. Sanat eleştirmenliğine soyunanlar da özel girişimcilerin sırt sıvamaları ile hazretlerin balgam dolu mendillerini çağdaş Türk resmine örnek diye sergilenmelerine önayak oluyorlardı.

Londra dönüşünde aradım, buldum Gören'i. Küçük atölyesinde ağaç, taş, ipek baskıları arasındaydı. İki belki de üç sergilik resim duruyordu atölyesinde. Çerçevelenmiş, camlanmış. Gören Bulut;

– Önce ağaç baskıları sergileyelim, dedi. Sonra Litolar ve serigraflara sıra gelecek.

"Zıtlıkların birliği" gerçeğini hiç unutmuyor. Bu yüzden de siyahla beyazın zıtlığından yola çıkarak Toplumcu-Gerçekçi bir anlatım yolu bulmuş kendine. Bir noktada "Çelişkinin sanatçısı" oluyor Gören. Özün verilmesinde biçimsel kaygu hiç gözardı edilmemiş. Özün sergilenmesi, biçimsel korku içinde yitmemiş, dipdiri öyle.

– İçerik yönünden, diyorum, ya da seçilen konular açısından yöresellik ve ulusallıktan ayrılamadığınız hemen hemen her resminizde görülüyor. Ancak evrensellik duvarına yaklaşınca ulusal konu, yerel motif, sizin estetik değerlerin dışına çıkmanıza neden olmaz mı acaba?

Gören Bulut:

– Neden olsun ki... dedi. Söz gelimi Picasso İspanya konulu kompozisyonlarında genel estetik değerleri ıvremedi mi? Ulusallık, yerellik estetik değerlerin verilmesinde bir engel olmasa gerek. Evrensel boyutlara varmak için ulusal, yerel çıkışlar yapma gereğine inanıyorum.

Halktan biri Gören Bulut. Halktan birilerini konu edinmiş. Biçimi özün buyruğunda tutan bir sanatçı. Özgün baskılarını görün. Halktan korkmadığını halkı sevdiğini de göreceksiniz.

Eline, beyninc sağlık Gören Usta!..

Dünya Satranç Şampiyonluğu maçı iki Sovyet oyuncu Karpov ve Kasparov arasında sürüyor. Moskova'da yapılmakta olan mücadelede ilk 6 maçı kazanan taraf Dünya Şampiyonluğu ünvanını alacak. Şu anki dünya şampiyonu Karpov, maçlarda büyük bir avantaj sağlamış durumda. İlk yirmi iki maçın on sekizi beraberlikle sonuçlandı, dördünü ise Karpov kazandı. Karpov'un ünvanı yeniden kazanması için iki maç daha alması gerekiyor.

Aşağıda Karpov'un kazandığı ilk maçı yayınlıyoruz:

Karpov—Kasparov
3. Oyun, Moskova

1) e4, c5
2) Af3, e6
3) d4, cxd4
4) Axd4, Ac6
5) Ab5, d6
6) c4, Af6
7) Ab1c3, a6
8) Aa3, Fe7
9) Fe2, 0-0
10) 0-0, b6
11) Fe3, Fb7
12) Vb3, Aa5
13) Vxb6, Axe4
14) Axe4, Fxe4
15) Vxd8, Fxd8
16) Kad1, d5
17) f3, Ff5
18) cxd5, exd5
19) Kxd5, Fe6
20) Kd6, Fxa2
21) Kxa6, Kb8
22) Fc5, Ke8
23) Fb5, Ke6
24) b4, Ab7
25) Ff2, Fe7
26) Ac2, Fd5
27) Kd1, Fb3
28) Kd7, Kd8
29) Kxe6, Kxd7
30) Ke1, Kc7
31) Fb6
1—0

Piyonlarla Merkezin Kontrolu:

Satrançta oyuna ilk olarak en rahatça sürülebilen taşlar piyonlardır. Oyunda en etkili kareler merkez kareleri olduğu için ilk açılışta piyonların bu merkez karelerini tutması en mantıklı yoldur. Merkezde bulunan ve birbirlerini koruyan piyonlar, etki alanlarına giren karelere, karşı tarafın taşlarının yanaşmasını engeller. Merkez kontroluna örnek olarak aşağıdaki maçı yayınlıyoruz:

Beyaz: Petrosyan
Siyah : Schweber
Stockholm, 1962

1) d4, Af6
2) c4, g6
3) Ac3, Fg7
4) e4, d6
Beyazlar merkeze üç piyon birden soktu.
5) Fe2, 0-0
6) Fg5, h6?
7) Fe3, e5?
Beyazların merkezde blok oluşturmasına yarayan bir hamle. Siyah 7) ..., c5 oynamalıydı.
8) d5, c6
9) h4!
Siyahın zayıflayan şah tarafına atak başlıyor.
9) ..., cxd5
10) cxd5, Ad7
11) h5, g5
Siyahın zorunlu hamlesi. Aksi takdirde şah kalesi sütunu açılacak.
12) f3, a6
13) g4!

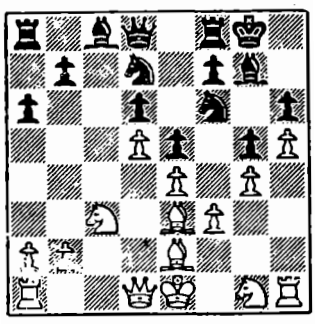

13. hamle ile oyun stratejik olarak tamamen Petrosyan'ın eline geçmiş bulunuyor. Beyazın kurduğu piyon zinciri siyahı tamamen etkisiz kılıyor. Beyazın oyunu kazanması artık çok kolay.

13) ..., b5
14) a4, b4
15) Ab1, a5
16) Ad2, Ac5
17) Fxc5, dxc5
18) Fb5, Fb7
19) Ae2, Ae8
20) Fxe8, Kxe8
21) Ac4, Fa6
22) Vb3, Vf6
23) Kc1, Ff8
24) Ag3, Fc8
25) 0-0, Kd8
26) Şg2, Ka7
27) Kf2, Şh7
28) Kc2, Va6
29) Axe5
ve siyah 43. hamlede terk eder.

Petrosyan bu oyunu merkezdeki piyon üstünlüğüyle kazandı. Unutmamak gerekir ki merkeze rastgele yığılan piyonlar faydadan çok zarar getirir. Piyonlar birbirlerini korumalı ve diğer taşların yollarına engel olmamalıdır.

ANALİZ
Torre—Lasker, 1925

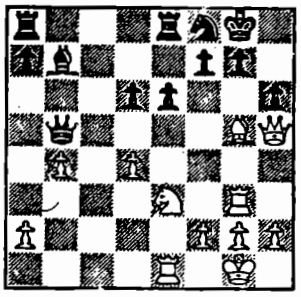

1) Ff6!
Tehdit: 2) Kxg7+ hem mat tehdidi hem de açığa çıkan vezir tehdidi.
1) ..., Vxh5
2) Kxg7+, Şh8
3) Kxf7+
Beyazlar veziri almadan önce ekstra taş almayı planlıyor.
3) ..., Şg8
4) Kg7+, Şh8
5) Kxb7+, Şg8
6) Kg7+, Şh8
7) Kg5+, Şh7
8) Kxh5, Şg6
9) Kh3, Sxf6
10) Kxh6+
ve beyaz kazanır.

İKİ HAMLEDE MAT
(E.Neuhaus, 1940)

1) Va5
A.1) ..., Şxb3; 2) Fd1+
B.1) ..., Şb1; 2) Fg6+
C.1) ..., b1(At); 2) Va2+
D.1) ..., b1(başka); 2) Vc3+

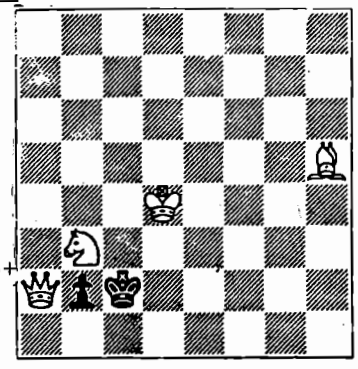

Cumhuriyet
Kitap Kulübü

Daha ucuz kitap için...

İstediğiniz kitabın ayağınıza gelmesi için...

Bedava armağan kitapları da binlerce seçenek arasından seçmek için...

Hiçbir yükümlülük altına girmemek, tam tersine sürekli genişleyen olanaklardan yararlanmak için...

Beklenmedik armağanlar almak için...

Kitap sevenler, kitap okuyanlar, kitap izleyenler, aşağıdaki formu doldurun, kesin ve gönderin Broşürümüz hemen adresinize postalanacaktır.

Cumhuriyet
Kitap Kulübü
Türkocağı Cad. 39-41
Cağaloğlu - İstanbul

(zarfın üstüne)

Hiçbir yükümlülük altına girmeden Cumhuriyet Kitap Kulübü broşürünün adresime gönderilmesini rica ederim

Ad, soyad: .....

Adres : .....

İmza .....

.....

(zarfın içine)

BİLİM ve SANAT YAYINLARI

Abonelere %25 indirimli

EDEBİYAT BARIŞ ve ÖZGÜRLÜK
Lotus Edebiyat Ödülleri Seçkisi
Düzenleyen: Aziz Çalışlar

Asya - Afrika halklarının ulusal kurtuluş mücadeleleri dünya edebiyat sürecinde yepyeni bir çığıra yol açtı. Bu kitapta Asya - Afrika edebiyat hareketi tüm boyutlarıyla okuyucuya sunuluyor. Seçki bölümünde 45 edebiyatçıdan seçilmiş 54 parça. 650 TL

KİM KORKAR MATEMATİKTEN
Nazif Tepedelenlioğlu
İkinci baskısı çıktı. 300 TL

ASIMOV AÇIKLIYOR
100 Soru - 100 Yanıt
Isaac Asimov
Çeviren: Aykut Göker
600 TL

NÜKLEER TEHLİKE
Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş
Haluk Gerger
İkinci baskı çıktı. 400 TL

IRK VE IRKÇILIK DÜŞÜNCESİ
Alâeddin Şenel

Bu kitap ırkçılık öğretilerinin gelişmesini ve çağımızdaki durumunu bütün boyutlarıyla sergilemek amacını taşıyor. Irkçı düşünceyi anlamada ve ırkçılığa karşı savaşımda temel başvuru yapıtı
450 TL

BEN BİR FİZİKÇİYİM
Aleksandr Kitaygorodski
Çeviren: Osman Gürel
450 TL

HEP ARANIZDA OLACAĞIM
Frederic Joliot-Curie'nin Yaşamöyküsü
Güney Gönenç
500 TL

EDEBİYAT BİLİMİ I
Gennadiy N. Pospelov
Çeviren: Yılmaz Onay
450 TL

kitaplığınızda

BİLİM ve SANAT

aydınlığı

Dağıtım — İstanbul: Yetkin (Nuruosmaniye Cad. No: 3-4 Cağaloğlu), Özgür, Cemmay, Say, Barış, Deniz. Ankara: Yetkin, Yüksel Cad. 9/2 Kızılay. İzmir: Yetkin, 847 Sk. 8-310 Konak. Ayrıca Cumhuriyet Kitap Kulübünden de edinilebilir.